

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Προσφυγική κρίση: Από την εκτόπιση στην επιστροφή.

Οι Σύριοι στο Μεσογειακό και Ευρωπαϊκό κόσμο

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δημήτρης Παυλίδης (Α.Μ.: 0319Μ017)

Αθήνα, 2021

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ευάγγελος Πρόντζας, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο
(επιβλέπων)

Γεράσιμος Καραμπελιάς, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Ιορδάνης Ψημμένος, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Copyright© Δημήτρη Παυλίδη, μεταπτυχιακού φοιτητή, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΕΔΔΑ = Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Ε. = Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΛ.ΑΣ. = Ελληνική Αστυνομία

ΕΛΣΤΑΤ = Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ε.Σ.Σ.Δ. = Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

Ο.Η.Ε. = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΣΕΕ = Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ = Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σ.Ο.Δ.Γ. = Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

ΣτΕ = Συμβούλιο της Επικρατείας

DRC = Danish Refugee Council

EASO = European Asylum Support Office

HRW = Human Rights Watch

UN = United Nations

UNHCR = United Nations High Commissioner for Refugees

Ευχαριστίες

Η διετής παρουσία μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνιολογία» του Παντείου Πανεπιστημίου ολοκληρώνεται με την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Μέσα σε αυτές τις πρωτόγνωρες και ανέλπιστες συνθήκες που διαμόρφωσε η πανδημία, οι νέοι ερευνητές κληθήκαμε να ανταπεξέλθουμε στην πρόκληση της παραγωγής επιστημονικού έργου. Καταλυτική υπήρξε η βοήθεια και η καθοδήγηση που αντλήσαμε από τους Καθηγητές μας, τους συμφοιτητές και τους ανθρώπους του στενού μας περιβάλλοντος.

Προσωπικά, οφείλω ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ στον Καθηγητή κ. Ευάγγελο Πρόντζα, επιβλέποντα της παρούσας εργασίας, αλλά πολύ περισσότερο, φωτεινό παράδειγμα ανθρώπου και ακαδημαϊκού δασκάλου. Η συνεργασία μας στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος εμπεριείχε όλα τα στοιχεία που αναζητά ένας νέος άνθρωπος που επιχειρεί να εισέλθει στο επιστημονικό πεδίο. Συνεχή επικοινωνία, νέες προκλήσεις, τροφοδότηση με ακαδημαϊκό υλικό, ενημέρωση για τις συζητήσεις που εξελίσσονται σε διεθνές επίπεδο, αμέριστη υποστήριξη, αλλά και ουσιαστική επίβλεψη και ενδιαφέρον για την πρόοδο της μελέτης. Η ανησυχία και η επιθυμία του κυρίου Πρόντζα να σπρώξει την σκέψη του φοιτητή ένα βήμα παρακάτω είναι αξιομνημόνευτη και οδηγός για τη μετέπειτα πορεία και εξέλιξή μας.

Οφείλω όμως και ένα ευχαριστώ στην οικογένεια μου, τη σύντροφό μου και τους ανθρώπους που βρίσκονται γύρω μου, για την ανοχή, την υποστήριξη, την εμπιστοσύνη, αλλά και την ψυχολογική ανάταση που μου προσέφεραν σε στιγμές που έμοιαζαν αδιέξοδες. Η ιδιαίτερη συνθήκη της πανδημίας μας έκανε να αμφισβητήσουμε πράγματα που λαμβάναμε άλλοτε ως δεδομένα, ας είναι αυτή η συνθήκη ευκαιρία να έρθουμε και πάλι σε πραγματική και ουσιαστική επαφή με τους ανθρώπους μας.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	4
Ευχαριστίες	5
Περίληψη	8
Abstract	9
Εισαγωγή	10
Μέρος Πρώτο: Η εκτόπιση των Συρίων προσφύγων στο Λίβανο και η ιστορική σύνδεση των δύο χωρών	12
1.1 Ο χώρος της Μέσης Ανατολής.....	12
1.2 Η ιστορική διαδρομή της Συρίας	15
1.3 Η Αραβική Άνοιξη και ο εμφύλιος πόλεμος.....	16
1.4 Η σύνδεση της Συρίας με το Λίβανο.....	18
1.5 Προσφυγική σύνδεση Συρίας – Λιβάνου.....	22
1.6 Διαχείριση προσφυγικών πληθυσμών από το Λίβανο	24
Μέρος Δεύτερο: Η Ελλάδα και η Τουρκία αντιμέτωπες με τα αποτελέσματα της Κοινής Δήλωσης Ε.Ε. - Τουρκίας.....	26
2.1 Το νομικό καθεστώς του πρόσφυγα.....	26
2.1.1 Ο δικαιολογημένος φόβος δίωξης	27
2.1.2 Η διαφοροποίηση του πρόσφυγα από το μετανάστη.....	28
2.1.3 Τα δικαιώματα των προσφύγων	29
2.2 Η Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας και ο παράγοντας της ασφαλούς χώρας.....	30
2.2.1 Η αναγνώριση της Τουρκίας ως ασφαλούς χώρας από το Ελληνικό ΣτΕ ..	34
2.2.2 Η ασφάλεια των προσφύγων στην Τουρκία	36
2.2.3 Η ασφαλής Τουρκία και η επικίνδυνη Ελλάδα	38
2.3 Προσφυγική σύνδεση Ελλάδας – Τουρκίας.....	40
2.3.1 Η πρώτη σύγχρονη εμπειρία.....	40
2.3.2 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής.....	44
2.3.3 Η αλλαγή παραδείγματος στον Έβρο	47
2.3.4 Τα αποτελέσματα της Συμφωνίας και η κρίση του Έβρου	51
2.3.5 Η ανάγκη συνεννόησης και συνεργασίας.....	53
Μέρος Τρίτο – Ένταξη του ζητήματος στις Ευρωπαϊκές υποθέσεις και επιστροφή των προσφύγων.....	56
3.1 Η κορύφωση της προσφυγικής κρίσης στην Ευρώπη.....	56

3.2 Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	57
3.3 Νομική βάση για το Άσυλο.....	57
3.3.1 Ρήτρα αμοιβαιότητας.....	59
3.4 Προσφυγικός πληθυσμός και δίκαιη κατανομή των βαρών	59
3.5 Η τρομοκρατική απειλή πάνω από την Ευρώπη	62
3.5.1 Η κατασκευή του εχθρού και το εσωτερικό σχίσμα.....	64
3.5.2 Η αλλαγή διαχειριστικής πολιτικής.....	65
3.6 Πολιτικές ένταξης – το αφομοιωτικό και το πλουραλιστικό μοντέλο.....	66
3.6.1 Η Ελλάδα αντιμέτωπη με τον πλουραλισμό.....	69
3.7 Γήρανση του πληθυσμού και εργατικό δυναμικό	72
3.8 Ο Καπιταλισμός σε θέση οδηγού των εξελίξεων και η μετα - αποικιοκρατία ..	74
3.9 Η επιστροφή	75
Επίλογος - Ο παγκόσμιος εμφύλιος πόλεμος και η νέα κοινωνία	80
Βιβλιογραφία	87
Βιβλιογραφία.....	87
Ηλεκτρονικές Πηγές - Αρθρογραφία	89
Στατιστικά στοιχεία – Εκθέσεις – Κείμενα Διεθνών Οργανισμών	93
Νομολογία	97
Νομοθεσία – Διεθνείς Συμβάσεις	98

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη, επιχειρώντας να ακολουθήσει τα βήματα της προσφυγικής μετακίνησης. Το πρώτο μέρος επικεντρώνεται στην αστάθεια και το εκρηκτικό μείγμα που διαμορφώνεται στη Μέση Ανατολή, το οποίο οδήγησε στο ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στη Συρία το 2011. Ακολούθως, η ανάλυση κατευθύνεται στο Μεσογειακό κόσμο και εστιάζει στη διαχείριση των προσφυγικών ροών από την Τουρκία και την Ελλάδα, κάνοντας αναφορές στο κοινό ιστορικό παρελθόν των δύο χωρών. Η Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας μας μεταφέρει στο ευρωπαϊκό πεδίο και στην ένταξη του προσφυγικού ζητήματος στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Ο κύκλος της μελέτης ολοκληρώνεται με την επιστροφή των Συρίων προσφύγων στις εστίες τους, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας νέας περιόδου για την Ευρώπη, όπου το αμυντικό μοντέλο διαχείρισης των προσφυγικών ροών επικράτησε.

Λέξεις Κλειδιά: Προσφυγική μετακίνηση, Μέση Ανατολή, Εμφύλιος πόλεμος, Συρία, Μεσογειακός κόσμος, Τουρκία, Ελλάδα, Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας, Επιστροφή

Abstract

The present study is divided into three parts, in an attempt to follow the steps of the refugee movement. The first part focuses on the instability that is forming in the Middle East, which led to the outbreak of the civil war in Syria in 2011. Next, the analysis focuses on the Mediterranean world and predominantly on tackling refugee flows from Turkey and Greece, referring to the common historical past of the two countries. The EU – Turkey Joint Statement takes us to the European field and to the integration of the refugee issue in European affairs. The study ends with the return of Syrian refugees to their homelands, marking the beginning of a new era for Europe, where the defensive refugee flow management model has prevailed.

Key words: Refugee movement, Middle East, Civil war, Syria, Mediterranean world, Turkey, Greece, EU – Turkey statement, Return

Εισαγωγή

Βρισκόμενοι στην αυγή μιας νέας εποχής, όπου ο κόσμος μετασχηματίζεται ταχέως, η παρούσα μελέτη, με αφορμή την περίπτωση των Συρίων προσφύγων, επιχειρεί να διέλθει μέσα από τις ιστορικές, δομικές και συνθετικές διαδικασίες της μετακίνησης και μετεγκατάστασης των προσφυγικών πληθυσμών στις χώρες υποδοχής, αλλά και να εξετάσει τις συνέπειες που αυτή επιφέρει για τις χώρες προέλευσης. Η συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) – Τουρκίας, που υιοθετήθηκε στις 18 Μαρτίου 2016, ως απάντηση στην αυξανόμενη πίεση που δέχτηκαν τα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, ήρθε ως επιστέγασμα της μετατόπισης της ευρωπαϊκής πολιτικής στην αντιμετώπιση του προσφυγικού φαινομένου. Η μαζική είσοδος των Συρίων προσφύγων στο ευρωπαϊκό έδαφος σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας περιόδου, όπου οι επιταγές του Διεθνούς δικαίου συγκρούστηκαν με την κοινωνική πραγματικότητα, σε μία διαδικασία όπου αναζητείται η δίκαιη εξισορρόπηση δυνάμεων και συμφερόντων.

Η διαχείριση των προσφυγικών πληθυσμών στο εσωτερικό της Ευρώπης φαίνεται να ακολουθεί τη θεωρία των 5 σταδίων (Zizek, 2015:9). Η αρχική άρνηση του φαινομένου, όταν αυτό δεν είχε αποκτήσει ακόμη μαζικότητα, έδωσε γρήγορα τη θέση της στο θυμό και την ανησυχία για την ενδεχόμενη απειλή της ασφάλειας και του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής. Η υπέρβαση αυτού του σταδίου επιχειρήθηκε μέσα από τη διαπραγμάτευση και την έκδοση του Κοινού Ανακοινωθέντος ανάμεσα στην Ε.Ε. και την Τουρκία. Η προσωρινή λύση που παρείχε η ανάθεση του προσφυγικού φορτίου στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες περιφερειακές χώρες, ανατράπηκε, όταν το ίδιο το φαινόμενο υπερέβη τις διαχειριστικές ικανότητες της Ευρώπης. Η εξέλιξη αυτή φάνηκε να βυθίζει τις δυτικές κοινωνίες στην κατάθλιψη και την εσωστρέφεια, προοικονομώντας την επιγενόμενη σύγκρουση. Από τα πέντε στάδια της θεωρίας, ήτοι την άρνηση, τον θυμό, τη διαπραγμάτευση, την κατάθλιψη και την αποδοχή, ακόμη και σήμερα απουσιάζει από την ευρωπαϊκή κεντρική σκηνή το τελευταίο. Η ανάγκη διαμόρφωσης ενός ενιαίου, συνεκτικού και ορθολογικού πλαισίου δράσης, προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση και την αποδοχή της κατάστασης.

Το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του δυτικού κόσμου εξακολουθεί να προσελκύει στους κόλπους του σημαντικό τμήμα των μετακινούμενων πληθυσμών και θα συνεχίσει όσο η εικόνα του και η ζωή που προσφέρει αντιδιαστέλλονται με

την εικόνα των λιγότερο προνομιούχων χωρών του κόσμου. Η είσοδος, ωστόσο, μαζικών πληθυσμών σε μία νέα και διαφορετική κοινωνία γεννά και νέες προκλήσεις. Η συνύπαρξη και συμφιλίωση ανθρώπων με διαφορετικές ιστορικές και πολιτισμικές αναφορές συμπίπτει με την εποχή που οι εθνικές ταυτότητες ενισχύονται, τα αμυντικά αντανakλαστικά των ευρωπαίων πολιτών ενεργοποιούνται και οι βομβιστικές επιθέσεις κλυδωνίζουν τα θεμέλια της Ένωσης, η οποία πασχίζει να παραμείνει πιστή στις ιδρυτικές αρχές και αξίες της.

Μέρος Πρώτο: Η εκτόπιση των Συρίων προσφύγων στο Λίβανο και η ιστορική σύνδεση των δύο χωρών

1.1 Ο χώρος της Μέσης Ανατολής

Προκειμένου να προχωρήσουμε στη εξέταση και την ανάλυση του προσφυγικού φαινομένου, έτσι όπως αυτό αποτυπώνεται στην περίπτωση των μετακινούμενων πληθυσμών εκ Συρίας, θα πρέπει πρώτα να διέλθουμε μέσα από τη μήτρα της μεγάλης φυγής. Αυτή δεν είναι άλλη, από την Αραβική χωρική, φυλετική, θρησκευτική και κοινωνική διαστρωμάτωση. Η περίπτωση της Μέσης Ανατολής και του Αραβικού κόσμου είναι ένα από τα πιο δυσχερώς προσεγγίσιμα ζητήματα, τόσο ως προς τη μεθοδολογική και θεωρητική τους επεξεργασία, όσο και ως προς τον ίδιο τον προσδιορισμό της Μέσης Ανατολής ως γεωγραφικής περιοχής¹. Το γεγονός αυτό εξηγείται από την έντονη περιπλοκότητα, τις ιδιομορφίες και το ιστορικό υπόβαθρο που χαρακτηρίζουν την περιοχή. Ένα από τα συχνότερα μεθοδολογικά σφάλματα στο οποίο μπορεί να υποπέσει ο διεθνής αναλυτής εξετάζοντας την κατάσταση στη Μέση Ανατολή, είναι αυτό της ερμηνείας και της προβολής των συνθηκών με όρους της δυτικής κοινωνίας και της νεωτερικής σκέψης. Αφετηρία της σκέψης μας συνιστά η υπόθεση πως ο Αραβικός κόσμος βρίσκεται σε διαφορετικό επίπεδο ή στάδιο εξέλιξης², έτσι δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ορθή μία προσέγγιση του κράτους της Συρίας με τους όρους που προσεγγίζεται ένα δυτικό νεωτερικό κράτος.

Η ίδια η αντίληψη για το κράτος και το έθνος διαφέρει στη Μέση Ανατολή. Πρόκειται για έννοιες και συνθήκες που δε φαίνεται να γεννήθηκαν διαλεκτικά μέσα από το ιστορικό προτσές και τις εξελικτικές διεκδικήσεις, τις οποίες γνώρισε η Δύση, αλλά επήλθαν ως αποτέλεσμα της βούλησης των δυτικών επικυρίαρχων ή επιβλεπουσών δυνάμεων στην περιοχή. Η επινόηση του κράτους, μιας συνθήκης, η

¹ Η χρήση του όρου Αραβικός κόσμος δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη γεωγραφική περιοχή της Μέσης Ανατολής, ωστόσο για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης και οι δύο έννοιες εξυπηρετούν το σκοπό της χρήσης τους. «Στο γεωγραφικό προσδιορισμό της Μέσης Ανατολής αρκετές φορές περιλαμβάνεται το Ιράν, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, η Τουρκία, το Μαγκρέμπ, το Ισραήλ και φυσικά τα αραβικά κράτη. Άλλες φορές η Μέση Ανατολή εξισώνεται με τον Αραβικό Κόσμο, ένας ορισμός που εξαιρεί το Ιράν, το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, την Τουρκία και το Ισραήλ. Άλλοι πάλι με τον όρο Μέση Ανατολή αναφέρονται στον Ισλαμικό Κόσμο από το Μαρόκο στα δυτικά έως το Μπαγκλαντές και στην Ινδία στα ανατολικά θεωρώντας ότι η κυριαρχία του ισλαμικού πολιτισμού σε ολόκληρη την περιοχή την όρισε ως τον χώρο, όπου επικρατεί ο ισλαμικός πολιτισμός» (Αναστασίου 2018:31-32)

² Η χρήση του όρου εξέλιξη δεν περιλαμβάνει μία αξιολογική – υποκειμενική κρίση σχετικά με την πρόοδο, ούτε υπονοεί πως απαραίτητα σε κάποια μελλοντική στιγμή η Αραβική κοινωνία θα φτάσει να ομοιάζει με την Δυτική.

οποία λειτουργεί ρυθμιστικά στη ζωή των ανθρώπων, απορροφώντας τους κραδασμούς και τις αντιθέσεις στο πλαίσιο της οργανωμένης πολιτείας (Τσάτσος, 2020). Το μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης που εφαρμόστηκε με επιτυχία στη Δύση, επιχειρείται να οικοδομηθεί και στην Ανατολή. Το έδαφος όμως δεν εμφανίζεται το ίδιο πρόσφορο και οι συνθήκες δεν ευνοούν την επιτυχή και αποτελεσματική εφαρμογή μιας τέτοιας συνθήκης μέχρι και σήμερα.

Η ανεπιτυχής προσπάθεια επιβολής του συγκεκριμένου μοντέλου φανερώθηκε σύντομα με το ξέσπασμα αιματηρών, εμφύλιων και μη, συγκρούσεων, αναχάραξη συνόρων, επιβολή ορίων και επικράτηση αυταρχικών και δικτατορικών καθεστώτων. Είναι σαφές πως στον ανατολικό κόσμο η εξουσία νομιμοποιείται αποκλειστικά πάνω στην επιβολή και στη χρήση βίας, καθώς, εκτός των λοιπών παραγόντων, κατέστη αδύνατο να συμφωνηθεί και να εγκαινιαστεί ένα νέο και ισχυρό κοινωνικό συμβόλαιο συναίνεσης και ειρηνικής συνύπαρξης στην περιοχή. Το μεγαλύτερο εμπόδιο σε ένα τέτοιο εγχείρημα ήταν και αυτό που σκόπιμα παρέβλεψαν ή αφέλως υποτίμησαν οι δυτικές επικυρίαρχες δυνάμεις, το πολυσύνθετο και πολυποίκιλο μωσαϊκό τοπίο με τις ασυμφιλίωτες βλέψεις, αλλά και την αμύητη δημοκρατική πολιτική σκέψη και πρακτική. Η καθημερινή εμπειρία μας φέρνει σε επαφή με τις έννοιες της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης, οι οποίες συνιστούν τη βάση της κοινωνικής ζωής στη Μέση Ανατολή. Θα πρέπει ωστόσο να αναγνωρίσουμε πως οι συνθήκες ομοιάζουν περισσότερο με μία ιδιαίτερης μορφής κοινοβιακής ζωής, η οποία εκτείνεται και περιορίζεται εντός των στενών ορίων της φυλετικής ταυτότητας ή της φατρίας, χωρίς να γίνεται αντίστοιχη αναφορά στις ευρύτερες έννοιες του έθνους και χωρίς αυτή να περιορίζεται αποκλειστικά στο πλαίσιο μιας κρατικής οντότητας.³ Μάλιστα, οι φυλετικές αυτές ομάδες φαίνεται πως διατηρούν έναν παραδοσιακό τρόπο οργάνωσης, ακολουθώντας ορισμένη ιεραρχία με τη λειτουργία

³ Προκειμένου να αποδοθεί αυτή η ιδιομορφία με παράδειγμα μπορούμε να παρατηρήσουμε την περίπτωση της εθνοτικής ομάδας των Κούρδων, τους οποίους συναντούμε σε πλήθος χωρών στην Ανατολή. Έτσι είναι συχνό το φαινόμενο να αναπτύσσονται πολύ ισχυροί δεσμοί ανάμεσα στους Κούρδους της Συρίας, της Τουρκίας, του Ιράν, του Ιράκ, υπερβαίνοντας τις υπάρχουσες κρατικές δομές και εθνικές ταυτότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ομάδες πληθυσμών διαφορετικών χωρών να αισθάνονται εγγύτερα μεταξύ τους, παρά με άλλους συμπολίτες τους με τους οποίους διαβιούν εντός των ίδιων εδαφικών ορίων. Το γεγονός αυτό παρατηρείται ευρύτερα στη Μέση Ανατολή, καθώς η εξωτερική χάραξη των συνόρων δεν έλαβε ποτέ υπόψη της τις επιμέρους ιστορικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, εξυπηρετώντας μονάχα τις βλέψεις και τα συμφέροντα των ρυθμιστικών δυτικών δυνάμεων στην περιοχή. Έτσι, η μύηση στην έννοια αλλά και τη σημασία του έθνους και του κράτους για την κοινωνική συνοχή και τη διαφύλαξη της ειρήνης δεν κατέστη ρεαλιστική προοπτική και δεν έφτασε ποτέ στο επίπεδο της Δυτικής κοινωνίας.

τους να τελεί σε πλήρη εξάρτηση από τις αποφάσεις του εκάστοτε αρχηγού της ομάδας. Το χάραγμα των συνόρων, παραβλέποντας τις τοπικές ιδιαιτερότητες, βρήκε ανθρώπους με διαφορετικές ιστορικές καταβολές, προερχόμενους από διαφορετικές φυλές⁴ και θρησκείες κάτω από την έννοια ενός θεσμού του οποίου οι ίδιοι δεν είχαν καταστεί ποτέ κοινωνοί και δεν γνώριζαν πώς να υπηρετήσουν. Η δημιουργία αυτού του εκρηκτικού συνδυασμού δυνάμεων, εξελίχθηκε και σε κινητήρια δύναμη των συγκρούσεων που ξεσπούν συχνά στην περιοχή.

Η έννοια του πολίτη και του ατόμου ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων παραμένει από άποψη περιεχομένου πρώιμη στη Μέση Ανατολή, γεγονός που καθιστά το έργο της θεμελίωσης μίας κοινωνικής οργάνωσης με κρατική υπόσταση ακόμη δυσχερέστερο. Η δυτική επινόηση της κοινωνικής συνένωσης και της δημοκρατικής οργάνωσης κάτω από το θεσμό του κράτους προϋποθέτει την κατανόηση και την αποδοχή της έννοιας του πολίτη, στη βάση της οποίας θεμελιώνεται η κρατική εξουσία. Η συμφωνία, το κοινωνικό συμβόλαιο που συνάπτεται μεταξύ πολιτικής ηγεσίας και λαού έγκειται ακριβώς σε αυτή τη βάση, στο ότι δηλαδή οι πολίτες δέχονται να εκχωρήσουν μέρος της εξουσίας τους σε εκλεγμένους –συνήθως- αντιπροσώπους, οι οποίοι δεσμεύονται με την υποχρέωση να υπηρετούν τη βούλησή τους και να μην προδίδουν την εμπιστοσύνη τους. Πιθανή διάρρηξη αυτής της εμπιστοσύνης νομιμοποιεί τον κυρίαρχο λαό να άρει την εμπιστοσύνη του και να ανατρέψει την απονομιμοποιημένη πλέον πολιτική εξουσία. Πρόκειται για την πολιτική φιλοσοφία και κληρονομιά της Ευρώπης, απότοκο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης - τέκνο της οποίας είναι και η Ελληνική-. Ελλείψει της κατανόησης αυτών των πειθαρχιών, η δυτική επινόηση της κοινωνικής κρατικής οργάνωσης δε μπορεί εύκολα να λειτουργήσει, ή μάλλον ορθότερα δε μπορεί να λειτουργήσει με τον τρόπο που την αντιλαμβανόμαστε εμείς. Έτσι λοιπόν η κατάσταση στη Μέση Ανατολή χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και η προσέγγισή πρέπει να γίνεται με μεγάλη επιφυλακτικότητα καθώς το δυτικό πρότυπο δε δύναται να την ερμηνεύσει σύμφωνα με τα δικά του βιώματα. Θα πρέπει επομένως

⁴ Κάνοντας λόγο για τις διαφορετικές φυλές που επικρατούν και για τη σύγκρουση που λαμβάνει χώρα μεταξύ αυτών, μπορούμε να παραπέμψουμε στο παρελθόν της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, όπου οι νομαδικές φυλές, πρόδρομος των σημερινών ευρωπαϊκών κρατών, εμφάνιζαν μεγάλες ομοιότητες σε σχέση με τα όσα γνωρίζουμε σήμερα για τα αραβικά φύλα. Για το λόγο αυτό άλλωστε γίνεται λόγος παραπάνω για διαφορετική φάση εξέλιξης της Δυτικής κοινωνίας, χωρίς αυτό να συνεπάγεται πως θα υπάρξει στο μέλλον αντίστοιχη πορεία και στο χώρο της Μέσης Ανατολής.

να προσεγγίσει το ζήτημα είτε ως μία ατελή – διαδικασία σε εξέλιξη - προσπάθεια κοινωνικής οργάνωσης, είτε ως μία οργάνωση διαφορετικής φύσης. Η σταχυολόγηση αυτή, αν και σύντομη, κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να οριοθετήσει το πλαίσιο επεξεργασίας, αλλά και να κατανοήσει το υπόστρωμα της σημερινής εξέλιξης, το χώρο δηλαδή που γεννήθηκε η εξέγερση στη Μέση Ανατολή και γρήγορα έλαβε τη μορφή της εμφύλιας σύγκρουσης στη Συρία., η οποία με τη σειρά της βιώνεται σήμερα με τη μορφή της προσφυγικής μετακίνησης.

1.2 Η ιστορική διαδρομή της Συρίας

Η σταδιακή κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε άμεσο αντίκτυπο και στην περιοχή της Μέση Ανατολής. Με το τέλος του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου οι νικήτριες συμμαχικές δυνάμεις προχώρησαν μέσω μιας σειράς συνθηκών σε οριοθέτηση των περιοχών ανάλογα με τις ζώνες επιρροής που ήθελαν να διατηρήσουν. Η γαλλική κυβέρνηση έλαβε την εντολή από την Κοινωνία των Εθνών το 1923⁵, να εγκατασταθεί στην περιοχή υπό το ρόλο της εγγυήτριας δύναμης διασφαλίζοντας την ομαλή μετάβαση στη δημοκρατική και χρηστή διακυβέρνηση⁶. Το σύστημα της εντολής διέφερε, θεωρητικά, από αυτό της αποικιοκρατίας καθώς όριζε τη Γαλλία ως διαχειρίστρια χώρα έως ότου κριθεί πως οι συνθήκες επιτρέπουν την ανάληψη της εξουσίας εξ ολοκλήρου από το γηγενή πληθυσμό, με την ταυτόχρονη αναγνώριση της πλήρους ανεξαρτησίας των χωρών αυτών. Η γαλλική προσωρινή διοίκηση προχώρησε στην απόσπαση του Λιβάνου από τη Συρία, με τη δημιουργία του μεγάλου Λιβάνου και τη διαίρεση της Συρίας σε τρία αυτόνομα κρατίδια, Δαμασκός, Χαλέπι και έδαφος των Αλαουιτών. Η διαίρεση αυτή εξυπηρετούσε τον έλεγχο της περιοχής από τους Γάλλους, ενώ είχε την αιτιολογική της βάση στις διαφορετικές ποιοτικές συνθήκες που αφορούσαν τα χαρακτηριστικά των πληθυσμών των τριών κρατιδίων.

⁵ Η γαλλική εντολή για τη Συρία και το Λίβανο - Mandat français pour la Syrie et le Liban- (Laurens2002:409)

⁶ Η Γαλλία επέστρεφε στην περιοχή μετά τον 19ο αιώνα χρησιμοποιώντας και πάλι ως πρόσχημα την προστασία του Χριστιανικού στοιχείου της περιοχής. Οι Χριστιανοί Μαρωνίτες του Λιβάνου χρειάστηκαν τον προηγούμενο αιώνα τη δυτική υποστήριξη, για να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο των Παναραβιστών, που επιθυμούσαν την ίδρυση της Μεγάλης Συρίας υπό αραβική κυριαρχία. Η Γαλλία από τη δική της πλευρά θεωρούσε το Λίβανο, αλλά και τη Συρία, με τις ισχυρές χριστιανικές μειονότητες, προπύργιο απ' όπου θα μπορούσε να προωθήσει τις πολιτικές της βλέψεις στην περιοχή. Χαρακτηριστική από πλευράς Δύσης ήταν η αύξηση των καθολικών και προτεσταντικών ιεραποστολών, οι οποίες διέβλεπαν στην εδραίωση του χριστιανικού στοιχείου στην περιοχή, έναν δικαιολογητικό λόγο μόνιμης εμπλοκής τους στο ζήτημα της Μέσης Ανατολής (Σακκάς 2015:8)

Αντίστοιχη εντολή με τη Γαλλία είχε λάβει και η Αγγλία για περιοχές της Μέσης Ανατολής, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του Ιράκ. Το κίνημα ανεξαρτησίας που γνώρισε το Ιράκ με την τελική απομάκρυνση των επικυρίαρχων δυνάμεων – εντολέων- από την περιοχή το 1930, παρακίνησε αντίστοιχα κινήματα τόσο στο Λίβανο, όσο και στη Συρία. Τελικά το 1941 η Γαλλία ανακήρυξε την ανεξαρτησία της Συρίας, ενώ μερικά χρόνια αργότερα απέσυρε και τα τελευταία γαλλικά στρατεύματα από την περιοχή. Η αναγνώριση της εθνικής κυριαρχίας δε συνδυάστηκε ωστόσο με την επικράτηση της ειρήνης στην περιοχή, καθώς το εκρηκτικό μείγμα που άφησαν φεύγοντας η γαλλική εποπτεία και η έλλειψη ουσιαστικής διαχειριστικής γνώσης της κατάστασης, οδήγησε σε πολυετείς συγκρούσεις και διαμάχες στην περιοχή. Οι συρράξεις, έδωσαν τη θέση τους σε στρατιωτικά πραξικοπήματα, που μετατράπηκαν σε δικτατορικές και αυταρχικές μορφές εξουσίας. Η άνοδος του στρατηγού Χαφέζ αλ Άσαντ στην εξουσία, πατέρα του σημερινού Προέδρου της Συρίας, Μπασάρ, συντελέστηκε το 1969, μέσω ενός πραξικοπήματος στο εσωτερικό του κόμματος Μπάαθ. Η πολιτική του πατέρα Άσαντ επικεντρώθηκε στην οικονομική και εμπορική συμμαχία με την πρώην ΕΣΣΔ και τις σοσιαλιστικές χώρες και την προοδευτική σύναψη διπλωματικών σχέσεων με τις ισχυρότερες πολιτικά δυνάμεις. Ισχυρότεροι αντίπαλοι του Άσαντ υπήρξαν οι Ισλαμικές οργανώσεις, με προεξάρχουσα αυτή της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, η οποία επιχείρησε ανεπιτυχώς να τον ανατρέψει το 1982, σε μία περίοδο αιματηρών συγκρούσεων που η χώρα κατέγραψε 5.000 και πλέον νεκρούς. Μετά από το θάνατο του Χαφέζ αλ Άσαντ, η συριακή πολιτική εξουσία, που είχε ήδη μετατραπεί σε μονοκομματική υπόθεση, πέρασε στο γιό του Μπασάρ αλ Άσαντ, ο οποίος αναδείχθηκε νικητής στις εκλογές που ακολούθησαν το 2000. Ο Μπασάρ αλ Άσαντ διατηρεί τη θέση του Προέδρου της Συριακής Δημοκρατίας μέχρι και σήμερα⁷.

1.3 Η Αραβική Άνοιξη και ο εμφύλιος πόλεμος

Επί προεδρίας Μπασάρ αλ Άσαντ αυξήθηκε η αστάθεια και η κοινωνική αμφισβήτηση στη Συριακή μεθόριο. Η περίοδος συνέπεσε με μία ιδιαίτερη αλληλουχία γεγονότων, που ξέσπασαν ταυτόχρονα στη Μέση Ανατολή και αποδίδονται με τον όρο Αραβική Άνοιξη. Η τελευταία μπορεί να περιγραφεί ως ένα

⁷ Ο Μπασάρ αλ Άσαντ εξελέγη για πρώτη φορά Πρόεδρος της Συριακής Δημοκρατίας το 2000 και έπειτα επανεξελέγη το 2007, το 2014 και προσφάτως το 2021.

εξεγερσιακό εγχείρημα πολιτικής και κοινωνικής ανατροπής στη Μέση Ανατολή, το οποίο εμφάνισε ταχύτατη διάδοση και απήχηση προκαλώντας αλυσιδωτές αντιδράσεις, εκμεταλλευόμενο το γενικευμένο κλίμα οργής και αμφισβήτησης για την επικρατούσα κατάσταση στην περιοχή⁸. Η αρχή για την περίπτωση της Συρίας συνέβη το Μάρτιο του 2011 με τις αιτιάσεις να μη διαφέρουν ουσιωδώς από αυτές των υπόλοιπων χωρών του αραβικού κόσμου. Η κλιμακούμενη κυβερνητική καταπίεση, η ανεργία, η αστυνομική βαναυσότητα και η στέρηση βασικών ελευθεριών, αλλά πολύ περισσότερο οι θρησκευτικές – σεχταριστικές διαφορές στο εσωτερικό της χώρας, μετέτρεψαν γρήγορα τις ειρηνικές διαμαρτυρίες σε ένοπλη εξέγερση, η οποία έλαβε τη μορφή ενός πολυετούς και καταστροφικού εμφυλίου πολέμου, που συντηρείται μέχρι και σήμερα (Carty, 2018:107).

Για το διάστημα της εμφύλιας σύγκρουσης η συριακή κυβέρνηση κατηγορείται από τη διεθνή κοινότητα για μία σειρά παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου και του δικαίου του πολέμου, χρήση απαγορευμένων όπλων, βασανιστηρίων, τα οποία στοιχειοθετούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Στην αντίπερα όχθη οι πολέμιοι του καθεστώτος Άσαντ βρίσκονται διαιρεμένοι, καθώς ανάμεσά τους δραστηριοποιούνται ομάδες που πρόσκεινται στο Ισλαμικό Κράτος (ISIS), ομάδες κοσμικών Συρίων, αντικυβερνητικών και ακτιβιστών, επαναστατών που μάχονται κατά του Ισλαμικού Κράτους. Παράλληλα, η θρησκευτική διαιρέσεις των επαναστατών με κυρίαρχη αυτή μεταξύ Σιιτών και Σουνιτών Μουσουλμάνων, σε συνδυασμό με τις λοιπές θρησκευτικές μειονοτικές ομάδες στην περιοχή⁹ περιπλέκει

⁸ Η Αραβική Άνοιξη συνιστά και σήμερα ένα ανεξερεύνητο πεδίο για πολλούς ερευνητές, τα αίτια της οποίας δε μπορούν να αποδοθούν σε έναν μόνο παράγοντα. Πρόκειται για ένα δαιδαλώδες και πολυσύνθετο αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών, πολιτικών πιέσεων, εξωτερικών παρεμβάσεων και διεθνών συμφερόντων. Το μόνο βέβαιο είναι πως η Αραβική Άνοιξη φαίνεται να προκάλεσε περισσότερα προβλήματα, από όσα αρχικά επιχείρησε να επιλύσει, αύξησε την αστάθεια και την ανασφάλεια στη Μέση Ανατολή, ενώ έφερε και πάλι στο προσκήνιο σκληρούς θρησκευτικούς ηγέτες, αυταρχικούς δικτάτορες με φονταμεταλιστικές βλέψεις. Την περίοδο αυτή μάλιστα σχηματίστηκαν νέοι πυρήνες ή ανασυγκροτήθηκαν υπάρχουσες τρομοκρατικών οργανώσεων. Το επιθυμητό διακύβευμα απαντούσε στην ανάπτυξη ενός κινήματος που θα προσιדיάζε σε ισλαμικό διαφωτισμό και θα έθετε σε κίνηση διαδικασίες οι οποίες θα απαγκίστρωναν το χώρο της Μέσης Ανατολής από τη μεγαλύτερη πηγή των δεινών της. Το έρεισμα της θρησκείας όμως στον Αραβικό κόσμο δε φαίνεται πως μπορεί να τεθεί ακόμη υπό αμφισβήτηση.

⁹ Το 90,3% του πληθυσμού της Συρίας πριν από την έκρηξη του εμφυλίου πολέμου αποτελούσαν Άραβες, ενώ το υπόλοιπο 10% μοιράζονταν Κούρδοι, Αρμένιοι, Αραμαίοι, Ασσύριοι, Γιαζίντι, Δρούζοι, Οσσετοί, Τσετσένοι κ.α. Ακόμη πιο σύνθετα γίνονται τα πράγματα όταν προσπαθούμε να προσεγγίσουμε τις θρησκευτικές διαιρέσεις καθώς οι Μουσουλμάνοι διαιρούνται κατά κύριο λόγο στους Σιίτες και τους Σουνίτες, αλλά υφίστανται και ισχυροί θύλακες Αλεβιτών, Ισμαηλιτών, Αλαουιτών, Γεζιτών και Δρούσων. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι πως η οικογένεια Άσαντ ανήκει

ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Πρέπει να γίνει αντιληπτό πως σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, οι θρησκευτικές και οι φυλετικές διαιρέσεις στη Μέση Ανατολή διαμορφώνουν τους συσχετισμούς δυνάμεων, διατρέχοντας τις εξελίξεις, καθώς δεν έχει βρεθεί τρόπος ώστε να υπερκεραστούν.

Η διεθνής κοινότητα πολύ γρήγορα πήρε θέση επιλέγοντας στρατόπεδα και τροφοδοτώντας τις ένοπλες διαμάχες. Η Ρωσία ασκώντας το δικαίωμα αρνησικυρίας της μπλόκαρε την επέμβαση του NATO στην περιοχή. Στη Συρία η κατάσταση περιπλέχθηκε ακόμη περισσότερο λόγω της εμφάνισης διάφορων θυλάκων τρομοκρατικών οργανώσεων με κυριότερη αυτή του ISIS. Η διεθνής κοινότητα βρέθηκε μπροστά σε μία σημαντική απόφαση καθώς πιθανή υποστήριξη της αντιπολίτευσης θα ενίσχυε και τη θέση του ISIS, ενώ από την άλλη πιθανό χτύπημα στον ISIS θα ισχυροποιούσε τη θέση του Προέδρου Άσαντ, ο οποίος είχε καταστεί ανεπιθύμητος τόσο για τις Η.Π.Α., όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το γεγονός αυτό ώθησε την Ευρώπη να απομακρυνθεί από την περιοχή και να κρατήσει στάση ουδετερότητας, ενώ στην περιοχή παρέμειναν οι δυνάμεις των Η.Π.Α. και της Ρωσίας, προσπαθώντας να επιβάλλουν τα δικά τους συμφέροντα στην περιοχή (Carty, 2018:114). Μέχρι και σήμερα η Συρία βρίσκεται σε εμφύλια διαμάχη, με πολύ ισχυρή την παρουσία των ξένων δυνάμεων, υπό το βλέμμα της συνεχούς τρομοκρατικής απειλής, έχοντας εισέλθει σε μία αδιέξοδη και ατέρμονη εμφύλια σύρραξη, χωρίς διαφανόμενη προοπτική επιστροφής στην πρότερη κατάσταση, πόσω μάλλον στροφής σε μία δημοκρατικότερη και πιο φιλελεύθερη κατεύθυνση.

1.4 Η σύνδεση της Συρίας με το Λίβανο

Το σύγχρονο Συριακό κράτος συνορεύει στο Βορρά με την Τουρκία, στα Δυτικά με το Λίβανο, στο Νότο με την Ιορδανία και στα Ανατολικά με το Ιράκ. Από τις γειτονικές χώρες στενότερη σύνδεση για τη Συρία υφίσταται με τη χώρα του Λιβάνου, καθώς η νεώτερη ιστορική πορεία των δύο χωρών βρίσκεται σε άμεση σύνδεση, αλλά και εξάρτηση. Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι δύο χώρες, αποτελούσαν μία ενιαία διοικητική περιφέρεια με κοινή διοίκηση και οικονομία. Τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ακολούθησε η Γαλλική κηδεμονία στην περιοχή, με τη μορφή της εντολής, η οποία οδήγησε στο χωρισμό και

στη θρησκευτική ομάδα των Αλεβιτών και χαίρει για το λόγο αυτό της υποστήριξης από τη συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα. Ισχυρή θρησκευτική ομάδα ήταν και αυτή των Χριστιανών που αποτελούσε περίπου το 10% του πληθυσμού της Συρίας.

τη δημιουργία δύο εθνών κρατών, του Λιβάνου και της Συρίας. Μέχρι και το 1948 τα δύο κράτη είχαν συστήσει μία συμμαχία, η οποία συμπεριλάμβανε και την κοινή οικονομική τους δράση, προκειμένου να επιτύχουν την απομάκρυνση των γαλλικών δυνάμεων από την περιοχή (Chaitani, 2006:163). Το ενωμένο μέτωπο κατά της Γαλλίας¹⁰ συνεχίστηκε μέχρι και την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των δύο χωρών, η οποία σφραγίστηκε με την αποχώρηση των γαλλικών δυνάμεων από την περιοχή. Διαχρονικά η Συρία έβλεπε το Λίβανο ως τμήμα της «Μεγάλης Συρίας»¹¹ και έτσι η επίσημη συμφωνία ανεξαρτητοποίησης των δύο κρατών οδήγησε στη διάσπαση του κυβερνώντος κόμματος ανάμεσα σε αυτούς που υποστήριζαν την ξεχωριστή κρατική υπόσταση της Συρίας, έκτοτε Εθνικό κόμμα και σε αυτούς που επιθυμούσαν την ανασύσταση της Μεγάλης Συρίας, το Λαϊκό κόμμα (Σακκάς, 2015:7). Το έρεισμα και η αντίληψη αυτή αντανakλάται και στη σταθερή στάση – άρνηση της Συρίας, μέχρι πρόσφατα, το 2008, να αναγνωρίσει επισήμως το κράτος του Λιβάνου. Η επίσημη παραδοχή απομάκρυνσης από την ιδέα επανασύστασης της Μεγάλης Συρίας είχε σημαντικό πολιτικό και ιδεολογικό κόστος (Jansen, 2008).

Ωστόσο, η ανάμειξη του Συριακού κράτους στα εσωτερικά του Λιβάνου συνεχίστηκε και μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των δύο χωρών, ενώ κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια του Λιβανικού εμφυλίου πολέμου. Τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας ο Λίβανος γνώρισε ιδιαίτερη οικονομική άνθιση και κατέστη οικονομικό κέντρο της Μέσης Ανατολής (Cleveland, 2009:333). Η οικονομική προοπτική όμως δεν κατόρθωσε να ανακόψει τις εντάσεις και να επιλύσει τις διαφορές που ανέκυπταν εξαιτίας των εθνοτικών και θρησκευτικών διαφορών στο εσωτερικό της χώρας. Η απάντηση στο ερώτημα αν ο Λίβανος θα έπρεπε να επιδιώξει συμμαχία με τη Δύση ή τους αραβόφωνους λαούς κατέστη η αφορμή της μεγάλης σύγκρουσης. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι Χριστιανοί επεδίωκαν τη σύναψη δεσμών με τη Δύση, ενώ οι Μουσουλμάνοι με τα υπόλοιπα αραβικά κράτη, θέλοντας να προστατέψουν και οι δύο την θρησκευτική τους ταυτότητα. Η εμπλοκή της Συρίας στον εμφύλιο του

¹⁰ Το ενωμένο μέτωπο κατά της Γαλλίας ήταν αποτέλεσμα των πρώιμων ισλαμικών και παναραβικών κινημάτων, κυρίως εθνικιστικών σκοπών, τα οποία διέβλεπαν σε μία ενιαία αραβική ένωση – συμμαχία. Ανταποκρινόμενες σε αυτό το κλίμα η Συριακή και η Λιβανική Κυβέρνηση εγκαίνιασαν την κοινή τους δράση.

¹¹ «Κατά το 19^ο αιώνα, διάστημα της οθωμανικής κυριαρχίας, η περιοχή της λεγόμενης Μεγάλης Συρίας περιλάμβανε τα σημερινά κράτη της Συρίας, της Ιορδανίας και του Λιβάνου καθώς και τη Δυτική Όχθη της Παλαιστίνης και ήταν χωρισμένη σε τέσσερις διοικητικές επαρχίες (Χαλεπίου, Δαμασκού, Τρίπολης και Σιδώνας)» (Σακκάς 2015:5)

Λιβάνου ξεκινά το 1976 αρχικά στο πλευρό των Χριστιανών Μαρωνιτών (Φαλαγγίτες), πολύ γρήγορα όμως αλλάζει πλευρά και αρχίζει να μάχεται κατά του πληθυσμού που αρχικά εισήλθε για να προστατέψει. Η επέμβαση των συριακών δυνάμεων στην περιοχή εξελίχθηκε σε μια 29χρονη παρουσία – κατοχή. Μέχρι και το 2005, όταν και αποχώρησαν οι δυνάμεις του Συριακού στρατού από το Λίβανο, η Συρία είχε ουσιαστικά τον έλεγχο της χώρας, ενώ πλείστες εμφανίζονται οι καταγγελίες για διάπραξη βασανιστηρίων, χρήση βίας και επιρροής της δικαιοσύνης εις βάρος του κατεχόμενου Λιβανικού λαού¹². Το 1991 συνήφθη μεταξύ των δύο χωρών η συμφωνία «Αδελφосύνης, Συνεργασίας και Συντονισμού»¹³, η οποία υπογράφηκε, όπως συνομολογήθηκε, στη βάση των αδερφικών δεσμών που συνδέουν τα δύο κράτη και αντλεί τη δύναμή της από τις ρίζες της ιστορίας, των κοινών σχέσεων, του κοινού πεπρωμένου και των κοινών συμφερόντων. Πρόκειται για μία προσπάθεια πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής, επιστημονικής, αλλά και σε επίπεδο ασφάλειας δέσμευση συνεργασίας, συντονισμού και κοινής δράσης, η οποία αντλεί τη νομιμοποιητική της ισχύ από την ιστορική σχέση και σύνδεση των δύο λαών. Η συμφωνία υποστηρίχθηκε, από τις αντιπολιτευτικές φωνές στο Λίβανο, ότι εξυπηρετεί τα συριακά συμφέροντα, γεγονός που ανταποκρίνεται στο σημαντικότερο σημείο τριβής και συγκρούσεων μεταξύ των δύο λαών. Η πραγματικότητα είναι πως η σχέση μεταξύ των δύο χωρών φαντάζει ασύμμετρη και άνιση υπέρ της Συρίας, ωστόσο ο Λίβανος έχει επωφεληθεί σημαντικά από αυτή τη σχέση, τουλάχιστον μέχρι και το 2011, έτος που ξέσπασαν οι σφοδρές αναταραχές στη Συρία (Chanal, 2012:72)

Μετά το σύμφωνο αδελφосύνης, συνεργασίας και συντονισμού, ακολούθησε η αποχώρηση του συριακού στρατού από το Λίβανο το 2005¹⁴ και τον Αύγουστο του

¹² Οι ενέργειες αυτές φαίνεται πως δεν έχουν λησμονηθεί μέχρι σήμερα από σημαντικό τμήμα της κοινωνίας του Λιβάνου, καθώς η συμπεριφορά τους λογίζεται εχθρική απέναντι στους προσφυγικούς πληθυσμούς από τη Συρία και η ιστορική μνήμη είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας προς αυτή την κατεύθυνση.

¹³ Ηνωμένα Έθνη, Treaty of Brotherhood, Cooperation and Coordination between the Syrian Arab Republic and the Lebanese Republic (1989): https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/LBSY_910522_TreatyBrotherhoodCooperationCoordination.pdf

¹⁴ Η αποχώρηση του συριακού στρατού από το Λίβανο επιταχύνθηκε μετά τη δολοφονία του Λιβανέζου πολιτικού Ραφίκ Χαρίρι, για τη δολοφονία του οποίου γεννήθηκαν υποψίες πως υπεύθυνη ήταν η συριακή κυβέρνηση. Ο Χαρίρι ήταν πολέμιος της συριακής παρέμβασης στα εσωτερικά του Λιβάνου και ο θάνατός του προκάλεσε κύμα οργής κατά των συριακών κατοχικών δυνάμεων. Το

2008 συμφωνήθηκε στο Παρίσι η έναρξη διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών από τους Προέδρους Άσαντ και Σλίμαν. Την ίδια χρονιά η Βυρηττός φιλοξένησε την πρώτη Συριακή Πρεσβεία, ενώ την επομένη ο Λίβανος απέκτησε τη δική του βάση στη Δαμασκό. Πρόκειται για την πρώτη επίσημη αναγνώριση του Λιβανικού κράτους από την πλευρά της Συρίας, εξέλιξη όμως που δεν αποδέχονται οι ριζοσπαστικές φωνές των δύο χωρών. Το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στη Συρία βρήκε το Λίβανο να επιχειρεί να διατηρήσει στάση ουδετερότητας και να αποφύγει την ανάμειξή του στις συγκρούσεις. Η μοίρα και η πορεία όμως του Λιβάνου φαίνεται πως είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενη από αυτή της Συρίας (Alami 2020), τόσο σε οικονομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο εθνοτικών ομάδων, θρησκευτικών πεποιθήσεων και πολιτισμικών αναφορών. Έχει αποδειχθεί πως οι Σουνίτες, οι Σιίτες, οι Δρούζοι, οι Χριστιανοί, οι Αλεβίτες του Λιβάνου έχουν ισχυρότατους δεσμούς με τα μέλη αυτών των κοινοτήτων της Συρίας¹⁵. Κάθε γεγονός που συμβαίνει στη Συρία με αφορμή κάποια διαφορά με φυλετικά ή θρησκευτικά χαρακτηριστικά έχει άμεσο αντίκτυπο και αποτέλεσμα στο Λίβανο, και αντιστρόφως (Young, 2014:31). Έτσι η προσπάθεια του Λιβάνου να παραμείνει ουδέτερος παρατηρητής κατέστη πρακτικά αδύνατη, καθώς οι διαφορετικές φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες που διαμορφώνουν την περιοχή είχαν ενεργή εμπλοκή. Υποστηρικτική υπέρ της Συριακής συμπολίτευσης υπήρξε η δράση της Χεζμπολάχ¹⁶, προμηθεύοντας με όπλα και οικονομικά εμβάσματα τις δυνάμεις του Άσαντ. Η Χεζμπολάχ με την ενεργή ανάμειξή της στο Συριακό εμφύλιο κατέστη παράγοντας των εξελίξεων, υπονομεύοντας την προσπάθεια της Λιβανικής Κυβέρνησης να διατηρήσει τις ισορροπίες (Young, 2014:32).

Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στη Συρία ο Λίβανος εξελίχθηκε σε γραμμή ζωής για τους Σύρους, είτε προμηθευόντάς τους με τις απαραίτητες προμήθειες για να επιβιώσουν, είτε παρέχοντας καταφύγιο, όχι πάντα ασφαλές, σε αυτούς που ωθούνται στη φυγή. Τόσο λοιπόν η θέση, όσο και οι πολιτισμικές, εθνικές, θρησκευτικές, ιστορικές αναφορές του σε σχέση με τη Συρία τον καθιστούν αναγκαστικά παράγοντα των εξελίξεων στην περιοχή. Το ζήτημα επομένως δεν έγκειται στον τρόπο με τον

περιστατικό αυτό στάθηκε αφορμή για να λάβει τέλος η 29ετής στρατιωτική παρουσία της Συρίας στο Λίβανο.

¹⁵ Η σύνδεση αυτή εξηγεί και την προτίμηση των Σύρων προσφύγων να αναζητήσουν καταφύγιο στο Λίβανο

¹⁶ Η Χεζμπολάχ ή Χεζμπολά (κόμμα του Θεού) αποτελεί σιιτική στρατιωτική και πολιτική οργάνωση με βάση το Λίβανο, ενώ συμμετέχει στην κυβέρνηση και στο κοινοβούλιο της χώρας.

οποίο ο Λίβανος θα αποφύγει την εμπλοκή του στον συριακό εμφύλιο, αλλά πως αυτός ο εμφύλιος θα οδηγηθεί σε τελική εκτόνωση έτσι ώστε να απεμπλακεί τόσο ο Λίβανος, όσο και η ευρύτερη περιοχή από μία κατάσταση που προκαλεί μόνο θάνατο, φυγή και δυστυχία.

1.5 Προσφυγική σύνδεση Συρίας – Λιβάνου

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες υπολογίζεται ότι από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία, το 2011 μέχρι και το 2020 περισσότεροι από 6,7 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες, ενώ 13,4 εκατομμύρια βρίσκονται υπό καθεστώς ανθρωπιστικής βοήθειας και προστασίας στο εσωτερικό της χώρας¹⁷. Ενδεικτικό της επικρατούσας κατάστασης είναι το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των εκτοπισμένων κατευθύνθηκε ή εγκλωβίστηκε σε γειτονικές χώρες, καθώς από τα συνολικά 6,7 εκατομμύρια προσφύγων τα 5,6 εντοπίζονται στην Τουρκία, στο Λίβανο, στην Ιορδανία, στο Ιράκ, στην Αίγυπτο καθώς και στην Βόρεια Αφρική¹⁸. Πρόκειται για μία πραγματικότητα η οποία ανατρέπει την εικόνα που έχει πιθανώς σχηματίσει όποιος δεν έχει στη διάθεσή του τα αντίστοιχα δεδομένα, ενώ απαντά και στον συχνά εμφανιζόμενο προβληματισμό του γιατί οι πρόσφυγες δεν αναζητούν καταφύγιο σε γειτονικές χώρες, των οποίων οι πολιτισμικές και θρησκευτικές αναφορές ομοιάζουν. Η τελευταία αναφορά συνιστά και ένδειξη άγνοιας των διαφορών που κατακλύζουν τον αραβικό κόσμο¹⁹, ενώ φυσικά έρχεται και σε αντίθεση με την ανθρωπιστική αντιμετώπιση του προσφυγικού φαινομένου.

¹⁷UNHCR “Syria emergency” <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>

¹⁸Operationaldataportal,

RefugeeSituationsUNHCRhttps://data.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.186206177.956417502.1625672659-387558558.1620893571

Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία έχει καταγράψει επισήμως 3.684.412 Σύρους πρόσφυγες, ο Λίβανος 855.172, η Ιορδανία 668.332, το Ιράκ 247.305, η Αίγυπτος 132.748 και η περιοχή της Βόρειας Αφρικής 31.657. Πρέπει να σημειωθεί πως οι πραγματικοί αριθμοί υπολογίζονται υψηλότεροι, καθώς πολλές από αυτές τις χώρες δε χρησιμοποιούν αυστηρό σύστημα καταγραφής, αλλά και πολλοί πρόσφυγες υπό το φόβο της σύλληψης, της κράτησης, της διώξης ή της απέλασης κρύβονται και επιχειρούν να διαφύγουν της επίσημης καταγραφής τους. Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται ιδιαίτερα στο Λίβανο, στον οποίο υπολογίζεται πως ζουν περίπου 1,4 εκατομμύρια Σύριοι πρόσφυγες, μισό δηλαδή εκατομμύριο περισσότερο από αυτό που έχει επισήμως καταγραφεί.

¹⁹ Πολύ συχνά, η συνύπαρξη μουσουλμανικών πληθυσμών διαφορετικού δόγματος, για παράδειγμα σίιτες με σουνίτες, φαντάζει πολύ πιο επικίνδυνη από αυτήν ενός μουσουλμάνου με έναν χριστιανό. Η ιστορική πορεία και η φυλετική διαφοροποίηση που αντανάκλαται συνήθως και στο θρήσκευμα θέτουν εμπόδια στη διασφάλιση της ειρηνικής συμβίωσης στο εσωτερικό των κοινωνιών.

Κι αν η επιλογή της Τουρκίας χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο ως σκαλοπάτι για τη μετάβαση στη Γη της Επαγγελίας, έτσι όπως φαντάζει για τους μετακινούμενους πληθυσμούς η Ευρώπη και η Ευρωπαϊκή Ένωση, στην οποία οι περισσότεροι έχουν μάλλον εγκλωβιστεί²⁰, τότε η επιλογή του Λιβάνου ανταποκρίνεται τόσο στη χωρική εγγύτητα, αλλά πολύ περισσότερο, στους δεσμούς που συνδέουν ιστορικά τους δύο λαούς. Μέχρι το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου, τα σύνορα μεταξύ Συρίας και Λιβάνου ήταν ανοιχτά και η διάσχισή τους μπορούσε να πραγματοποιηθεί είτε με την απλή επίδειξη ταυτότητας, είτε πολλές φορές και χωρίς έλεγχο. Όπως ήδη καταγράφηκε, τα πρώτα ειδικά χρόνια παρατηρήθηκε αθρόα εισροή προσφύγων από τη Συρία στο Λίβανο. Οι επίσημες καταγραφές²¹ δεν αποτυπώνουν το πραγματικό μέγεθος του φιλοξενούμενου πληθυσμού το οποίο αγγίζει το ¼ του συνολικού πληθυσμού του Λιβάνου, ενώ το υπερβαίνει σε ορισμένες διοικητικές περιφέρειες²². Το γεγονός αυτό κατατάσσει το Λίβανο ως δεύτερη χώρα παγκοσμίως (πρώτο το νησί της Αρούμπα) σε αναλογία υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων σε σχέση με τον πληθυσμό του²³.

Η ένταση με την οποία συνεχίστηκε η μαζική είσοδος προσφύγων ώθησε την Κυβέρνηση του Λιβάνου να προχωρήσει για πρώτη φορά το 2016 στην επιβολή περιορισμών στα σύνορα της χώρας, με σκοπό τον περιορισμό των ροών. Οι περιορισμοί τέθηκαν σε ισχύ τόσο από το Λίβανο όσο και από τη Συρία, η οποία προσπαθούσε να αποτρέψει τους πολίτες της να φύγουν από τη χώρα. Παράλληλα, ο Άσαντ ζήτησε επισήμως από το Λίβανο να συλλαμβάνει πρόσφυγες – μέλη του ελεύθερου συριακού στρατού²⁴, καθιστώντας το έργο της παραμονής στο Λίβανο για τους Σύριους ακόμη πιο δύσκολο. Στην πραγματικότητα, οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις τροφοδότησαν και διόγκωσαν ένα δίκτυο παράνομης μετακίνησης και διάσχισης των συνόρων, το οποίο χαρακτηριζόταν από πολύ μεγαλύτερη επικινδυνότητα. Οι ροές των προσφύγων συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό, η παράμετρος όμως που διαφοροποιήθηκε ήταν η επικινδυνότητα και η αύξηση της

²⁰ Θα αναλυθεί στη συνέχεια η Συμφωνία Ε.Ε. – Τουρκίας στο σκέλος που αφορά τους Σύριους πρόσφυγες και προβλέπει την παραμονή τους στην Τουρκία.

²¹ UNHCR Refugee data finder <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=E1Y3kf>

²² Για παράδειγμα στην περιοχή της Bekaaο προσφυγικός πληθυσμός ανέρχεται στο 35,8% του πληθυσμού της περιοχής, ενώ στη Βυρηττό και στο Βόρειο Λίβανο κυμαίνεται στο 26%.

²³ <https://reporting.unhcr.org/lebanon>

²⁴ Ο Ελεύθερος Συριακός Στρατός ιδρύθηκε στις 29 Ιουλίου 2011 από αξιωματικούς των Συριακών Ενόπλων Δυνάμεων και μάχεται ως τμήμα της Συριακής αντιπολίτευσης για την ανατροπή της κυβέρνησης του Μπασάρ αλ-Άσαντ

εκμετάλλευσής τους από τα παράνομα δίκτυα διακίνησης, τα οποία μετέτρεψαν σταδιακά τους πρόσφυγες στο Λίβανο σε εργάτες - δούλους, οι οποίοι εργάζονται με χαμηλή ή και χωρίς αμοιβή, προκειμένου να αποπληρώσουν το χρέος τους στους διακινητές (The Freedom Fund, 2016:7).

1.6 Διαχείριση προσφυγικών πληθυσμών από το Λίβανο

Η προσφυγική σύνδεση Συρίας - Λιβάνου θέτει τη χώρα υποδοχής ενώπιον σπουδαίων προκλήσεων. Η οικονομική κρίση που χτύπησε το Λίβανο τα τελευταία χρόνια, η μεγάλη και καταστροφική έκρηξη στο λιμάνι της Βυρηντού το 2019 και το ξέσπασμα της πανδημίας επιβάρυνε τι, οι οποίες είχαν άμεσο αντίκτυπο στη ραγδαία αύξηση της φτώχειας στην περιοχή²⁵. Το 2020 ο εθνικός δείκτης της ακραίας φτώχειας έκανε άλμα από το 8 στο 23%²⁶, ενώ το ποσοστό των ανθρώπων στο Λίβανο που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας ανέρχεται σε 27,4%. Το αποτέλεσμα είναι καταστροφικό για τις δομές του κοινωνικού κράτους στο Λίβανο, καθώς η πρόσβαση στην υγεία και την εργασία έχει καταστεί προνόμιο. Οι εξελίξεις δε θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστους και τους άνω του ενός εκατομμυρίου Σύριους πρόσφυγες στο Λίβανο, το 88% των οποίων διαβιώνει επίσης κάτω από το όριο της φτώχειας. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ οι πληθυσμοί αυτοί δεν έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε πρωτοβάθμια περίθαλψη, αλλά ούτε και κάποια διασφάλιση σχετικά με την προσωρινή διαμονή τους. Βρίσκονται εκτεθειμένοι και είναι δέκτες συχνών βίαιων επιθέσεων από εγχώριες αντι-συριακές εξτρεμιστικές οργανώσεις. Τα εντεινόμενα περιστατικά βίας κατά των προσφύγων, οι οποίοι συχνά εξωθούνται να βρουν καταλύμα στην ύπαιθρο σε εγκαταλελειμμένα κτίσματα και παραπήγματα ή στις πιο υποβαθμισμένες γειτονιές της χώρας, συμπληρώνουν ένα τοπίο που η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ αποδίδει ως «αδυναμία του Λιβάνου να προσφέρει αποτελεσματική προστασία στους πρόσφυγες».

Το νέο μωσαϊκό τοπίο του Λιβάνου, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί με την είσοδο των προσφύγων συνιστά εκτός των άλλων και πηγή εντάσεων, καθώς οι διαφορές μεταξύ των εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων φαίνεται πως δε μπορούν να επιλυθούν, αλλά μόνο να περιοριστούν (Young, 2014:28). Ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία

²⁵ Human Rights Watch (2021) "They killed us from the inside" <https://www.hrw.org/report/2021/08/03/they-killed-us-inside/investigation-august-4-beirut-blast>

²⁶ ESCWA (2020), "Poverty in Lebanon: Solidarity is vital to address the impact of multiple overlapping shocks" <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/covid-19-beirut-explosion-rising-poverty-en.pdf>

απειλεί με πλήρη αποσταθεροποίηση την περιοχή της Μέσης Ανατολής, ενεργοποιώντας τις προϋποθέσεις εμφάνισης και περαιτέρω εξάπλωσής της έκρυθμης κατάστασης και στους νέους τόπους προορισμού των προσφύγων. Η είσοδος μαζικών πληθυσμών συνιστά πάντα μία πρόκληση για τα κράτη υποδοχής, η διαχείριση της οποίας όμως είναι αυτή που καθορίζει τη μορφή και το αποτέλεσμα που αυτή θα λάβει. Ο Λίβανος λόγω της ευάλωτης θέσης που βρέθηκε οικονομικά και πολιτικά κατά τη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης, σε συνδυασμό με τον μεγάλο αριθμό που βρέθηκε στις πύλες του, δεν κατόρθωσε να ανταποκριθεί με επιτυχία στο δύσκολο εγχείρημα της παροχής ασφαλούς καταφυγίου και της σταδιακής ένταξης των προσφύγων στο εσωτερικό του. Ενδιαφέρον έχει να παρακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η Ευρώπη και ο δυτικός κόσμος μπορεί να διαχειριστεί την κατάσταση, προκειμένου να αποφύγει την αποσταθεροποίηση στο εσωτερικό του.

Μέρος Δεύτερο: Η Ελλάδα και η Τουρκία αντιμέτωπες με τα αποτελέσματα της Κοινής Δήλωσης Ε.Ε. - Τουρκίας

2.1 Το νομικό καθεστώς του πρόσφυγα

Έχοντας ολοκληρώσει τη σύντομη ιστορική αναφορά στη Συρία και το περιβάλλον της Μέσης Ανατολής, συνεχίζουμε σύμφωνα με την πορεία των προσφυγικών ρευμάτων έτσι όπως αυτά καταφθάνουν στον προαύλιο χώρο της Ευρώπης ακολουθώντας το μονοπάτι που περνά μέσα από την Τουρκία και την Ελλάδα. Προτού όμως προχωρήσουμε στην εξέταση της προσφυγικής σύνδεσης Ελλάδας και Τουρκίας, κρίνεται αναγκαίο να αναφερθούμε στα στοιχεία που συνθέτουν το προσφυγικό υποκείμενο και το καθιστούν νομικό υποκείμενο άξιο προστασίας.

Η Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων συνιστά το κύριο νομικό κείμενο και αποτελεί τη βάση για το έργο της Ύπατης Αρμοστείας του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες. Η Σύμβαση έχει επικυρωθεί από 145 κράτη και στο εσωτερικό της καθορίζει το ποιος μπορεί να χαρακτηριστεί πρόσφυγας, τα δικαιώματά του, τις υποχρεώσεις του αλλά και τις νομικές υποχρεώσεις των συμβεβλημένων κρατών²⁷. Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο της Σύμβασης η προσφυγική ιδιότητα αναγνωρίζεται σε ένα άτομο που βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής του ή του τόπου κατοικίας του, έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης για λόγους που αφορούν τη φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη συμμετοχή σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή τις πολιτικές πεποιθήσεις και εξαιτίας αυτού του φόβου δίωξης αδυνατεί να απολάβει την προστασία αυτής της χώρας ή την επιστροφή σ' αυτήν²⁸. Πρόκειται για ένα κείμενο που υιοθετήθηκε αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου προκειμένου να δώσει απάντηση και λύση στα εκατομμύρια των εκτοπισμένων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, γι' αυτό και η αρχική Σύμβαση έθετε χρονικούς και τοπικούς περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, ωφελούμενοι από τις διατάξεις της Σύμβασης μπορούσαν να είναι μονάχα ευρωπαίοι πολίτες που εμπλέκονταν στα γεγονότα που συνέβησαν στην Ευρώπη για το διάστημα πριν την 1^η Ιανουαρίου του 1951. Δεν ήταν νοητή, για αρχή, κάθε άλλη αίτηση ασύλου, μέχρι την εμφάνιση και υπογραφή του πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1967. Το πρόσθετο

²⁷UNHCR Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

²⁸UNHCR Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

Πρωτόκολλο υπογράφηκε ακριβώς για να άρει τους γεωγραφικούς και χρονικούς περιορισμούς που έθετε η αρχική Σύμβαση, προσδίδοντας οικουμενικό χαρακτήρα στην προστασία των διεθνώς εκτοπισμένων. Τόσο η Ελλάδα, όσο και το σύνολο των Ευρωπαϊκών κρατών είναι συμβεβλημένα μέρη τόσο της αρχικής Σύμβασης, όσο και του πρόσθετου Πρωτοκόλλου, γεγονός που δεσμεύει τα κράτη με την υποχρέωση παροχής αποτελεσματικής διεθνούς προστασίας σε κάθε δικαιούχο. Μολονότι πρόκειται για κείμενο που συμπληρώνει 70 χρόνια ζωής και ακατάπαυστης εφαρμογής, η σύγχρονη πρακτική αποδεικνύει πως η προσαρμοστικότητα και η ευελιξία του το καθιστούν επαρκές και αποτελεσματικό εργαλείο νομικής προστασίας των προσφύγων ακόμη και σήμερα²⁹.

2.1.1 Ο δικαιολογημένος φόβος δίωξης

Το κρισιμότερο σημείο στη διαδικασία εξέτασης ενός αιτήματος ασύλου, η οποία υπόκειται στον άμεσο έλεγχο των συμβεβλημένων κρατών, με την Ύπατη Αρμοστεία σε ρόλο «αφανούς» παρατηρητή και εγγυητή, συμπυκνώνεται στη νομική έννοια του «δικαιολογημένου φόβου δίωξης». Ενώ λοιπόν οι λόγοι της δίωξης απαριθμούνται περιοριστικά στη σύμβαση και αφορούν τη φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη συμμετοχή σε κοινωνική ομάδα ή τις πολιτικές πεποιθήσεις, αυτό που δεν ορίζεται ρητά στη Σύμβαση είναι το τι συνιστά δίωξη. Σύμφωνα τόσο με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ, όσο και με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), η οποία εκδίδει τις κατευθυντήριες οδηγίες προς τα κράτη μέλη, η έννοια της δίωξης παρουσιάζεται «ευέλικτη, προσαρμόσιμη και επαρκώς ανοικτή στο κείμενο της Σύμβασης προκειμένου να περιλαμβάνει τις ολοένα μεταβαλλόμενες μορφές δίωξης». Τα Ηνωμένα Έθνη ορίζουν την (εκ)δίωξη ως τον κίνδυνο σοβαρής ατομικής βλάβης, σε συνδυασμό με την αδυναμία του κράτους να παρέχει ατομική προστασία ανεξάρτητα με τον αν αδυνατεί ή δεν έχει μεριμνήσει (Whittaker, 2006:7).

Η σύγχρονη πρακτική εξειδικεύει τον ορισμό επισημαίνοντας πως για να θεωρηθεί δίωξη μια πράξη πρέπει: α) να είναι αρκούντως σοβαρή λόγω της φύσης ή της επανάληψής της ώστε να συνιστά σοβαρή παραβίαση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά των δικαιωμάτων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση βάσει του άρθρου 15 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ³⁰ ή β) να αποτελεί σώρευση διαφόρων μέτρων,

²⁹Ίδιο με παραπάνω UNHCR Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

³⁰Άρθρο 15 - Παρέκκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης

συμπεριλαμβανομένων παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία να είναι αρκούντως σοβαρή ούτως ώστε να θίγεται ένα άτομο κατά τρόπο αντίστοιχο με τον αναφερόμενο στο στοιχείο α. Έτσι, κάθε περιστατικό κακομεταχείρισης δε μπορεί να λογίζεται ως περίπτωση δίωξης, η οποία δικαιολογεί την παροχή διεθνούς προστασίας. Τα στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να αξιολογηθεί κατά πόσον καλύπτεται το επίπεδο δίωξης είναι η φύση των πράξεων, η επαναληπτικότητα αυτών, καθώς επίσης και οι συνέπειές τους στο άτομο (EASO, 2019:16). Η δίωξη αυτή μπορεί να προέρχεται από οποιοδήποτε φορέα, είτε αυτός απαντάται σε ένα μεμονωμένο πρόσωπο ή σε μία ομάδα ατόμων, είτε αφορά μία οργάνωση, είτε την κυβέρνηση της χώρας, αρκεί να είναι σαφής η αδυναμία ή η άρνηση της χώρας προέλευσης του αιτούντος να του παράσχει αποτελεσματική προστασία απέναντι στο δώκτη του³¹.

2.1.2 Η διαφοροποίηση του πρόσφυγα από το μετανάστη

Αυτοί είναι οι κύριοι παράγοντες που διαμορφώνουν την προσφυγική ταυτότητα και τη διαφοροποιούν από τη μεταναστευτική. Και ενώ όλοι οι πρόσφυγες είναι μετανάστες δε συμβαίνει και το αντίστροφο. Η προσφυγική ιδιότητα λογίζεται ως υποσύνολο και ειδική κατηγορία της μετανάστευσης (Χριστόπουλος, 2020:25). Ο πρόσφυγας εγκαταλείπει τη χώρα του εξαιτίας ενός σοβαρού λόγου δίωξης, μη έχοντας άλλη επιλογή, ο οποίος δεν του επιτρέπει να παραμείνει στην πατρίδα του. Ο μετανάστης από την άλλη αποφασίζει να εγκαταλείψει τη χώρα του για λόγους που υπαγορεύονται από τη βιοτική ανάγκη. Η λεπτή ισορροπία που διαμορφώνεται μεταξύ ανάγκης και επιλογής –ακόμη και εξαναγκασμένης πολλές φορές-, καθορίζει το πλαίσιο προστασίας. Για το λόγο αυτό στην πρώτη περίπτωση η αναγνώριση της

1. Εν περιπτώσει πολέμου ή ετέρου δημοσίου κινδύνου απειλούντος την ζωήν του έθνους, έκαστον υψηλόν συμβαλλόμενον μέρος δύναται να λάβη μέτρα κατά παράβασιν των υπό της παρούσης Συμβάσεως προβλεπομένων υποχρεώσεων, εν τω απαιτούμένω υπό της καταστάσεως απολύτως αναγκάϊω ορίω και υπό τον όρον όπως τα μέτρα ταύτα μη αντιτίθενται εις τας άλλας υποχρεώσεις τας απορρεούσας εκ του διεθνούς δικαίου. * [ακριβέστερα: αποτελεσματικής] ** [ακριβέστερα: αποτελεσματικής]

2. Η προηγουμένη διάταξις ουδεμίαν επιτρέπει παράβασιν του άρθρου 2, ειμή δια την περίπτωσιν θανάτου συνεπεία κανονικών πολεμικών πράξεων, ή των άρθρων 3, 4 (παράγ. 1) και 7.

3. Τα ασκούντα το δικαίωμα τούτο της παραβάσεως υψηλά συμβαλλόμενα μέρη τηρούν τον Γενικόν Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης πλήρως ενήμερον των ληφθέντων μέτρων ως και των αιτίων τα οποία τα προεκάλεσαν. Οφείλουν ωσαύτως να πληροφορήσωσι τον Γενικόν Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης περί της ημερομηνίας κατά την οποία τα μέτρα ταύτα έπαυσαν ισχύοντα και αι διατάξεις της Συμβάσεως ετέθησαν εκ νέου εν πλήρει ισχύϊ.

³¹UNHCR, Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

ιδιότητας του πρόσφυγα και η παροχή διεθνούς προστασίας ρυθμίζεται συλλογικά σε διεθνές επίπεδο ενώ στην περίπτωση των μεταναστών η τύχη τους εναπόκειται στη βούληση των κρατών, τα οποία έχουν το ελεύθερο να ρυθμίσουν το νομικό πλαίσιο για την υποδοχή και την απομάκρυνση, ανάλογα με τις δυνάμεις και τις ανάγκες τους, σεβόμενοι πάντοτε το διεθνές δίκαιο. Η διάκριση αυτή ωστόσο επ' ουδενί πρέπει να λογίζεται αξιολογική. Είναι ξεκάθαρο πως η ζωή όλων των ανθρώπων στον κόσμο αποτιμάται με την ίδια αξία.

2.1.3 Τα δικαιώματα των προσφύγων

Η Σύμβαση, μεταξύ άλλων, καθορίζει τα δικαιώματα των προσφύγων, τα οποία εκτός από τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας εφαρμόζονται διασταλτικά και σε όσους βρίσκονται σε καθεστώς υποβολής αιτήματος διεθνούς προστασίας και αφορούν τη θρησκεία, την ελευθερία μετακίνησης, την εκπαίδευση, την κατοχή ταξιδιωτικών εγγράφων (αυτό αφορά μόνο τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες και όχι τους αιτούντες), την εργασία, την πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη και φροντίδα, αλλά κυρίως την απαγόρευση της επιστροφής του πρόσφυγα σε χώρα όπου υφίσταται βάσιμος φόβος δίωξης του. Πρόκειται για την αρχή της μη – επαναπροώθησης (nonrefoulement), θεμελιώδη και απαραβίαστη στο διεθνές δίκαιο για την προστασία των προσφύγων, η οποία και απαγορεύει στα κράτη την επιστροφή του πρόσφυγα σε χώρα που ευλόγως πιθανολογείται πως κινδυνεύει. Παράλληλα, οι πρόσφυγες από την πλευρά τους οφείλουν να σέβονται το νομικό πλαίσιο και τον τρόπο λειτουργίας της χώρας ασύλου, σεβόμενοι τους πολίτες και το κράτος που τους παρέχει καταφύγιο³². Η προσφυγική ιδιότητα μπορεί να ανανεωθεί ανάλογα με την πορεία και την εξέλιξη των συνθηκών που επικρατούν στη χώρα προέλευσης του ατόμου και αντίστοιχα αφαιρείται, πιο σωστά δεν ανανεώνεται, όταν εκλείψουν οι λόγοι που οδήγησαν στην αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος.

Με βάση τα ως άνω εκτεθέντα πρέπει να σημειωθεί πως de facto προσφυγική ιδιότητα αναγνωρίζεται στους πολίτες χωρών που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση. Η αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος σε αυτά τα άτομα δεν ακολουθεί κάποια περαιτέρω αποδεικτική διαδικασία, παρά μόνο ο αιτών καλείται να προσκομίσει τα απαραίτητα δικαιολογητικά που αποδεικνύουν την εθνική του

³²UNHCR, Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

καταγωγή. Μοναδική εξαίρεση από το δικαίωμα απόκτησης της προσφυγικής ιδιότητας εισάγεται για τα άτομα που κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί για τρομοκρατία για μία σειρά ακόμη σοβαρών, μη πολιτικών, εγκλημάτων, τα οποία έχουν διαπραχθεί εκτός της χώρας ασύλου³³. Από το 2011 και έπειτα η χώρα της Συρίας βρίσκεται σε εμφύλια πολεμική σύγκρουση, διεθνώς αναγνωρισμένη, γεγονός που συνεπάγεται την απόδοση του προσφυγικού καθεστώτος σε κάθε υπήκοό της, που αναζητά καταφύγιο εκτός των συνόρων της χώρας. Μια δεκαετία μετά, σχεδόν 12εκατομμύρια Σύριοι, αριθμός που αντιστοιχεί στο ήμισυ του πληθυσμού της χώρας το 2011, βρίσκεται σε κίνηση εντός και εκτός Συρίας. Πιο αναλυτικά, 5,6 εκατομμύρια πρόσφυγες βρίσκονται διασκορπισμένοι σε όλο τον κόσμο, οι περισσότεροι εκ των οποίων στην Τουρκία, τον Λίβανο, την Ιορδανία, το Ιράκ και την Αίγυπτο, ενώ 6,2 εκατομμύρια άνθρωποι επιχειρούν να βρουν καταφύγιο σε ασφαλέστερες διοικητικές περιφέρειες της χώρας.³⁴

2.2 Η Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας και ο παράγοντας της ασφαλούς χώρας

Κατά τη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης η Τουρκία επιφορτίστηκε, λόγω και της γεωγραφικής της θέσης, με το δύσκολο έργο υποδοχής εκατομμυρίων προσφύγων από τη Συρία. Η προστασία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων αυτών των ανθρώπων ανατίθεται σε κάθε ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης της Γενεύης και του πρόσθετου πρωτοκόλλου του 1967. Στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε πως με το πρωτόκολλο του 1967 διευρύνθηκε η δυνατότητα εφαρμογής της Σύμβασης, με την υπαγωγή πλέον σε αυτήν όλων των ανά την υφήλιο προσφύγων, χωρίς κανέναν γεωγραφικό και χρονικό περιορισμό (Τσεβρένης, 2016:47). Η Τουρκία, ωστόσο και παρά το γεγονός πως παρουσιάζεται συμβαλλόμενο μέρος τόσο της Συνθήκης της Γενεύης του 1951, όσο και του συμπληρωματικού πρωτοκόλλου του 1967, έχει θέσει σημαντικές επιφυλάξεις γεωγραφικού περιεχομένου υπέρ μονάχα των Ευρωπαίων πολιτών. Σύμφωνα δηλαδή με τις συμβατικές της υποχρεώσεις δεν έχει καμία δέσμευση απέναντι σε αιτούντες άσυλο που προέρχονται από τρίτες χώρες. Με μια πρώτη ανάγνωση, πρόκειται για μία κατάσταση η οποία προσβάλλει τον οικουμενικό χαρακτήρα της προστασίας των προσφύγων, όπως αυτή απορρέει από τη Συνθήκη

³³UNHCR, Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

³⁴ Médecinssans frontières(2021), «Συρία: Δέκα χρόνια πολέμου»<https://msf.gr/magazine/syria-dekahronia-pole moy>

της Γενεύης, δεν συνάδει με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρα 18 και 19³⁵) και την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Διαμορφώνεται έτσι μία ιδιόμορφη προνομιακή συνθήκη για το κράτος της Τουρκίας³⁶, αλλά κυριότερα, διαμορφώνει μία επικίνδυνη συνθήκη για τους ανθρώπους που βρίσκονται σε έκθετοι στο έδαφός της, εκτός πλαισίου προστασίας.

Σε μία διαδικασία συναντήσεων που είχε ξεκινήσει ήδη από το Νοέμβριο του 2015, στις 18 Μαρτίου του 2016 η Ευρωπαϊκή Ένωση επισημοποίησε, με τη μορφή της Κοινής Δήλωσης, τη συμφωνία της με την Τουρκία κοινού σχεδίου δράσης για την αντιμετώπιση της προσφυγικής –μεταναστευτικής κρίσης³⁷. Μεταξύ άλλων, το κοινό ανακοινωθέν προβλέπει την επιστροφή των παράνομα εισερχομένων προσφύγων και μεταναστών από την Ελλάδα στην Τουρκία, ορίζοντας πως «όλοι οι νέοι παράτυποι μετανάστες που φθάνουν στα ελληνικά νησιά μέσω Τουρκίας από τις 20 Μαρτίου 2016 και έπειτα θα επιστρέφονται σε αυτήν»³⁸. Μάλιστα, για κάθε Σύρο πρόσφυγα που επιστρέφεται από την Ελλάδα, και πιο συγκεκριμένα από τα ελληνικά νησιά³⁹, στην Τουρκία, η Ευρώπη θα δέχεται έναν Σύρο πρόσφυγα από την Τουρκία. Ήταν πρόδηλη η απόφαση από πλευράς Ε.Ε. να μειώσει δραστικά τις ροές μεταναστών και

³⁵ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ε.Ε. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf

Άρθρο 18 – **Δικαίωμα ασύλου**

Το δικαίωμα ασύλου διασφαλίζεται τηρουμένων των κανόνων της σύμβασης της Γενεύης της 28^{ης} Ιουλίου 1951 και του πρωτοκόλλου της 31^{ης} Ιανουαρίου 1967 σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων και σύμφωνα με τη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Άρθρο 19 – **Προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης**

1. Απαγορεύονται οι συλλογικές απελάσεις
2. Κανείς δε μπορεί να απομακρυνθεί, να απελαθεί ή να εκδοθεί προς κράτος όπου διατρέχει σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή να υποβληθεί σε βασανιστήριο ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση.

³⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2011 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/H-7-2011-000125_EL.html?redirect «Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει, με πράξεις ή παραλείψεις της, αποδεχτεί την παραδοξότητα της ανωτέρω επιφύλαξης στη Σύμβαση της Γενεύης, η οποία προσβάλλει τις αρχές του ανθρωπισμού και της ίσης μεταχείρισης; Έχει ζητήσει από την Τουρκία να άρει την ανωτέρω επιφύλαξη»

³⁷ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016 <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

³⁸ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016 <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

³⁹ Πρόκειται για μία παραδοξότητα της Συμφωνίας, η οποία σημειώνει ρητά πως επιστροφές θα πραγματοποιούνται μόνο για ανθρώπους που βρίσκονται στα ελληνικά νησιά και όχι για παράδειγμα στην ενδοχώρα. Στην πραγματικότητα πρόκειται για ακόμη μία στοχευμένη ρύθμιση που αποσκοπεί στην αποτροπή της εισόδου και εγκατάστασης μεταναστών και προσφύγων στο εσωτερικό της Ευρώπης. Τα ελληνικά νησιά σηματοδοτούν ένα όριο, μία γκρίζα ζώνη, την πράσινη γραμμή στην οποία πραγματοποιείται η διαλογή και κρατούνται οι ανεπιθύμητοι και οι εξόριστοι της Ευρωπαϊκής πολιτικής.

προσφύγων προς το εσωτερικό της, αναθέτοντας στην Τουρκία το δύσκολο έργο της συγκράτησης των μετακινούμενων πληθυσμών. Στο εξής η Ευρώπη θα δέχεται μονάχα Σύριους πρόσφυγες και σύμφωνα με την αναλογία ένας προς έναν που θα ακολουθείται στη διαδικασία επιστροφών. Το αντάλλαγμα για την Τουρκία θα ήταν ένα πλούσιο πακέτο 3 δισεκατομμυρίων ευρώ⁴⁰. Η Ε.Ε. ήταν έτοιμη να πληρώσει αδρά προκειμένου να κρατήσει μετανάστες, αλλά και πρόσφυγες εκτός των συνόρων της.

Η επισημοποίηση της Συμφωνίας πυροδότησε έναν κύκλο αντιδράσεων και αντιπαραθέσεων, διχάζοντας σημαντικά τη ευρωπαϊκή νομική κοινότητα, τόσο αναφορικά με τη νομική φύση και τη δεσμευτικότητα αυτής⁴¹, όσο και ως προς τη συμμόρφωσή της με το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Προκειμένου να άρει τις διαφαινόμενες σκιές και ενστάσεις μη συμβατότητας με τα διεθνή κείμενα, η Κοινή Δήλωση υπογράμμισε πως «αυτό θα συμβαίνει σε πλήρη συμφωνία με το ενωσιακό και διεθνές δίκαιο, άρα με αποκλεισμό κάθε είδους ομαδικών απελάσεων. Όλοι οι μετανάστες θα προστατεύονται σύμφωνα με τα σχετικά διεθνή πρότυπα και τηρουμένης της αρχής της μη επαναπροώθησης»⁴². Η αναφορά αυτή ήταν αναγκαία λαμβάνοντας υπόψη πως τα συμβαλλόμενα από τη Σύμβαση της Γενεύης μέλη δεσμεύονται από τη βασική αρχή του Διεθνούς εθιμικού δικαίου της μη – επαναπροώθησης (non - refoulement). Η αρχή της μη επαναπροώθησης απαγορεύει

⁴⁰Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016 <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

⁴¹ Η ασάφεια αυτή αναφορικά με το νομικό προσδιορισμό της Κοινής Δήλωσης – Συμφωνίας χρησιμοποιήθηκε και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν αυτό κλήθηκε να αποφανθεί για την συμβατότητα της Συμφωνίας με το Ενωσιακό Δίκαιο απαντώντας στην προσφυγή τριών αιτούντων άσυλο κατά αυτής. Στις 28 Φεβρουαρίου 2017 το πρώτο τμήμα του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεδρίασε σε μείζονα σύνθεση (υπόθεση T-192/16, NF κατά Ευρωπαϊκού Συμβουλίου) και έκρινε εαυτό αναρμόδιο απορρίπτοντας έτσι την προσφυγή κατά του κύρους της Συμφωνίας ως απαράδεκτη με την αιτιολογία ότι, παρά τον τίτλο του δελτίου τύπου που τη γνωστοποίησε, επρόκειτο στην πραγματικότητα για μια κοινή δήλωση των ηγετών των κρατών-μελών της Ε.Ε. και της Τουρκίας και όχι για μια πράξη οργάνου της Ένωσης. Επομένως ως πράξη των Κυβερνήσεων των κρατών - μελών δε μπορεί να υπαχθεί στον έλεγχο του Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση έκανε χρήση της δικλείδας ασφαλείας που του προσφέρει ο νομικός χαρακτηρισμός της πράξης προκειμένου να αποφύγει μία τυχόν δυσάρεστη κρίση επί της συμφωνίας, καθώς εάν εισερχόταν στην ουσία της υπόθεσης θα έπρεπε πιθανότατα να αναγνωρίσει τις παραβιάσεις και την ασυμβατότητα της Κοινής Δήλωσης με το Ευρωπαϊκό και το Διεθνές δίκαιο. Ανεξαρτήτως πάντως του κατά πόσο η Δήλωση αποτελεί διεθνή συνθήκη ή όχι, στην πράξη τα βασικά της σημεία εφαρμόζονται με συνέπεια και, επομένως, δεν θα επιμείνουμε εδώ στο ζήτημα του νομικού χαρακτηρισμού και τις πιθανές επιπτώσεις του για τη δεσμευτικότητά της. (Κοφίνης 2019:1)

⁴²Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Δήλωση ΕΕ – Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016 <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

ρητά την επιστροφή του πρόσφυγα ή του αιτούντος διεθνή προστασία σε χώρα όπου απειλείται η ζωή ή η ελευθερία του και δεσμεύει τη χώρα πρώτης υποδοχής να του παρέχει ασφαλές καταφύγιο⁴³.

Η επιστροφή προσφύγων και αιτούντων άσυλο από τα ελληνικά νησιά στην Τουρκία φάνηκε να έρχεται σε αντίθεση με αυτή την πρόβλεψη, λαμβάνοντας υπόψη πως η Τουρκία είχε κυρώσει το πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Γενεύης με επιφύλαξη ως προς την προέλευση των προσφύγων στους οποίους θα παρέχει προστασία. Η επιφύλαξη αυτή έχει τεθεί μονάχα υπέρ όσων καταφθάνουν από την Ευρωπαϊκή Ήπειρο και επομένως πολίτες τρίτων χωρών που θα υπέβαλαν αίτηση διεθνούς προστασίας στην Τουρκία θα έβλεπαν την αίτησή τους να απορρίπτεται ως απαράδεκτη. Το κενό αυτό έπρεπε να συμπληρωθεί προκειμένου να καλυφθούν οι νομικές αδυναμίες της Συμφωνίας και να ξεκινήσουν οι επιστροφές από την Ελλάδα στην Τουρκία. Η αναγνώριση της Τουρκίας ως ασφαλούς⁴⁴ τρίτης χώρας υποδοχής ήταν μονόδρομος για την Ευρώπη, προκειμένου να δοθεί αφενός ουσιαστικό αποτέλεσμα στα ανακοινωθέντα της Κοινής Δήλωσης και αφετέρου αυτά τα αποτελέσματα να βρίσκονται σε σύμπλευση και συμφωνία με τα Διεθνή κείμενα. Σύμφωνα με Οδηγία της Ε.Ε. του 2013, «μια χώρα θεωρείται ασφαλής όταν ο αιτών άσυλο δεν κινδυνεύει στην επικράτειά της και μπορεί να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης». Επιπρόσθετα «ο αιτών θα πρέπει να έχει έναν

⁴³ UNHCR Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>

⁴⁴ Η έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας έχει θεμελιώδη σημασία στο Προσφυγικό δίκαιο καθώς επιτρέπει σε ένα κράτος να απορρίψει την αίτηση διεθνούς προστασίας ενός αιτούντα ο οποίος προηγουμένως έχει διέλθει μέσα από ασφαλή τρίτη χώρα προκειμένου να φτάσει στη χώρα προορισμού του. Η ασφαλής πρώτη χώρα υποδοχής δεσμεύεται σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και κυρίως με την προσθήκη των κανονισμών του Δουβλίνου να παρέχει αποτελεσματική προστασία στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Το Δουβλίνο πραγματοποίησε ένα κρίσιμο βήμα προς την υπονόμηση της αρχής της μη επαναπροώθησης καθώς επέτρεψε στα κράτη να εξετάζουν τα αιτήματα ασύλου ακριβώς με βάση την προηγούμενη πορεία που ακολούθησε ο αιτών. Έτσι, οι βόρειες χώρες θα απαλλάσσονταν από την υποχρέωση παροχής προστασίας στη συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων που κατευθύνθηκαν προς αυτές, καθώς αυτοί θα είχαν διέλθει από μία σειρά άλλων Ευρωπαϊκών χωρών και προηγουμένως από πιθανώς ασφαλείς τρίτες χώρες, όπως η Τουρκία. Όπως λοιπόν η Ευρώπη προσπέρασε την αρχή της μη επαναπροώθησης με τον Κανονισμό του Δουβλίνου μετατοπίζοντας το βάρος στα εξωτερικά σύνορα της Ένωσης και στις χώρες πρώτης υποδοχής, έτσι προχωρά τώρα στην περαιτέρω υπέρβασή της αξιοποιώντας την έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας για κράτη εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Χριστόπουλος 2020:101-103)

σύνδεσμο με την εν λόγω τρίτη χώρα, βάσει του οποίου θα ήταν εύλογο για αυτόν να μεταβεί εκεί».⁴⁵

2.2.1 Η αναγνώριση της Τουρκίας ως ασφαλούς χώρας από το Ελληνικό ΣτΕ

Το ρόλο της επαλήθευσης του χαρακτηρισμού της Τουρκίας ως ασφαλούς χώρας υποδοχής για τους πρόσφυγες κλήθηκε να αναλάβει το Ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας. Έπειτα από σχετική προσφυγή που κατατέθηκε κατά του ελληνικού

⁴⁵ ΟΔΗΓΙΑ 2013/32/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας

Άρθρο 38

Έννοια των ασφαλών τρίτων χωρών

1. Τα κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν την έννοια των ασφαλών τρίτων χωρών μόνο εφόσον οι αρμόδιες αρχές κρίνουν ότι η μεταχείριση του αιτούντος διεθνή προστασία στην οικεία τρίτη χώρα θα πληροί τα εξής κριτήρια:

α) δεν απειλούνται η ζωή και η ελευθερία λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων·

β) δεν υπάρχει κίνδυνος σοβαρής βλάβης, όπως ορίζεται στην οδηγία 2011/95/ΕΕ·

γ) τηρείται η αρχή της μη επαναπροώθησης σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης·

δ) τηρείται η απαγόρευση της απομάκρυνσης κατά παράβαση του δικαιώματος αποφυγής των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, όπως ορίζεται στο διεθνές δίκαιο· και

ε) υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης.

2. Η εφαρμογή της έννοιας της ασφαλούς τρίτης χώρας υπόκειται στους κανόνες του εθνικού δικαίου, περιλαμβανομένων:

α) των κανόνων που απαιτούν σύνδεσμο μεταξύ του αιτούντος και της οικείας τρίτης χώρας, βάσει της οποίας θα ήταν εύλογο για τον αιτούντα να μεταβεί στη συγκεκριμένη χώρα·

β) των κανόνων σχετικά με τη μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθούν οι αρμόδιες αρχές προκειμένου να κρίνουν ότι η έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας μπορεί να εφαρμοσθεί σε συγκεκριμένη χώρα ή συγκεκριμένο αιτούντα. Η μεθοδολογία αυτή μπορεί π.χ. να περιλαμβάνει μια εξέταση του ασφαλούς χαρακτήρα της χώρας για συγκεκριμένο αιτούντα και/ή τον εθνικό χαρακτηρισμό των χωρών που θεωρούνται ως γενικά ασφαλείς·

γ) των κανόνων σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο οι οποίοι επιτρέπουν να εξετάζεται χωριστά κατά πόσον η οικεία τρίτη χώρα είναι ασφαλής για συγκεκριμένο αιτούντα και οι οποίοι επιτρέπουν, τουλάχιστον, στον αιτούντα να προσβάλλει την εφαρμογή της έννοιας της ασφαλούς τρίτης χώρας επικαλούμενος ως λόγο το γεγονός ότι η τρίτη χώρα δεν είναι ασφαλής υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες ευρίσκεται. Ο αιτών έχει επίσης τη δυνατότητα να αμφισβητήσει την ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ αυτού και της τρίτης χώρας σύμφωνα με το στοιχείο α)

3. Κατά την εφαρμογή απόφασης που βασίζεται αποκλειστικά στο παρόν άρθρο, τα κράτη μέλη:

α) ενημερώνουν σχετικά τον αιτούντα· και

β) του χορηγούν έγγραφο με το οποίο ενημερώνονται οι αρχές της εν λόγω τρίτης χώρας, στη γλώσσα της χώρας αυτής, ότι η αίτηση δεν έχει εξετασθεί επί της ουσίας.

4. Όταν η τρίτη χώρα δεν επιτρέπει στον αιτούντα να εισέλθει στο έδαφός της, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε αυτός να έχει πρόσβαση σε διαδικασία σύμφωνα με τις βασικές αρχές και εγγυήσεις που περιγράφονται στο κεφάλαιο II.

5. Τα κράτη μέλη ενημερώνουν περιοδικώς την Επιτροπή σχετικά με τις χώρες έναντι των οποίων εφαρμόζεται η αρχή αυτή σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος άρθρου. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=IT>

δημοσίου από δύο Σύριους αιτούντες άσυλο των οποίων η αίτηση ασύλου απορρίφθηκε ως απαράδεκτη βάσει της Κοινής Δήλωσης Ε.Ε. – Τουρκίας, το ΣτΕ κλήθηκε να απαντήσει σχετικά με τη νομιμότητα επιστροφής των προσφύγων από την Ελλάδα στην Τουρκία. Συνερχόμενο σε Ολομέλεια το ΣτΕ απέρριψε την προσφυγή των Συρίων αιτούντων προβαίνοντας στην αξιολογική – νομική κρίση πως η Τουρκία είναι πράγματι μία ασφαλής χώρα. Θεμελίωσε μάλιστα την κρίση του επισημαίνοντας πως ακόμη κι αν δεν παρέχει προστασία ανάλογη αυτής που επιβάλλει η Σύμβαση της Γενεύης «αρκείται σε άλλη αποτελεσματική προστασία του πρόσφυγα» (ΣτΕ Ολομ.2348/2017)⁴⁶. Με την απόφασή του αυτή το ελληνικό ΣτΕ έκρινε νόμιμη την επιστροφή των Συρίων προσφύγων από τα ελληνικά νησιά στην Τουρκία και επομένως σύμφωνες με τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας. Ο ζήλος του ανώτατου ακυρωτικού μάλιστα, να δώσει μία νομική απάντηση σύμφωνη με το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον της χώρας, οδήγησε στην επιλογή να αποφύγει την παραπομπή της υπόθεσης στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «δε συντρέχει λόγος υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ⁴⁷», προκειμένου να ζητήσει τη συμβολή και την κρίση του ως προς το επίδικο ζήτημα. Πρόκειται για μία ομολογουμένως ασυνήθιστη επιλογή καθώς η πάγια πρακτική υπαγορεύει πως όταν ανακύπτει ενώπιόν του ζήτημα δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο εθνικός δικαστής οφείλει να τηρεί την υποχρέωση προς παραπομπή⁴⁸. Με τον τρόπο αυτό το Ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας επέλεξε να επωμιστεί την ευθύνη και την τύχη του νέου παραδείγματος που υιοθέτησε η Ένωση, χαράζοντας τον δρόμο προς μία αμφισβητούμενη νομική κρίση, αλλά μία επιβεβλημένη πολιτική επιλογή. Αν τυχόν το ΣτΕ προέβαινε στην κρίση πως η Τουρκία δε συνιστά ασφαλή τρίτη χώρα, τότε το όλο οικοδόμημα της Κοινής Δήλωσης θα έπρεπε να καταρρεύσει και αυτομάτως κάθε επιστροφή ανθρώπου από την Ελλάδα στην Τουρκία θα συνιστούσε από την πλευρά της χώρας μας παραβίαση του Διεθνούς δικαίου (Χριστόπουλος, 2020:166). Η Ελλάδα φοβούμενη μάλλον τις συνέπειες απομάκρυνσης από το πλαίσιο που θέσπισε

⁴⁶https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/%CE%9F%CE%9B%20%CE%A3%CE%A4%CE%95%202347_2017%20D.%CE%9C..pdf

⁴⁷Lawspot (2017) «ΣτΕ Ολομ. 2348/2017: Ασφαλής τρίτη χώρα η Τουρκία για αιτούντα άσυλο από τη Συρία – Ανάλυση»<https://www.lawspot.gr/nomika-nea/ste-olom-2348-2017-asfalis-triti-hora-i-toyrkia-gia-aitoynta-asylo-apo-ti-syria-analysi>

⁴⁸Γνώμη μειοψηφίας
https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/%CE%9F%CE%9B%20%CE%A3%CE%A4%CE%95%202347_2017%20D.%CE%9C..pdf σ.51-52

η Ε.Ε. επέλεξε τη νομιμοφανή συμμόρφωσή της. Πρόκειται άλλωστε για ένα πλαίσιο που σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο ανταποκρίνεται στους στόχους και τις επιλογές της Ελληνικής πολιτείας.

2.2.2 Η ασφάλεια των προσφύγων στην Τουρκία

Η κατάσταση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην Τουρκία και η διολίσθηση που παρατηρείται στον τομέα της θεμελίωσης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων περιπλέκει το ζήτημα, ανάγοντάς το σε ζήτημα που άπτεται πολιτικού ενδιαφέροντος και κριτικής. Εν προκειμένω ωστόσο θα επιχειρήσουμε να μείνουμε στο καθαρά νομικό σκέλος της υπόθεσης εργασίας μας, το οποίο αφορά το πλαίσιο για την αναγνώριση μίας χώρας ως ασφαλούς⁴⁹. Σύμφωνα με τα διεθνή κείμενα η ασφάλεια μιας χώρας για τους σκοπούς της νόμιμης επιστροφής αιτούντων άσυλο και προσφύγων κρίνεται κυρίως από τη δυνατότητα όσων επιστρέφονται να λάβουν αποτελεσματική προστασία. Με τον όρο αποτελεσματική προστασία νοείται η πλήρης απόλαυση των δικαιωμάτων των προσφύγων και αιτούντων άσυλο στη χώρα στην οποία πρόκειται να επιστραφούν. Πέρα λοιπόν από την υποχρέωση υποδοχής και τήρησης της αρχής της μη – επαναπροώθησης, μία ασφαλής χώρα πρέπει να είναι σε θέση να εγγυηθεί μία αξιοπρεπή ζωή για τον πρόσφυγα, με υιοθέτηση υποστηρικτικών μέτρων τουλάχιστον για τα πρώτα χρόνια, εξασφάλιση των αναγκαίων μέσων διαβίωσης, πρόσβαση στις υπηρεσίες του κοινωνικού κράτους και επιτυχή ενσωμάτωσή του στο νέο περιβάλλον. Το ζήτημα της στέγασης των προσφύγων στην Τουρκία φαίνεται να μετατρέπεται σε δισεπίλυτο πρόβλημα καθώς ο συνεχώς αυξανόμενος αριθμός φιλοξενούμενων προσφύγων σε συνδυασμό με το ελλιπές σύστημα καταγραφής που ακολουθούν οι τουρκικές αρχές, οδηγεί στην έλλειψη επαρκούς πρόσβασης και εξασφάλισης στέγης για τους προσφυγικούς πληθυσμούς (Διεθνής Αμνηστία, 2016:31)⁵⁰.

⁴⁹ Φυσικά αυτό δεν αναιρεί το αξίωμα πως μία χώρα η οποία απομακρύνεται από τη δημοκρατική τροχιά δε δύναται να συγκαταλέγεται ανάμεσα στις ασφαλείς χώρες.

⁵⁰https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/toyrkia_mi_asfales_katafygio_ekthesi_2016.pdf

Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας: Μη ασφαλές καταφύγιο.

Η παρούσα έκθεση τεκμηριώνει τις ανεπάρκειες του τουρκικού συστήματος ασύλου και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες στην Τουρκία. Ανεπάρκειες και δυσκολίες που, υπό τη Συμφωνία Ε.Ε. - Τουρκίας, υποστηρίζεται πως θα καθιστούσαν την επιστροφή τους παράνομη και παράλογη. Η έκθεση επισημαίνει πως το σύστημα ασύλου της Τουρκίας πασχίζει να ανταπεξέλθει στις ανάγκες περισσότερων από τρία εκατομμύρια αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Ως αποτέλεσμα, οι αιτούντες άσυλο πρέπει να αναμένουν χρόνια για να εξεταστούν οι υποθέσεις τους, χρονικό διάστημα κατά το

Οι εγγυήσεις όμως αυτές και η διάψευσή τους στην πράξη αν και σημαντικές δε συνιστούν την κυριότερη ένσταση που διατυπώνεται αναφορικά με την μεταχείριση των προσφύγων στην Τουρκία. Σύμφωνα με έρευνα και πάλι της Διεθνούς Αμνηστίας⁵¹ κατά τα έτη 2015 – 2016 καταγγέλθηκαν πολλές επιστροφές – επαναπροωθήσεις προσφύγων και αιτούντων άσυλο από την Τουρκία σε χώρες όπου διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο (Διεθνής Αμνηστία 2016:6). Πιο συγκεκριμένα για την περίπτωση των Συρίων κατεγράφησαν επιστροφές ανθρώπων, αναγνωρισμένων προσφύγων και αιτούντων άσυλο σε μεθοριακές και εμπόλεμες ζώνες, στα σύνορα Τουρκίας - Συρίας. Η ακολουθούμενη αυτή πρακτική από πλευράς της Τουρκίας, είτε πρόκειται για μεμονωμένα περιστατικά, είτε για συντονισμένη κυβερνητική πολιτική, δε δημιουργεί τα κατάλληλα εχέγγυα αξιοπιστίας και εμπιστοσύνης προκειμένου να καταστεί διαχειρίστρια δύναμη της μεγαλύτερης προσφυγικής κρίσης που γνώρισε ο κόσμος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μία χώρα που αποδεδειγμένα στο παρελθόν έχει επανειλημμένα παραβιάσει την αρχή της μη – επαναπροώθησης, δε μπορεί να λογίζεται ως ασφαλής, χωρίς να έχει επέλθει σε αυτήν μία ριζική αλλαγή πολιτικής αντιμετώπισης ή νοοτροπίας. Παρά την εν γένει λοιπόν φιλόξενη στάση της Τουρκίας, οι μεγάλοι αριθμοί ανθρώπων έχουν αναπόφευκτα καταπονήσει σημαντικά τόσο το νέο σύστημα ασύλου της χώρας, όσο και την ικανότητά της να ανταποκριθεί στις βασικές ανάγκες των προσφύγων. Η Ε.Ε. δεν ήταν δυνατό να τα αγνοούσε όλα αυτά όταν υπογράφηκε η συμφωνία, αποφάσισε όμως να επιμείνει στην πολιτική της επιλογή.

Με βάση το εκτεθέν ιστορικό θα ήταν μάλλον ανακόλουθο να αναμένει κανείς πλήρη συμμόρφωση της Τουρκίας με τις διεθνείς της υποχρεώσεις, ακόμη και μετά τη συμφωνία της με την Ε.Ε. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται μέσα από την καθημερινή πρακτική και εμπειρία. Τα παρατηρητήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δραστηριοποιούνται στην Τουρκία, αλλά και οι διεθνείς οργανώσεις καταγγέλλουν την απουσία μέριμνας και παροχής προστασίας στους πρόσφυγες που επιστρέφονται από την Ευρώπη. Οι περισσότεροι Σύριοι προωθούνται στα σύνορα, τόσο εντός, όσο και εκτός και αφήνονται αβοήθητοι σε μία περιοχή που αυτή την περίοδο μαίνονται

οποίο λαμβάνουν λίγη ή καθόλου υποστήριξη για την εύρεση στέγασης και τροφής για τους ίδιους και τις οικογένειές τους

⁵¹ Turkey: Illegal mass returns of Syrian refugees expose fatal flaws in EU-Turkey deal (2016) <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2016/04/turkey-illegal-mass-returns-of-syrian-refugees-expose-fatal-flaws-in-eu-turkey-deal/>

συγκρούσεις μεταξύ των Συριακών και των Τουρκικών δυνάμεων. Περαιτέρω αναφορές μάλιστα κάνουν λόγο για υποχρέωση των Σύρων προσφύγων να ενταχθούν στον τουρκικό στρατό και να συμβάλλουν στις επιχειρήσεις του κατά της ίδιας τους της χώρας (Χριστόπουλος, 2020:163).

2.2.3 Η ασφαλής Τουρκία και η επικίνδυνη Ελλάδα

Η διαμορφωμένη κατάσταση με την αναγνώριση της Τουρκίας ως ασφαλούς χώρας δημιούργησε ένα ακόμη νομικό παράδοξο σχετικά με τη θέση της Ελλάδας και της Τουρκίας και το ρόλο που αυτές επιτελούν στη διαχείριση των προσφυγικών ροών. Η Ελλάδα έχοντας καταδικαστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ήδη από το 2011, έχει κριθεί ακατάλληλη χώρα για επανεισδοχή και επιστροφή προσφύγων. Πιο αναλυτικά, το 2009 ένας Αφγανός υπήκοος αιτών άσυλο επιστράφηκε από το Βέλγιο στην Ελλάδα, δυνάμει του Κανονισμού του Δουβλίνου⁵². Ο αιτών προσέφυγε κατά της απόφασης απέλασής του κατά του Βελγίου και της Ελλάδας (υπόθεση MSS κατά Βελγίου και Ελλάδας⁵³) ισχυριζόμενος πως η επιστροφή του στην Ελλάδα συνεπάγεται παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁵⁴. Το Δικαστήριο συνερχόμενο σε Μείζονα Σύνοψη το Δεκέμβριο του 2010, αποδεχόμενο τους ισχυρισμούς του ενάγοντος, έκρινε πως η επιστροφή του στην Ελλάδα συνιστά πράγματι παραβίαση του Άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί εξευτελιστικής μεταχείρισης. Το Δικαστήριο διερχόμενο μέσα από τις συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα, με το

⁵²Το άρθρο 13 του Κανονισμού προβλέπει πως για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας αρμόδια είναι η πρώτη χώρα της οποίας τα σύνορα διασχίζει ο αιτών. Η πρόβλεψη ειδικής ρύθμισης για την πρώτη χώρα εισόδου εξασφαλίζει ότι τα κράτη μέλη θα βρίσκονται σε αυξημένη επαγρύπνηση καθώς φυλάσσουν τα εξωτερικά τους σύνορα γνωρίζοντας πως θα πρέπει να επωμιστούν το σύνολο των ανθρώπων που εισέρχονται στην επικράτειά τους (Χριστόπουλος 2020:101).

⁵³<https://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4fb219ab2>

⁵⁴https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf

Άρθρο 2 - Το δικαίωμα στη ζωή

1. Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης.

2. Ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβασιν του άρθρου τούτου, εις ας περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσεως απολύτως αναγκαίας :

α. δια την υπεράσπισιν οιοδήποτε προσώπου κατά παρανόμου βίας.

β. δια την πραγματοποιήσιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου.

γ. δια την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω, στάσεως ή ανταρσίας.

Άρθρο 3 - Απαγόρευση των βασανιστηρίων

Ουδείς επιτρέπεται να υποβληθή εις βασάνους ούτε εις ποινάς ή μεταχειρίσιν απανθρώπους ή εξευτελιστικάς.

ελλιπές, βραδυκίνητο και συχνά αναποτελεσματικό σύστημα ασύλου που ακολουθείται, έκρινε πως ο αιτών «στερήθηκε στην Ελλάδα την ευκαιρία για αποτελεσματική και επαρκή εξέταση επί του αιτήματος ασύλου του». Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα ο αιτών βίωσε καταστάσεις ανεπίτρεπτες για άνθρωπο που βρίσκεται σε κίνδυνο, γεγονός που οδήγησε το Δικαστήριο στην κρίση πως η επιστροφή του στη χώρα θα συνεπάγεται με εξευτελιστική μεταχείριση δυνάμει του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ (Διεθνής Αμνηστία 2011).

Η αξιοποίηση αυτής της καταδίκης του Βελγίου και της Ελλάδας, η οποία δεν έχει ανατραπεί με νεώτερη κρίση μέχρι και σήμερα, σε συνδυασμό με την συμφωνία Ε.Ε. – Τουρκίας, διαμορφώνει μία νέα πραγματικότητα και πρακτική στην Ευρώπη. Τη στιγμή λοιπόν που απαγορεύεται στα κράτη μέλη η επιστροφή προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, προωθείται η επιστροφή τους στην Τουρκία. Πρόκειται για μία εξέλιξη η οποία έγινε δεκτή από την Ελλάδα με μεγάλη ικανοποίηση καθώς την απήλλασσε από την επιπρόσθετη έγνοια των επιστροφών. Κατέστη σαφές πως όποιος αναχωρεί με προορισμό τις βορειότερες χώρες της Ευρώπης δε θα μπορούσε πια να επιστρέψει και αυτό γέμιζε με ανακούφιση την ελληνική πολιτεία, παρά την ομολογουμένως ντροπιαστική για το κύρος και την αξιοπρέπεία της απόφαση. Η εξυπηρέτηση των πρόσκαιρων πολιτικών στοχεύσεων και κοινωνικών αναγκών ιεράρχησε τις προτεραιότητες χωρίς να ληφθεί υπόψη το νομικό προηγούμενο που δημιουργήθηκε για την Ελλάδα. Η ανασφαλής και ελεγχόμενη για τα δημοκρατικά της αντανάκλαστικά, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, γειτονική Τουρκία αναγορεύθηκε από τα Ελληνικά Δικαστήρια ως ασφαλής χώρα υποδοχής, τη στιγμή που η Ελλάδα εξακολουθούσε να λογίζεται ως ανασφαλής -ακατάλληλος τόπος φιλοξενίας για τους πρόσφυγες και ως ζώνη προβληματικής προστασίας και απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παράλληλα, και ενόσω η Ελλάδα επεδίωκε την απεμπλοκή της από τα συνεχώς αυξανόμενα προσφυγικά κύματα, η Ευρώπη εξακολουθούσε να της παρέχει μεγάλα κονδύλια χρηματοδότησης, προκειμένου να περιθάλπει και να κρατά δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο στο εσωτερικό της. Ενώ λοιπόν η επιστροφή ενός ανθρώπου στην Ελλάδα εξακολουθεί να απαγορεύεται ως μη συμβατή με το Διεθνές Δίκαιο, την ίδια στιγμή η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επιλέξει να προσδώσει στην Ελλάδα το ρόλο του ρυθμιστή και του τοποτηρητή των προσφυγικών ροών προς

την Ευρώπη. Ο επιστημονικός λόγος έρχεται εκ των πραγμάτων ενώπιον μιας κατάστασης όπου οι νομικές έννοιες και οι χαρακτηρισμοί έχουν περιέλθει σε ένα εύθραυστο καθεστώς, καθώς περιπλέκονται με το εκάστοτε κοινωνικό και πολιτικό συμφέρον και τις πρόσκαιρες στοχεύσεις. Η σκοπιμότητα φαίνεται να επικρατεί της νομιμότητας και τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία έχουν βρεθεί στη μέση μιας πολιτικής κατάστασης που δε μπορούν να ελέγξουν, την οποία όμως διαχειρίζονται και εκμεταλλεύονται διαφορετικά. Το μόνο βέβαιο είναι πως από αυτή την κατάσταση της αστάθειας, της συνεχούς ανασφάλειας και της διαρκούς μεταβολής και αναπροσαρμογής των εννοιών, άμεσα ζημιωθέντες είναι οι μετακινούμενοι πληθυσμοί που αναζητούν νομική αναγνώριση και προστασία.

2.3 Προσφυγική σύνδεση Ελλάδας – Τουρκίας

2.3.1 Η πρώτη σύγχρονη εμπειρία

Τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία δεν πρέπει να θεωρούνται άπειρες στην ιστορία της ανθρώπινης μετακίνησης, καθώς έχουν μακρά και αλληλένδετη πορεία στο χρόνο. Η κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η σταδιακή ανάδυση του νέου Τουρκικού κράτους σηματοδότησε την έναρξη μιας ταραχώδους περιόδου, μνημείο σημαντικών πληθυσμιακών μετακινήσεων. Η εντεινόμενη αμφισβήτηση της εξουσίας του παλατιού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και η αναπτυσσόμενη εχθρότητα προς τους αλλοεθνείς και αλλόθρησκους πληθυσμούς της περιοχής, πυροδότησε ένα εθνικιστικό κίνημα με στόχο την εθνική ομοιογένεια και την εξάλειψη των μειονοτικών ομάδων. Παράλληλα, η ανάμειξη της Ελλάδας στους Βαλκανικούς Πολέμους και μετέπειτα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου να διαφυλάξει τα εθνικά της συμφέροντα και με την επιθυμία της πραγμάτωσης του οράματος της Μεγάλης Ιδέας και της Μεγάλης Ελλάδας⁵⁵, συνέβαλε στην περαιτέρω όξυνση της έντασης στην περιοχή.

⁵⁵ «Όπως κάθε ιδέα, έτσι και η Μεγάλη δεν έμεινε αναλλοίωτη σε όλο το μακρύ δρόμο που πορεύτηκε και όπως κάθε ιστορικό γεγονός, έτσι και αυτή άλλαξε περιεχόμενο και μορφή, προσαρμοζόταν στις ανάγκες της ιστορικής στιγμής, των κοινωνικών πραγματικοτήτων. Έπρεπε να περάσουν περίπου 160 χρόνια από μια σημαδιακή αγόρευση στη Βουλή των Ελλήνων του Ιωάννη Κωλέττη για να διορθωθεί μια παραπληροφόρηση που τροφοδότησε ενάμιση αιώνα μια ιστοριογραφική και κοινωνιολογική βιβλιογραφία με νόθα συμπεράσματα. Ο καθηγητής Βασίλης Κρεμμυδάς αποδεικνύει με κείμενα πως ο Κωλέττης που είχε έως τώρα συκοφαντηθεί ως εμπνευστής του ιδεολογήματος της Μεγάλης Ιδέας, άλλο πράγμα είπε στη Βουλή. Είχε υποστηρίξει ότι φιλοδοξούμε αδιέξοδα και σήμερα. Η Ελλάδα να γίνει γέφυρα πολιτιστική ώστε οι ιδέες της Ευρώπης να μεταλαμπαδιστούν στην Ανατολή. Ο Κρεμμυδάς αποδεικνύει στη μελέτη «Η Μεγάλη Ιδέα,

Σε μία εποχή που το θρησκευτικό δόγμα κατέστη συνώνυμο της εθνικής ταυτότητας, οι στρατιές των Νεότουρκων, με τις μαζικές επιθέσεις που εξαπέλυαν εναντίον των «άπιστων», εγκαινίασαν την περίοδο της πρώτης μεγάλης φυγής. Οι Χριστιανικοί πληθυσμοί του Πόντου, της Μικράς Ασίας, της Ανατολικής Θράκης, αλλά και της Κωνσταντινούπολης, υπό τον φόβο και την απειλή της εξόντωσης άρχισαν να κατευθύνονται προς την μητέρα Ελλάδα ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1910. Η εξαναγκασμένη φυγή κορυφώθηκε μετά και την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία το 1922, γεγονός που σηματοδότησε την οριστική εγκατάλειψη των Ελλήνων της Ανατολής από την ελληνική πλευρά. Η Μικρασιατική καταστροφή ήρθε την περίοδο που ο τουρκικός εθνοθρησκευτικός φανατισμός είχε αφεθεί ανεξέλεγκτος, με το σχέδιο μαζικής εξόντωσης του αλλοεθνούς και αλλόθρησκου στοιχείου να βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη⁵⁶, ενώ παράλληλα η δράση και οι ενέργειες λεηλασίας και επίδειξης κατακτητικής ισχύος του ελληνικού στρατού στην Ανατολή, όξυνε περαιτέρω την εχθρότητα και το μένος των Νεότουρκων (Horton 2016, Milton 2008).

Μέχρι τον Ιανουάριο του 1923 και την υπογραφή της Σύμβασης ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ήδη ένα πολύ μεγάλο τμήμα του ελληνισμού της Ανατολής που κατάφερε να διαφύγει των διώξεων είχε καταφύγει στην Ελλάδα. Από την υποχρεωτική ανταλλαγή εξαιρέθηκαν μονάχα οι Χριστιανοί της Κωνσταντινούπολης⁵⁷ και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, ενώ έκτακτη πρόβλεψη υπήρξε επίσης για τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου (Πελαγίδης,

μεταμορφώσεις ενός εθνικιστικού ιδεολογήματος» πως εκείνος που αλλοίωσε το περιεχόμενο της μεγάλης πολιτιστικής ιδέας σε εθνικιστικό δόγμα ήταν ο Όθων που ονειρευόταν τον αυτοκρατορικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης». Κρεμμυδάς (2010), «Η μεγάλη Ιδέα», Τυπωθήτω

⁵⁶ «Από τον Σεπτέμβριο 1922 βρισκόταν σε εξέλιξη τουρκικό σχέδιο μαζικής εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου, καθώς τις σφαγές της Σμύρνης και των μικρασιατικών παραλίων ακολούθησαν οι πορείες θανάτου και ο εγκλεισμός σε στρατόπεδα εργασίας των γηγενών Ελλήνων και Αρμενίων αρρένων ηλικίας 18-45 ετών της Ιωνίας και του Πόντου. Κυνηγημένοι από τις άτακτες συμμορίες Τούρκων εθνικιστών περίπου 200.000 Μικρασιάτες είχαν βρει καταφύγιο στα βουνά της Ανατολίας ενώ αλληλοδιαδεχόμενα κύματα προσφύγων έφθναν στα ελληνικά νησιά και στη Δυτική Θράκη». (Αλεξανδρής 2020)

⁵⁷ Και μάλιστα όχι όλοι οι Χριστιανοί, καθώς αυτοί υπολογίζονταν σε περίπου 300 και πλέον χιλιάδες, γεγονός που αντιστοιχούσε σε τριπλάσιο πληθυσμό σε σχέση με τους Μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης. Έτσι, τελικώς επετράπη σε περίπου 103.000 Έλληνες Χριστιανούς να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη. «Στον βωμό, λοιπόν, της πληθυσμιακής ισορροπίας και της αριθμητικής αμοιβαιότητας των εξαιρεθέντων μειονοτήτων, η Συνδιάσκεψη δέχθηκε την παραμονή στην Κωνσταντινούπολη πολύ λιγότερου από το ένα τρίτο των 360.000 Ελλήνων που κατοικούσαν στην Πόλη τον Αύγουστο 1922. Τελικά, από την ανταλλαγή εξαιρέθηκαν 103.000 Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και 86.793 μουσουλμάνοι της Θράκης» (Αλεξανδρής 2020)

2003). Η αμοιβαία συμφωνημένη μετακίνηση συνεχίστηκε και τα έτη 1924 και 1925, όταν και δυνάμει της Σύμβασης ανταλλαγής πληθυσμών, της μετέπειτα υπογραφείσας Συνθήκης της Λωζάννης και με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής πληθυσμών μετακινήθηκαν οι διασωθέντες Χριστιανοί της κεντρικής και νότιας Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Η ολοκλήρωση της διαδικασίας ανταλλαγής βρήκε τα δύο κράτη πιο ομοιογενή από ποτέ, γεγονός που ανταποκρινόταν στην επιθυμία των εμπλεκομένων μεγάλων δυνάμεων για την ειρηνευτική επίλυση των διαφορών. Στη Λωζάννη το 1923 φαίνεται πως επικράτησε η σχολή σκέψης που πρέσβευε ότι η ειρήνευση στην περιοχή θα επέλθει μέσω της εθνικής ομοιογένειας, η οποία θα απομάκρυνε τον κίνδυνο μελλοντικών συγκρούσεων (Αλεξανδρή, 2020). Πράγματι, η συγκεκριμένη στόχευση φάνηκε να επιτυγχάνεται μέσω της συνολικής μετακίνησης περίπου 2 εκατομμυρίων ανθρώπων εκ των οποίων τα δύο τρίτα αφορούσαν ελληνικούς χριστιανικούς πληθυσμούς της Ανατολής, ενώ οι υπόλοιποι ήσαν Μουσουλμάνοι που κατοικούσαν σε περιοχές της Ελλάδας.

Έτσι, από τη δεκαετία του 1910 έως και τα τέλη της επόμενης δεκαετίας η πολιτικά αποδυναμωμένη, οικονομικά υποβαθμισμένη, ηθικά καταρρακωμένη και πολεμικά ηττημένη Ελλάδα υποδέχθηκε στα νέα σύνορά της ένα πολύ σημαντικό, αλλά και δυσανάλογο για το μέγεθός της νέο πληθυσμό, ο οποίος της προσέδωσε νέα πνοή και δυναμική για το μέλλον. Η απογραφή του 1928 κατέγραψε 1.221.849 Έλληνες πρόσφυγες εξ Ανατολής, ποσοστό που αγγίζει το 20% του γενικού πληθυσμού της Ελλάδας εκείνης της εποχής (Λιθοξόου, 2007)⁵⁸. Η καταγραφή θα ήταν ακόμη πιο εντυπωσιακή αν μπορούσαν να αποτυπωθούν σε αυτή οι εκατοντάδες θάνατοι προσφύγων, οι οποίοι εξοντώθηκαν από τις θανατηφόρες αρρώστιες και τις γενικότερες κακουχίες, στις οποίες υποβλήθηκαν εισερχόμενοι στη νέα πατρίδα⁵⁹. Ο στόχος της εθνικής ομοιογένειας επετεύχθη, καθώς το 1928 το σύνολο των μη-Ελλήνων στην επικράτεια έφτανε μόλις τις 73.338, εκ των οποίων μόλις οι 22.373 προσδιορίζονταν ως Τούρκοι (ΕΛΣΤΑΤ, 1928:397).

⁵⁸ «Ο συνολικός αριθμός των προσφύγων κατά την απογραφή του 1928 ήταν 1.221.849 άτομα (589.418 άρρενες και 632.431 θήλειες). Ως προς τον πραγματικό πληθυσμό της χώρας, που ανερχόταν σε 6.204.684 άτομα, οι πρόσφυγες αποτελούσαν το 19,68 του συνόλου» (Λιθοξόου 2007)

⁵⁹ «Ζούσαμε στο Πανόραμα που σήμερα είναι εύπορο προάστιο αλλά τότε ήταν μία ερημιά. Ο κόσμος περπατούσε πολλά χιλιόμετρα για να βρει δουλειά στο κέντρο της πόλης. Ο τύφος και άλλες επιδημίες θέρριζαν τους πρόσφυγες. Αλλά η ζωή συνεχιζόταν, αγόρια και κορίτσια ερωτεύονταν και μπορώ να πω ότι τη γλεντούσαμε τη φτώχεια μας» (Clark2007:157)

Η εγκατάσταση μάλιστα των προσφύγων στις γεωγραφικές περιοχές της χώρας, ήδη πριν από την μικρασιατική καταστροφή, υπαγορεύθηκε από έναν εθνικό σχεδιασμό με καθαρή στόχευση την ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου σε περιοχές που υπολειπόταν, μετά και το πέρας των Βαλκανικών πολέμων. Η συνθήκη του Νεϊγύ αρχικά και της Λωζάννης αργότερα σηματοδότησε μία περίοδο εθνικής και θρησκευτικής κάθαρσης της Β. Ελλάδας. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται γλαφυρά μέσα από τους αριθμούς των εγκατασταθέντων προσφύγων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ). «Από τους 1.221.849 συνολικά πρόσφυγες του 1928, απογράφηκαν: στη Μακεδονία των 1.407.477 κατοίκων, 638.253 πρόσφυγες ήτοι 45,18% του πληθυσμού, στη Θράκη (τη μη συμπεριλαμβανόμενη στην υποχρεωτική ανταλλαγή) των 303.171 κατοίκων, 107.607 πρόσφυγες ήτοι 35,49% του πληθυσμού, στην Αττικοβοιωτία (για την εξασφάλιση φτηνού εργατικού δυναμικού στις επιχειρήσεις της πρωτεύουσας) των 1.024.667 κατοίκων, 281.989 πρόσφυγες ή 27,52% του πληθυσμού, ενώ στην υπόλοιπη χώρα των 3.464.369 κατοίκων, μόλις 194.000 πρόσφυγες ήτοι 5,59% του πληθυσμού» (Λιθοξόου 2007). Παρατηρούμε την αξιοποίηση της δυναμικής που προσέδωσε στο ελληνικό κράτος η πληθυσμιακή ομάδα των προσφύγων, η οποία χρησιμοποιήθηκε αφενός στη Β. Ελλάδα για σκοπούς επικράτησης και ισχυροποίησης του ελληνικού στοιχείου, αφετέρου στην Πρωτεύουσα για τόνωση της εθνικής οικονομίας με τη χρήση φτηνών και πρόθυμων εργατικών χεριών. Παρόλα αυτά και παρόλη τη σημασία που διαδραμάτισαν ιστορικά οι προσφυγικοί πληθυσμοί, η θέση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, αλλά και ο όρος του πρόσφυγα, έλαβε στην κοινή συνείδηση υποτιμητική σημασία.

Η πρώτη αυτή αμφίδρομη και αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών εγκαινίασε την προσφυγική σύνδεση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στη νεότερη ιστορία, το περιεχόμενο της οποίας εξαρτάται μέχρι και το τέλος του 20^{ου} αιώνα από τις σχέσεις των δύο χωρών. Μολονότι η Σύμβαση της Γενεύης υπαγόρευσε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δράσης, με την προστασία των ελληνικών πληθυσμών της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, κάτι τέτοιο δε φάνηκε να συμβαδίζει με τις εθνικές βλέψεις της γείτονος χώρας. Τα Σεπτεμβριανά του 1955, όσο και η περίοδος που προηγήθηκε με τις μαζικές διώξεις και επιθέσεις κατά των

Ελλήνων της Πόλης, αποτέλεσαν την αιτία ενός δεύτερου γύρου πολυπληθούς φυγής από την Τουρκία προς την Ελλάδα⁶⁰.

Μέχρι και το τέλος του 20^{ου} αιώνα δε θα συναντήσουμε κάποια άλλη μαζική μετακίνηση πληθυσμού, η οποία να ακολουθεί το μονοπάτι Ελλάδας – Τουρκίας. Σε κάθε περίπτωση οφείλουμε να αναγνωρίσουμε πως ενώ οι πληθυσμιακές ροές υπήρξαν πλούσιες κατά τον 20^ο αιώνα, μέχρι και την αλλαγή του αιώνα οι μετακινήσεις αυτές δεν είχαν λάβει διεθνείς διαστάσεις και δεν είχαν αποκτήσει διεθνές ενδιαφέρον, καθώς αφορούσαν κατά κύριο λόγο Έλληνες και Τούρκους, Χριστιανούς και Μουσουλμάνους προερχόμενους από τις δύο χώρες. Ενώ λοιπόν οι παραδοσιακά Μεγάλες Δυνάμεις ενδιαφέρθηκαν και παρενέβησαν για να κατευθύνουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις προς εκτόνωση και επίλυση των ζητημάτων που ανέκυπταν, δεν υπήρξε για αυτές από αποτέλεσμα και άμεσος αντίκτυπος στην εξέλιξη της πορείας των κοινωνιών τους. Το διακύβευμα για την Ευρώπη και για το Δυτικό κόσμο συνολικά ήταν πολύ χαμηλότερης αξίας σε σχέση με αυτό που καλείται να αντιμετωπίσει σήμερα. Αυτό φυσικά δε μειώνει την αξία της ανταλλαγής προσφυγικών πληθυσμών που σημειώθηκε στην Ανατολική Μεσόγειο τον περασμένο αιώνα και το αποτύπωμα που αυτή έχει αφήσει στην ιστορική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των δύο κοινωνιών. Άλλωστε, όταν γίνεται αναφορά στην περιοχή της Μεσογείου δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός πως καθ όλη τη διάρκεια της ιστορικής εξέλιξης το συγκεκριμένο γεωγραφικό σημείο υπήρξε κόμβος μετακινήσεων, σημείο διασταύρωσης ανθρώπων και πολιτισμών, αλλά και πρόδρομος σημαντικών διεθνών εξελίξεων. Οι ταραχώδεις και πολεμικές εξελίξεις του προηγούμενου αιώνα έθεσαν μία αναγκαστική παύση στις ευρύτερες μεταναστεύσεις, οι οποίες έδωσαν τη θέση τους σε πιο εντοπισμένες και εθνικά προσανατολισμένες προσφυγικές μετακινήσεις.

2.3.2 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής

Αν και το περιβάλλον δεν είναι ο πλέον επιδραστικός παράγοντας σε έναν χώρο όπου δραστηριοποιούνται ενεργά υποκείμενα, πρέπει να γίνει δεκτό πως διαδραματίζει

⁶⁰ «Τη νύχτα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου του 1955, οργανωμένος, βάσει σχεδίου, όχλος διαδηλωτών στην Κωνσταντινούπολη στράφηκε κατά του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της ελληνικής μειονότητας, καταστρέφοντας 1.004 κατοικίες, 5.000 μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις, δύο νεκροταφεία, 73 ναούς, 23 σχολεία και 5 αθλητικά κέντρα. Ο αριθμός των Ελλήνων μειονοτικών, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία μέχρι το 1960, συνέπεια αυτών των γεγονότων, υπολογίζεται σε 9.000 περίπου» (Υπουργείο Εξωτερικών)

σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των ευρύτερων συσχετισμών. Πρόκειται για αυτό που ο γεωπολιτικός αναλυτής Τιμ Μάρσαλ αποδίδει με τον όρο «αιχμάλωτοι της γεωγραφίας» (Marshall, 2019). Η Ελλάδα απολαμβάνοντας μία γεωγραφική θέση - κομβικό σταυροδρόμι στο διεθνές στερέωμα, έχει ιστορικά κληθεί να διαχειριστεί τόσο τα οφέλη, όσο και τις αρνητικές συνέπειες που η θέση αυτή επιφέρει. Το καλοκαίρι του 2015, σημείο αναφοράς και έκρηξης της προσφυγικής κρίσης, αν και δυναμικά πρωτόγνωρο, θα έπρεπε να είχε βρει την Ελλάδα καλύτερα προετοιμασμένη, λαμβάνοντας υπόψη και το σχετικό παρελθόν της.

Ήδη από το τέλος του προηγούμενου αιώνα το σύγχρονο ελληνικό κράτος είδε τις βόρειες πύλες εισόδου του να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον πολλών ανθρώπων που αναζητούσαν διέξοδο. Πολιτικοί πρόσφυγες προερχόμενοι από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. ή τη Σ.Ο.Δ.Γ., παλιννοστούντες, οικονομικοί μετανάστες από τη γειτονική Αλβανία, άρχισαν να καταφθάνουν στην Ελλάδα. Στον κατάλογο προστέθηκαν μετανάστες από τις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Καθώς η απόσταση μεταξύ Δυτικού κόσμου και αναπτυσσόμενων χωρών βάθαινε μέρα με τη μέρα, η Ελλάδα άρχισε να μετατρέπεται σε χώρα σκαλοπάτι για τη μετάβαση στη νοούμενη ως γη της Επαγγελίας, την ενωμένη Ευρώπη. Το γεγονός αυτό προσέλκυσε τόσο ανθρώπους που εξαναγκάστηκαν στη φυγή λόγω διώξεων ή πολεμικών συγκρούσεων στην πατρίδα τους όσο και ανθρώπους που η φυγή έμοιαζε συνώνυμο της οικονομικής τους επιβίωσης. Δηλωτική της κατάστασης είναι και η εικόνα που αντλούμε μέσα από τις επίσημες ετήσιες εκθέσεις της Ελληνικής Αστυνομίας, οι οποίες καταγράφουν τις συλλήψεις των παρανόμως εισερχομένων και διαμενόντων ατόμων στην ελληνική επικράτεια. Έτσι, για παράδειγμα το 2006 η ΕΛ.ΑΣ. προχώρησε σε 95.239 συλλήψεις για παράνομη είσοδο και διαμονή, εκ των οποίων η μεγάλη πλειοψηφία αφορούσε Αλβανούς υπηκόους, 57.466⁶¹. Το 2007 παρατηρείται μία αξιοσημείωτη αλλαγή στον τρόπο καταγραφής των δεδομένων από την ΕΛ.ΑΣ., η οποία για πρώτη φορά διαμορφώνει ειδική κατηγορία και στατιστικά για όσους συλλαμβάνονται στην ελληνική επικράτεια ενώ έχουν εισέλθει από την Τουρκία, διακρίνοντας μάλιστα πόσοι έχουν χρησιμοποιήσει το χερσαίο σύνορο και πόσοι τη θαλάσσια οδό⁶². Πρόκειται για την πρώτη αναγνώριση μετατόπισης του κέντρου ενδιαφέροντος, καθώς μετακινούμενοι πληθυσμοί αρχίζουν να συρρέουν στην Ελλάδα

⁶¹<http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/021009meta1.pdf>

⁶²http://www.astynomia.gr/images/stories/2009/DIAFOR09/110609_syllhpseis_lathrometanastwn_apo_Toutkia_xersaia_thalassia%20.pdf

χρησιμοποιώντας ως γέφυρα την Τουρκία⁶³. Σταδιακά, τα ανατολικά σύνορα θα λάβουν τη μερίδα του λέοντος από τα βόρεια και τα δυτικά. Αντίστοιχα, το 2009 ξεκινά η επίσημη καταγραφή των αιτήσεων ασύλου καθώς και των ατόμων που τους έχει χορηγηθεί διεθνής προστασία, σημαίνοντας την έναρξη της περιόδου κωδικοποίησης και εφαρμογής στην πράξη του δικαίου ασύλου, το οποίο ετοιμάζεται να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες πιέσεις και απαιτήσεις που δημιουργεί η κοινωνική πραγματικότητα⁶⁴.

Αξίζει να σημειωθεί πως κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων η εμφάνιση Συρίων υπηκόων στις καταγραμμένες στατιστικές είναι πολύ χαμηλή και δεν ανταποκρίνεται σε σημαντικά αξιοποιήσιμο στατιστικό ποσοστό. Η εμφάνιση των Συρίων προσφύγων στις καταστάσεις της Ελληνικής Αστυνομίας αρχίζει και γίνεται αισθητή από το 2010 και έπειτα, όταν και ο αριθμός τους άρχισε να πολλαπλασιάζεται. Η έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία εκτόξευσε την απεικόνισή τους στις στατιστικές. Οι 1.522 παρανόμως εισερχόμενοι στην ελληνική επικράτεια το 2011, πολλαπλασιάστηκαν σε 32.520 το 2014 και άγγιξαν το μισό εκατομμύριο ανθρώπων το 2015, 499.495⁶⁵. Κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων οι Σύριοι πρόσφυγες αντικατέστησαν την πληθυσμιακή ομάδα των Αλβανών υπηκόων καθώς από το 2014 έως το 2019 υπήρξαν η κυρίαρχη εθνική ομάδα εισερχόμενων αλλοεθνών στην

⁶³ Το 2007 συνελήφθησαν για παράνομη είσοδο ή παραμονή στην Ελλάδα 112.364 άτομα εκ των οποίων οι 33.570 καταγράφηκε πως έφτασαν στην Ελλάδα μέσω της Τουρκίας. Από αυτούς 16.789 χρησιμοποίησαν τα χερσαία σύνορα, ενώ 16.781 διέσχισαν τα σύνορα μέσω θαλάσσης. Το 2008 οι συνολικές συλλήψεις αγγίζουν τις 146.337, από τις οποίες οι 44.610 αφορούν και πάλι άτομα που έχουν εισέλθει από την Τουρκία. η διαφορά αυτή τη φορά έγκειται στο γεγονός πως ο αριθμός των ανθρώπων που χρησιμοποιούν τα θαλάσσια σύνορα είναι διπλάσιος, 30.149, έναντι των ατόμων που διαβαίνουν τα χερσαία σύνορα στον Έβρο, 14.461.

<http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/021009meta3.pdf>

<http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/011009meta3.pdf>

http://www.astynomia.gr/images/stories/2009/DIAFOR09/110609_syllhpseis_lathrometanastwn_apo_Toutkia_xersaia_thalassia%20.pdf

⁶⁴ Το 2009 ο αριθμός των συνολικών συλλήψεων ανέρχεται στις 126.145, εκ των οποίων οι 36.472 αφορούν όσους διήλθαν της ελληνοτουρκικής μεθορίου, εκτοξεύοντας ακόμη περισσότερο την αναλογία σχετικά με όσους χρησιμοποιούν τη θαλάσσια οδό, 27.685, έναντι της χερσαίας οδού, 8.787.

<http://www.astynomia.gr/images/stories/2010/300110meta30.pdf>

<http://www.astynomia.gr/images/stories/2010/300110meta2.pdf>

⁶⁵ Η αξιοποίηση των δεδομένων που προκύπτουν από τις συλλήψεις της ΕΛ.ΑΣ. για την παράνομη είσοδο και παραμονή στη χώρα, αντιμετωπίζεται ως πρωτογενές υλικό έρευνας καθώς εκείνη την περίοδο η ΕΛ.ΑΣ. ήταν υποχρεωμένη να καταγράφει κάθε έναν που εισέρχεται παρανόμως στη χώρα προκειμένου έπειτα να ακολουθείται η νόμιμη διαδικασία, είτε της αίτησης χορήγησης διεθνούς προστασίας, είτε αυτή της διοικητικής απέλασης.

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=50610&Itemid=1240&lang=

Ελλάδα⁶⁶. Η αντιμετώπισή τους μάλιστα ήταν εξ αρχής διαφορετική, η καχυποψία και οι μειωτικοί χαρακτηρισμοί με τους οποίους αντιμετωπίζονταν μέχρι τότε οι εισερχόμενοι μετανάστες στην Ελλάδα έδωσαν τη θέση τους στην ανάπτυξη ενός δικτύου συμπαράστασης και αλληλεγγύης. Η μαζική είσοδος των Συρίων προσφύγων στη χώρα φάνηκε να ενεργοποιεί μετά από σχεδόν έναν αιώνα τα ανθρωπιστικά ένστικτα του ελληνικού πληθυσμού, ο οποίος ένιωσε ηθικά υποχρεωμένος να ανταποκριθεί στο ανθρώπινο κάλεσμα για βοήθεια. Η συνθήκη έμελε να αλλάξει με το πέρασμα των χρόνων, αλλά και την κατακόρυφη αύξηση των εισερχομένων.

2.3.3 Η αλλαγή παραδείγματος στον Έβρο

Όπως σημειώθηκε, η ΕΛ.ΑΣ. ξεκίνησε ήδη από το 2007 να διακρίνει τόσο τον τόπο, όσο και τον τρόπο εισόδου των παράνομα εισερχομένων μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα. Σε μία προσπάθεια αύξησης της εποπτείας στα εξωτερικά σύνορα, καθώς τα ανοιχτά συνοριακά μέτωπα ήταν πλέον περισσότερα, η ΕΛ.ΑΣ. παρακολούθησε την αυξητική τάση της προσφυγικής σύνδεσης Ελλάδας – Τουρκίας. Είναι χαρακτηριστικό πως, ενώ το 2007 οι συλλήψεις παρανόμως εισερχομένων και διαμενόντων στην Ελλάδα αφορούσε κατά 30% ανθρώπους που είχαν διαβεί το συνοριακό μέτωπο με την Τουρκία⁶⁷, το 2011 το ίδιο ποσοστό ανήλθε στο 57%⁶⁸ και από το 2012 και έπειτα κατέστη απολύτως κυρίαρχο με ποσοστά που ξεπερνούσαν το 80%, καλύπτοντας το συντριπτικό κομμάτι της παράνομης εισόδου⁶⁹. Η περαιτέρω καταγραφή και ανάλυση των παρεχόμενων δεδομένων αποτυπώνει την προτιμώμενη οδό διάσχισης των συνόρων, η οποία εξαρτάται από τις διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες. Έτσι, η εξισορροπημένη κατάσταση που παρουσιάζεται με το διαμοιρασμό των προσφυγικών μετακινήσεων – προερχόμενων πάντα από την Τουρκία – ανάμεσα στα χερσαία και τα θαλάσσια σύνορα το 2006, χρονιά που καταγράφεται σχεδόν ο

⁶⁶ http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=2417&Itemid=429&lang=

Έτος	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Σύριοι πρόσφυγες	299	234	451	440	851	1.522	7.927
Έτος	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Σύριοι πρόσφυγες	8.517	32.520	499.495	86.058	16.518	16.044	21.395

⁶⁷ Από τους συνολικά 112.364 συλληφθέντες, οι 33.570 προέρχονταν από την Τουρκία.

⁶⁸ Από τους συνολικά 99.368 συλληφθέντες, οι 56.004 διήλθαν από την Τουρκία.

⁶⁹ Το 2012 από τους συνολικά 76.878 συλληφθέντες, οι 61.584 κατέφθασαν μέσω Τουρκίας.

ίδιος αριθμός ανθρώπων τόσο στον Έβρο, όσο και στα νησιά του Αιγαίου, 16.789 και 16.781 αντίστοιχα, αντικαθίσταται γρήγορα από την πρόσκαιρη τουλάχιστον προτίμηση στη θαλάσσια οδό, η οποία εμφανίζει το 2008 διπλάσιο ποσοστό έναντι της χερσαίας οδού και τριπλάσιο το 2009. Οι ρόλοι αντιστρέφονται και πάλι στην τριετία που ακολουθεί από το 2010 – 2012, όταν και σημειώνεται κατακόρυφη και μονομερής αύξηση των παραβιάσεων στα χερσαία σύνορα Ελλάδας - Τουρκίας⁷⁰.

Πρόκειται μάλλον για την αφορμή η οποία αξιοποιήθηκε την εποχή εκείνη από την ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να προχωρήσει στην κατασκευή του φράχτη κατά μήκος του ποταμού Έβρου, στοχεύοντας στον περιορισμό και την αποτροπή των μετακινήσεων. Η ανέγερση του φράχτη, του οποίου οι εργασίες ξεκίνησαν στις αρχές του έτους και ολοκληρώθηκαν το Δεκέμβριο το 2012, φαίνεται πως πράγματι επέδρασε σημαντικά στην αριθμητική κατανομή των παρανόμως εισερχομένων ανά μεθόριο. Το χερσαίο σύνορο Ελλάδας – Τουρκίας, στο οποίο πλέον δέσποζε ένα έργο συνολικού μήκους 10.365 μέτρων, από το φυλάκιο των Καστανέων έως τον ποταμό Έβρο με ύψος 4 μέτρων (Καθημερινή 2012), οχυρώθηκε με αυτόν τον τρόπο καθιστώντας την υπέρβασή του έργο πολύ δυσχερέστερο, αν όχι ακατόρθωτο. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται στις καταγραφές των επόμενων χρόνων, όταν η χώρα κατευθυνόταν προς την κορύφωση της προσφυγικής κρίσης και παρόλα αυτά οι ροές στα χερσαία σύνορα κυμαίνονταν σε σταθερά χαμηλά επίπεδα⁷¹. Ο φράχτης του Έβρου απέδωσε με βάση το σκοπό για τον οποίο ανεγέρθηκε, η επιτυχία του όμως ήταν χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα καθώς αφορούσε αποκλειστικά τη συγκεκριμένη δίοδο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας⁷².

Τα επόμενα χρόνια της ανέγερσης του φράχτη, η Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, είδε να περνούν μέσω της θαλάσσιας κυρίως οδού εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, με αποκορύφωμα το 2015

⁷⁰ 47.088 το 2010, 54.974 το 2011 και 30.433 το 2012, συλληφθέντες που διέσχισαν τα χερσαία σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας.

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=12080&Itemid=429&lang=

⁷¹ 1.122 το 2013, 2.280 το 2014, 4.907 το 2015, 3.784 το 2016 σύμφωνα με το συνδυασμό και τη διασταύρωση των δεδομένων που προκύπτουν από την Ελληνική Αστυνομία και από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες.

⁷² Δηλωτικά είναι τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας, το 2014 41.038 άνθρωποι διέσχισαν τα θαλάσσια σύνορα, ενώ μόλις 2.280 τα χερσαία, το 2015 856.723 ακολούθησαν τη θαλάσσια οδό και 4.907 επιχείρησαν από τον Έβρο, το 2016 173.450 από τη θάλασσα και 3.784 από τη στεριά κ.ο.κ. <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

που εισήλθαν στη χώρα αναζητώντας καταφύγιο 861.630 άτομα⁷³. Ο φράχτης υπήρχε, οι προσφυγικές ροές όμως δεν ήταν δυνατό να σταματήσουν. Έτσι, όχι απλά δεν περιορίστηκαν, αλλά η κορύφωσή τους πραγματοποιήθηκε μέσω της μετατόπισής τους στη θαλάσσια οδό. Η ανυπαρξία νόμιμης διόδου από την Τουρκία στην ελληνική επικράτεια, μιας μεθορίου για παράδειγμα, στην οποία οι πρόσφυγες θα μπορούν να υποβάλλουν αίτηση διεθνούς προστασίας, ώθησε τα προσφυγικά κύματα στην παράνομη και πολύ επικίνδυνη επιλογή της διάσχισης των συνόρων με κάθε κόστος. Η προσπάθεια σφράγισης του Έβρου έσπρωξε τους πρόσφυγες στα θάλασσα και στα χέρια των διακινητών, μετατρέποντας το σκηνικό σε παρτίδα θανάτου. Η επικινδυνότητα αυξήθηκε κατακόρυφα και τα θανατηφόρα ατυχήματα πολλαπλασιάστηκαν. Την περίοδο 2014 – 2020 σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας συνολικά 2.051 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στην προσπάθειά τους να διασχίσουν τα θαλάσσια σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας⁷⁴.

Η αλλαγή αυτή παραδείγματος που σημειώθηκε στις αρχές της περασμένης δεκαετίας φέρει τη σφραγίδα της ελληνικής πολιτείας από κοινού με την Ε.Ε. Τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και η Ελλάδα θεώρησαν πως μπορούν να δράσουν αποτρεπτικά στο φαινόμενο της μαζικής εισροής μεταναστών και προσφύγων στο έδαφός τους, αποδεχόμενες αμφότερες πως η πολιτική των κλειστών συνόρων ή της επίταξης του κινδύνου διάσχισης των συνόρων μπορεί να αποβεί μοιραία για τους ανθρώπους που βρίσκονται σε κίνηση. Η πραγματικότητα φανέρωσε πως οι περιορισμοί και τα εμπόδια που τίθενται, έρχονται σε συνάρτηση με το μέγεθος του φαινομένου που επιχειρείται να αντιμετωπιστεί. Τα σύνορα όσο επικίνδυνα κι αν είναι δε μπορούν να σταματήσουν έναν άνθρωπο ο οποίος δεν έχει άλλη επιλογή, πέρα από τη διάσχισή τους. Οι πρόσφυγες που κατέφθαναν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κορύφωσης της κρίσης δεν δίσταζαν να δηλώσουν πως προτιμούν να καταλήξουν νεκροί στη θάλασσα, παρά να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Στις περιπτώσεις που η επιστροφή δεν αποτελεί επιλογή, η πολιτική των κλειστών και φρουρούμενων συνόρων οξύνει τους κινδύνους θέτοντας επιπλέον προσκόμματα στη διαχείριση της κατάστασης. Είναι γεγονός πως η Ευρώπη όσο δυσάρεστη κι αν προσπαθήσει να γίνει δε θα μπορέσει εύκολα να συγκριθεί με την κόλαση που βιώνουν αυτοί οι άνθρωποι στις πατρίδες τους. Για αυτό και τελικά, ο φράχτης στον

⁷³<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

⁷⁴<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

Έβρο, όπως και όλες οι αντίστοιχες προσπάθειες ανά τον κόσμο, όχι μόνο δε μπορούν να δώσουν απάντηση στο ζήτημα, αλλά συμβάλλουν στη διόγκωσή του. «Η κοινωνία έχει ανακαλύψει τις διακρίσεις ως το μεγάλο κοινωνικό όπλο, με το οποίο μπορεί κανείς να σκοτώσει ανθρώπους χωρίς αιματοχυσία (Arendt, 2015:31)». Οι πρόσφυγες διακρίνονται από τους ευρωπαίους πολίτες, ωθούμενοι σε μία κατάσταση διακινδύνευσης, δυνάμει της νέας θανατοπολιτικής στην ασφάλεια. Αυτό είναι το νέο μοντέλο που υιοθετεί ο δυτικός κόσμος, προκειμένου να υπερασπίσει τα σύνορά του.

Οι φράχτες, τα τείχη, τα απαραβίαστα σύνορα συνιστούν το αποτέλεσμα των διαχωρισμών που έχουν επέλθει στον κόσμο. Ανατροφοδοτούν και αναπαράγουν με τον τρόπο λειτουργίας τους το διαχωρισμό, του φοβικού «εμείς» από τους επικίνδυνους «οι άλλοι». Ωστόσο, είναι λανθασμένο να θεωρείται πως αυτά διαμόρφωσαν τους διαχωρισμούς. Οι διαχωρισμοί προϋπήρχαν των τειχών και τα τείχη ανεγέρθηκαν για να κρύψουν αυτή την απόσταση. Αυτή τη στιγμή, τουλάχιστον εξήντα πέντε χώρες στον κόσμο, αριθμός που ξεπερνά το ένα τρίτο του συνόλου, έχουν προχωρήσει σε ανέγερση τειχών και φραγμάτων κατά μήκος των συνόρων τους. Το αξιοσημείωτο είναι πως τα μισά από αυτά ανεγέρθηκαν από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, έως και σήμερα (Marshall, 2020:18). Ενώ λοιπόν ο κόσμος θεωρητικά βαδίζει προς μία κατεύθυνση ενοποίησης, τα σύμβολα διαχωρισμού υψώνονται καθημερινά για να μας υπενθυμίζουν το δρόμο που οφείλουμε να διανύσουμε μέχρι να καλυφθεί το χάσμα μεταξύ του εσωτερικού «εμείς» και του εξωτερικού «αυτοί», φτάνοντας σε ένα πανανθρώπινο «μαζί». Στη διαδικασία αυτή οι πρόσφυγες παραμένουν μετέωροι, καθώς αναπαριστούν μία ιδιαίτερη κατάσταση που δε συμβαδίζει με καμία υπάρχουσα κατηγορία, βρίσκονται εντός της κοινωνίας, ταυτοχρόνως όμως λογίζονται και ως ξένοι. Ξένοι για τους ντόπιους πληθυσμούς, ξένοι όμως και για τους ανθρώπους της πατρίδας που έχουν εγκαταλείψει, μία συνθήκη μεθορίου, που δεν προβλέπει εύκολα τη μετάβαση από την παλιά κατάσταση στη νέα. Η κατάσταση του πρόσφυγα, σύμφωνα με τον Αγκάμπεν, ενός ανθρώπου δηλαδή χωρίς χώρα, είναι η κατάσταση ενός ανθρώπου που ακροβατεί ανάμεσα στο μέσα και το έξω της κοινωνίας, ως το υπόδειγμα μίας νέας ιστορικής συνείδησης που γεννάται (Agamben, 2015:36-37). Η εξω-κοινωνική μορφή του πρόσφυγα θα συντηρείται εξελικτικά για όσο διάστημα υφίστανται τα έθνη – κράτη με τη σημερινή τους μορφή. Όσο κι αν τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι διεθνείς συνθήκες που εξασφαλίζουν τους πρόσφυγες επιχειρούν να θέσουν ένα διεθνές

πλαίσιο προστασίας, η πραγματικότητα μας επαναφέρει, υπενθυμίζοντάς μας πως η ιδιότητα του πολίτη είναι το προαπαιτούμενο για την εγγραφή της «γυμνής φυσικής ζωής στη νομικο – πολιτική τάξη έθνους κράτους» (Agamben, 2015:42-43). Χωρίς αυτήν, η εγγραφή του ανθρώπου στην κοινωνία είναι αδύνατη και χωρίς την ιδιότητα του πολίτη ουδέν δικαίωμα αναγνωρίζεται⁷⁵.

2.3.4 Τα αποτελέσματα της Συμφωνίας και η κρίση του Έβρου

Την αλλαγή πολιτικής αντιμετώπισης του προσφυγικού – μεταναστευτικού στην Ευρώπη σηματοδότησε η Κοινή Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας, η οποία επεδίωξε τη δραστική μείωση του αριθμού των ανθρώπων που θα φτάνουν στην Ε.Ε. Τα αριθμητικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας τόσο από την Ύπατη Αρμοστεία, όσο και από την Ελληνική Αστυνομία, φανερώνουν πως πράγματι η αρχική στόχευση επετεύχθη. Από τους 900.000 χιλιάδες ανθρώπους που κατέφθασαν στην Ελλάδα το 2015 και τους 177.000 το 2016, ο αριθμός τους υποχώρησε ραγδαία από το 2017 και έπειτα –έτος μετά την υπογραφή της Συμφωνίας- καταγράφοντας 36.000 το 2017, 50.000 το 2018 και 74.000 το 2019, 15.000 το 2020 και 4.500 μέχρι στιγμής το 2021⁷⁶. Θα ήταν ωστόσο λανθασμένο η μείωση αυτή να αποδοθεί αποκλειστικά ως συνέπεια της Συμφωνίας, χωρίς προηγουμένως να ληφθούν υπόψη τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των δεδομένων. Μια προσεκτικότερη ματιά μας επιτρέπει να αντιληφθούμε πως η μεταβλητή που έχει ουσιαστικά διαφοροποιηθεί, επηρεάζοντας και τα δεδομένα, αφορά τον αριθμό των Συρίων προσφύγων. Είναι γεγονός πως το 2017, 6 χρόνια μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία, οι περισσότεροι πρόσφυγες είχαν ήδη κατευθυνθεί προς τις χώρες αναζήτησης ασύλου, εμφανίζοντας έτσι μεγάλη αριθμητική πτώση στην Ελλάδα⁷⁷. Παράλληλα, οι αριθμοί των αλλοεθνών μεταναστών και προσφύγων που έφταναν στην Ελλάδα παρέμεινε στα ίδια επίπεδα, πράγμα που μαρτυρά την πλημμυρή από πλευράς Τουρκίας εκπλήρωση των συμβατικών της υποχρεώσεων περί ελέγχου των συνόρων της με την Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα και τη δυσκολία που ενέχει αυτό το εγχείρημα.

⁷⁵ Πρόκειται για την πολιτική σκέψη - κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης η οποία διακήρυττε τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη. Στην πραγματικότητα αυτά αφορούσαν μονάχα όσους κατείχαν το αξίωμα – ιδιότητα του πολίτη, το οποίο και αντανάκλα την αντίληψη περί εθνικής κυριαρχίας. Από τότε έως σήμερα ελάχιστα πράγματα έχουν ουσιαστικά διαφοροποιηθεί.

⁷⁶ <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179> και http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=70776&Itemid=1240&lang=

⁷⁷ Από τους σχεδόν 500.000 του 2015 και τους 86.000 του 2016, υποχώρησαν στους 16.000 το 2017 και το 2018, ενώ το 2019 καταγράφηκαν 21.000 Σύριοι νεοεισερχόμενοι στην ελληνική επικράτεια.

Τα δεδομένα τόσο για το 2020, όσο και για το 2021 δε μπορούν να υποστηρίξουν αξιόπιστη ανάλυση, καθώς πρόκειται για την περίοδο που ξέσπασε στον κόσμο η πανδημία της Covid-19, επηρεάζοντας κάθε πτυχή της κοινωνικής πραγματικότητας, πόσω μάλλον αυτή της ανθρώπινης μετακίνησης. Πριν όμως από το ξέσπασμα της πανδημίας οι σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία έλαβαν ξαφνικά πολεμικές διαστάσεις με αφορμή τα όσα συνέβησαν το Φεβρουάριο του 2020 στη μεθόριο του Έβρου. Η κίνηση της Τουρκίας να κατευθύνει συντονισμένα και μαζικά χιλιάδες ανθρώπους στα χερσαία σύνορα με την Ελλάδα, σε πλήρη αντίθεση με τις δεσμεύσεις της προς την Ε.Ε., όξυνε την αντιπαράθεσή των δύο πλευρών, προκαλώντας μία σημαντική κρίση στο ακροτελεύτιο κομμάτι της Ηπείρου. Η συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία απέδειξε πως δε διστάζει να χρησιμοποιήσει πρόσφυγες και μετανάστες ως διπλωματικό όπλο, προκειμένου να προωθήσει τη δική της παλέτα συμφερόντων, φανέρωσε το αδιέξοδο στο οποίο έχουν οδηγηθεί οι ακολουθούμενες πολιτικές των τελευταίων χρόνων.

Αφήνοντας στην άκρη τη στάση που ακολουθεί η τουρκική εξωτερική πολιτική, δε μπορούμε να παραβλέψουμε πως κανένα κράτος και κανένας διπλωματικός μηχανισμός δε θα μπορούσε να αξιοποιήσει μετακινούμενους πληθυσμούς ως όπλο, αν αυτό το όπλο δεν είχε προηγουμένως με κάποιο τρόπο ενεργοποιηθεί. Οι πρόσφυγες, αλλά και οι μετανάστες από άτομα που αναζητούν καταφύγιο ή οικονομική στέγη στην Ευρώπη πολύ γρήγορα μετατράπηκαν σε ασύμμετρη απειλή, και δισεπίλυτο πρόβλημα. Η απότομη στροφή που έκανε η Ευρώπη από το 2016 και έπειτα, προς μία πιο συντηρητική προσέγγιση και αντιμετώπιση του ζητήματος, όπλισε τελικά και την διπλωματική φαρέτρα της Τουρκίας και του Τούρκου Προέδρου. Αποκορύφωμα αυτής της φοβικότητας με την οποία πλέον η Ευρώπη έβλεπε τους ανθρώπους στα σύνορά της υπήρξε το επεισόδιο που εκτυλίχθηκε στον Έβρο, όταν το επίσημο ελληνικό κράτος αποφάσισε να αναστείλει την ισχύ της Σύμβασης της Γενεύης, σφραγίζοντας τα σύνορά της (Χριστόπουλος, 2020:167). Πιο συγκεκριμένα, στις 2 Μαρτίου 2020 με Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου αποφασίστηκε ότι αναστέλλεται για έναν μήνα η υποβολή αιτήσεων χορήγησης ασύλου από άτομα που εισέρχονται παράνομα στη χώρα⁷⁸. Η πολεμική ρητορική που αναπτύχθηκε εκείνο το διάστημα αποτέλεσε το μόνο δικαιολογητικό λόγο του

⁷⁸<https://lawnet.gr/law-news/fek-a45-2020-anastoli-tis-ypovolis-etiseo/>

σφραγίσματος του Έβρου. Το λεξικό οπλοστάσιο που ακολούθησε με την απόδοση των όρων «εισβολείς», «ασύμμετρη απειλή», «Τούρκοι πράκτορες» ήρθε να συμπληρώσει την πολιτική επιλογή Ελλάδας και Ευρώπης, οι οποίες όμως παρέμεναν έκθετες ενώπιον των Διεθνών τους υποχρεώσεων. Ειδάλλως, σε καιρό ειρήνης, τα όσα εκτυλίχθηκαν στην περιοχή του Έβρου μπορούν να στοιχειοθετήσουν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Το αξιοσημείωτο της όλης υπόθεσης ήταν πως η μονομερής αυτή ενέργεια από πλευράς του Ελληνικού κράτους, η οποία έρχεται σε αντίθεση με το Ευρωπαϊκό και το Διεθνές δίκαιο, έτυχε καθολικής επιδοκιμασίας από τα επίσημα χείλη της Ε.Ε. Η επιβράβευση έλαβε και μορφή γενναίας χρηματικής ανταμοιβής, για την ενίσχυση της φύλαξης των ευρωπαϊκών συνόρων. Η Ελλάδα δεν επέλεξε τη μετριοπαθή και ορθολογικά προτεινόμενη οδό με τη δημιουργία ενός προσωρινού γραφείου ασύλου στην περιοχή, αλλά επέλεξε να εξαντλήσει την αυστηρότητά της, επιδιώκοντας εκ μέρους της Ευρώπης να επισημάνει το τέλος μιας περιόδου, την αλλαγή του παραδείγματος. Η μετατόπιση της Ένωσης προς μία κατεύθυνση αποτρεπτικής και περιοριστικής λογικής στα σύνορα εκφράζεται πλέον με κάθε επίσημο τρόπο. Για τους εγκλωβισμένους στα σύνορα πρόσφυγες και μετανάστες, οι συνέπειες της πολιτικής της αποτροπής είναι ιδιαίτερα δυσμενείς, τόσο για αυτούς που εγκλωβίστηκαν στη διαμάχη ανάμεσα στην Ευρώπη και την Τουρκία περιμένοντας να μάθουν σε ποια χώρα θα καταλήξουν και με ποιους όρους θα εξεταστεί η αίτηση ασύλου τους, όσο και για αυτούς που έχοντας πλέον βρει καταφύγιο εντός της Ευρώπης δυσκολεύονται να ορθοποδήσουν λόγω της συνεχούς προσπάθειας των κρατών μελών να απαλλαγούν από αυτούς. «Η κρίση αυτή ήταν η αιτία του πολλαπλασιασμού των απάτριδων, ανθρώπων χωρίς δικαιώματα και χωρίς κράτος, αποκλεισμένων από κάθε νομική προστασία οι οποίοι κατά συνέπεια αναδεικνύονται σε αποδιοπομπαίους τράγους μέσα σε κάθε κοινωνική και πολιτική ένταση» (Traverso, 2015:88). Και μπορεί με τον όρο κρίση ο συγγραφέας να αναφέρεται στην προσφυγική κρίση που ακολούθησε το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η διαχρονικότητα όμως που αντανακλάται στην ανάλυση αυτή και στο σήμερα θα πρέπει σίγουρα να μας προβληματίσει.

2.3.5 Η ανάγκη συνεννόησης και συνεργασίας

Παρά το γεγονός πως τα εθνικά συμφέροντα Ελλάδας και Τουρκίας βρίσκονται ιστορικά σε σύγκρουση, στην πραγματικότητα η τύχη και η πορεία των δύο χωρών

είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, με την ευημερία της μιας να είναι τελικά υπόθεση και των δύο. Η συντελούμενη από πλευράς Ευρώπης αποποίηση των ευθυνών της και η προσπάθεια επίρριψης ολόκληρου του προσφυγικού φορτίου στις δύο γειτονικές χώρες, συνιστά πάγια τακτική των τελευταίων χρόνων, δημιουργώντας μία νέα συνθήκη. Η Ελλάδα με την Τουρκία, η πρώτη ούσα το φυσικό σύνορο της Ευρώπης, η δεύτερη πρώτη χώρα ενδιαφέροντος δίπλα από την Ένωση και κράτος υποψήφιο προς ένταξη, έχουν αναλάβει αυτή τη στιγμή το συντριπτικό ποσοστό των ανθρώπων που αναζητούν καταφύγιο στην Ευρώπη. Τα 3,6 εκατομμύρια προσφύγων που βρίσκονται στην Τουρκία συνιστούν το μεγαλύτερο μέγεθος πληθυσμού που φιλοξενείται σε μία μόνη χώρα. Πρόκειται για δύο κράτη που έχουν επιφορτιστεί με τον έλεγχο των συνόρων τους, την καταγραφή, την ταυτοποίηση, τη φύλαξη, την εξέταση αιτημάτων ασύλου και τη μετέπειτα διαχείρισή τους, είτε ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας στο έδαφός τους, είτε ως υποκείμενα διοικητικής απέλασης. Σαφή πρόθεση της Ε.Ε. αποτελεί η εξωτερίκευση – «εξωτερικοποίηση» (externalization) των θεμάτων που τη θέτουν ενώπιον δύσκολων αποφάσεων. Έτσι, ο ευρωπαϊκός μηχανισμός επιλέγει να οριοθετήσει το σημείο κατά το οποίο θα γίνεται η διαλογή. Τα δύο κράτη, Ελλάδα – Τουρκία, αναλαμβάνουν ταυτόχρονα τόσο το ρόλο του «τροχονόμου», ρυθμίζοντας την κυκλοφορία των ανθρώπων, όσο και του «παρκαδόρου», καθώς οφείλουν να συγκρατήσουν εντός των ορίων τους όσους κάνουν δεκτούς. Οι Ευρωπαίοι πολίτες μάλιστα, παρουσιάζονται διατεθειμένοι να πληρώσουν αδρά τις δύο γειτονικές χώρες, προκειμένου να επιτελέσουν το ρόλο που τους έχει ανατεθεί λόγω της γεωγραφικής τους θέσης (Χριστόπουλος, 2020:158-159). Με τον τρόπο αυτό δίνεται το μήνυμα στους ευρωπαίους πολίτες «μείνετε ήσυχοι, δε θα χρειαστεί να δείτε άλλους πρόσφυγες αραβικής ή αφρικανικής καταγωγής, στη γειτονιά σας».

Ένα ζήτημα, η διαχείριση του οποίου τα προηγούμενα χρόνια λογίζονταν ως κατεξοχήν ευρωπαϊκή, σήμερα έχει εξελιχθεί σε μείζον Ελληνοτουρκικό πρόβλημα. Η συνεργασία Ελλάδας – Τουρκίας κρίνεται σήμερα περισσότερο επιβεβλημένη από ποτέ, προκειμένου να εισαχθεί ένα νέο και οργανωμένο πλαίσιο ελέγχου της προσφυγικής μετακίνησης, με πλήρη και ακριβή καταγραφή, άμεση ανταπόκριση στα αιτήματα ασύλου, με πλήρη τήρηση των επιταγών του διεθνούς δικαίου, έτοιμο να ανταπεξέλθει σε κάθε μελλοντική πρόκληση, το οποίο θα εξασφαλίζει ταυτόχρονα ελευθερία κινήσεων στα κράτη και ασφάλεια στους πολίτες τους. Οι διπλωματικές

αψιμαχίες ωστόσο των δύο χωρών θέτουν σημαντικά εμπόδια προς την υλοποίηση αυτού, υποβοηθώντας τον αρχικό σχεδιασμό της Ε.Ε., ο οποίος προβλέπει τη μετατροπή των δύο χωρών σε αποθετήρια ψυχών.

Η ανάγκη συνεννόησης και συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα θα πρέπει να ανάγεται σε πρώτη προτεραιότητα, προωθώντας με αυτόν τον τρόπο τόσο τα εθνικά συμφέροντα, με την επιδίωξη του μεγίστου οφέλους για τους πολίτες τους, όσο και τα υπερεθνικά, παρέχοντας στους ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη την αντιμετώπιση που αξίζει κάθε ανθρώπινο ον. Οι μελλοντικές συνέπειες σε μία τέτοια περίπτωση είναι βέβαιο πως θα ήταν εξαιρετικά πιο παραγωγικές και ελπιδοφόρες. Η οικοδόμηση ενός κοινού μετώπου δράσης αναγνωρίζεται και ως απόλυτη ανάγκη στη διαδικασία διεκδίκησης και πλαισίωσης ανάμεσα στον ευρύτερο γεωπολιτικό χάρτη και τον οικονομικό σχηματισμό. Η τήρηση της Συμφωνίας Ε.Ε. – Τουρκίας, η οποία μεταβιβάζει όλο το βάρος του προσφυγικού στις δύο γειτονικές χώρες, δε δύναται να εφαρμοστεί χωρίς τη συναίνεση των δύο αυτών χωρών και η όποια βελτιωτική ή μη τροποποίηση εξαρτάται αποκλειστικά από την πορεία των σχέσεων των δύο κρατών. Η ιστορική πορεία Ελλάδας – Τουρκίας δε μας αφήνει με την εντύπωση ή με την ψευδαίσθηση πως μία τέτοια ανατρεπτική προοπτική είναι πιθανή, οι κινήσεις όμως οφείλουν να γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση, αντιλαμβανόμενοι αμφότεροι πριν και πρώτα από όλα πως μία τέτοια προοπτική θα αποβεί αμοιβαία επωφελής.

Μέρος Τρίτο – Ένταξη του ζητήματος στις Ευρωπαϊκές υποθέσεις και επιστροφή των προσφύγων

3.1 Η κορύφωση της προσφυγικής κρίσης στην Ευρώπη

Η έκρηξη του προσφυγικού φαινομένου συνέπεσε με μία περίοδο κρίσης της Ε.Ε., κρίση που αποτυπώνεται τόσο με τη μορφή της οικονομικής ύφεσης, όσο και με τη μορφή της αξιακής διολίσθησης. Η Ευρώπη που επλήγη οικονομικά στο εσωτερικό της από τη μεγάλη οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, έδειξε σημάδια αποσταθεροποίησης και απώλειας του προσανατολισμού της. Τα εσωτερικά ζητήματα της Ένωσης ωστόσο δεν ανταποκρίνονται στην εικόνα που αυτή εκπέμπει προς τα έξω. Σήμερα, η Ε.Ε. αντιπροσωπεύοντας μόλις το 7% του παγκόσμιου πληθυσμού, φαίνεται να κατέχει το 25% του παγκόσμιου ΑΕΠ, να ξοδεύει το 50% των παγκόσμιων κοινωνικών δαπανών, ενώ εμφανίζει παράλληλα τη μεγαλύτερη συμμετοχή στο παγκόσμιο εμπόριο με ποσοστό που αγγίζει το 20% (Τσεβρένης, 2016:26). Η Ε.Ε., παρά τα εσωτερικά ζητήματα που την απασχολούν, εξακολουθεί να κατέχει μία από τις σημαντικότερες θέσεις στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα ως μία από τις ισχυρότερες και δυναμικά αναπτυσσόμενες οικονομίες, παρέχοντας στην πλειοψηφία των πολιτών της υψηλό βιοτικό επίπεδο και βρισκόμενη παράλληλα σε θέση να επηρεάσει τις διεθνείς εξελίξεις.

Τα παρεχόμενα δεδομένα επιβεβαιώνουν το λόγο που η Ε.Ε. συνιστά πόλο έλξης για σημαντικό αριθμό ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνηση, αναζητώντας και αυτοί με τη σειρά τους να διεκδικήσουν ένα μερίδιο ευημερίας στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Αντίθετα ωστόσο με όσα πιστεύαμε, ελάχιστοι είναι οι άνθρωποι που καταφέρνουν τελικά να φθάσουν στην Ευρώπη, με τους περισσότερους εξ αυτών να βρίσκουν καταφύγιο σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου⁷⁹. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία οι αναγκαστικά εκτοπισμένοι παγκοσμίως ανέρχονται σε 79,5 εκατομμύρια εκ των οποίων 26 εκατομμύρια είναι πρόσφυγες. 80% του εκτοπισμένου πληθυσμού βρίσκεται σε χώρες ή εδάφη με μεγάλη επισιτιστική ανασφάλεια και υποσιτισμό, ενώ το 85% των ανθρώπων αυτών φιλοξενείται σε αναπτυσσόμενες χώρες⁸⁰. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι αν έχουμε το δικαίωμα, αλλά πολύ

⁷⁹UNCHR «Μαθαίνουμε για τους πρόσφυγες» https://www.unhcr.org/gr/teaching_about_refugees

⁸⁰UNCHRGreece, Στατιστικά <https://www.unhcr.org/gr/%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC>

περισσότερο τη δυνατότητα, να διαιρούμε τον κόσμο ανάμεσα σε εκείνους που θα λαμβάνουν και σε εκείνους που θα αποκλείονται από το μερίδιο ευημερίας του δυτικού κοσμού σε ένα κόσμο που συνεχώς μετασχηματίζεται (Zizek, 2015:15). Η μαζική είσοδος του νέου πληθυσμού στην Ευρώπη θέτει την Ένωση ενόψει σημαντικών αποφάσεων προκειμένου να διατηρηθούν οι απαιτούμενες ισορροπίες και να διασφαλιστεί το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου.

3.2 Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης

Η Συνθήκη της Λισαβόνας⁸¹, η οποία αποτελεί τη νομική βάση για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οριοθετεί το πλαίσιο στο οποίο αυτή οφείλει να κινείται. Το άρθρο 67 ορίζει πως «η Ένωση συγκροτεί χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, με σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των διαφορετικών νομικών συστημάτων και παραδόσεων των κρατών μελών». Τόσο στο προοίμιο των νομικών κειμένων, όσο και στις ιδρυτικές πράξεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας γίνονται σαφείς οι στοχεύσεις και τα οράματα των ιδρυτικών πατέρων αυτής. Η δημοκρατία, η ειρήνη, η συναδέλφωση, σε μία εποχή που ήταν αναγκαία η άρση των πολεμικών συγκρούσεων, μπολιάστηκαν με τις ιδέες της προόδου, της δημιουργίας και της οικονομικής ανάπτυξης, μέσα σε ένα κλίμα συνεργασίας, αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών, το οποίο θα οδηγούσε στην ασφάλεια των πολιτών μέσω της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, σε ένα πλαίσιο που θα κυριαρχεί η ανεκτικότητα (Τσεβρένης, 2016:14). Η αναδρομή αυτή κρίνεται απαραίτητη για να υπενθυμίσει τις βάσεις στις οποίες στηρίχθηκε και οικοδομήθηκε η Ένωση, τις αρχές και τις αξίες που από την αρχή ή προοδευτικά υιοθέτησε, διαμορφώνοντας αυτό που σήμερα καλούμε ως χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021).

3.3 Νομική βάση για το Άσυλο

Ειδική πρόβλεψη στο δίκαιο της Ένωσης εισάγει το άρθρο 78 της ΣΛΕΕ, το οποίο και λειτουργεί ως νομική βάση για το άσυλο και την παροχή διεθνούς προστασίας⁸². Πιο

⁸¹ Ξεκίνησε ως συνταγματικό σχέδιο της Ευρώπης (Συνταγματική Συνθήκη), το οποίο κατέρρευσε μετά και τα δύο αρνητικά δημοψηφίσματα που ακολούθησαν το 2005.

⁸²**Άρθρο 78**

1. Η Ένωση αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας με στόχο να παρέχεται το κατάλληλο καθεστώς σε οποιοδήποτε υπήκοο τρίτης χώρας χρήζει διεθνούς προστασίας και να εξασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης. Η πολιτική αυτή πρέπει να συνάδει με τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης

συγκεκριμένα, η Ένωση δεσμεύεται να θεσπίζει και να ακολουθεί κοινή πολιτική ασύλου, αποδίδοντας το καθεστώς διεθνούς προστασίας σε οποιοδήποτε υπήκοο τρίτης χώρας το δικαιούται, σύμφωνα με τα όσα προβλέπει τόσο η Σύμβαση της Γενεύης του 1951, όσο και το πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967. Μοναδική εξαίρεση εισάγει η παράγραφος 3 του παρόντος άρθρου η οποία αναγνωρίζει την περίπτωση επείγουσας κατάστασης ή επαχθούς επιβάρυνσης ενός κράτους – μέλους και στην οποία το Συμβούλιο, μετά από πρόταση της Επιτροπής, μπορεί προσωρινά να απαλλάξει το κράτος – μέλος από την υποχρέωση παροχής προστασίας σε υπηκόους τρίτων χωρών. Πρόκειται για μία εξαιρετική ρύθμιση η οποία εφαρμόζεται μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις. Η ενέργεια του ελληνικού κράτους το Μάρτιο του 2020 να σφραγίσει τα σύνορά του, σταματώντας να δέχεται αιτήματα ασύλου, επικρίθηκε ως μονομερής ενέργεια ακριβώς γιατί το Συμβούλιο δεν είχε προηγουμένως εκδώσει τα ανάλογα προσωρινά μέτρα υπέρ της Ελλάδας προκειμένου αυτή να αναστείλει την εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης. Το κενό νόμου καλύφθηκε λίγες μέρες αργότερα όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολουθώντας την απόφαση της Ελλάδας ευθυγράμμισε τον πολιτικό της σχεδιασμό, το Συμβούλιο εξέδωσε μετέπειτα τη σχετική πράξη δημιουργώντας ένα αρνητικό προηγούμενο.

Ιουλίου 1951 και με το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, καθώς και με άλλες συναφείς συμβάσεις.

2. Για τους σκοπούς της παραγράφου 1, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, λαμβάνουν μέτρα όσον αφορά κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, στο οποίο περιλαμβάνονται:

- α) ενιαίο καθεστώς ασύλου υπέρ των υπηκόων τρίτων χωρών, το οποίο ισχύει σε όλη την Ένωση,
- β) ενιαίο καθεστώς επικουρικής προστασίας για τους υπηκόους τρίτων χωρών που χρήζουν διεθνούς προστασίας, χωρίς να τους χορηγείται ευρωπαϊκό άσυλο,
- γ) κοινό σύστημα για την προσωρινή προστασία των εκτοπισμένων προσώπων σε περιπτώσεις μαζικής εισροής,
- δ) κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του ενιαίου καθεστώτος ασύλου ή επικουρικής προστασίας,
- ε) κριτήρια και μηχανισμοί καθορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης ασύλου ή επικουρικής προστασίας,
- στ) προδιαγραφές σχετικά με τις προϋποθέσεις υποδοχής αιτούντων άσυλο ή επικουρικής προστασίας,
- ζ) εταιρικές σχέσεις και συνεργασία με τρίτες χώρες για τη διαχείριση των ροών προσώπων που ζητούν άσυλο ή επικουρική ή προσωρινή προστασία.

3. Εφόσον ένα ή περισσότερα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν επείγουσα κατάσταση, λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών, το Συμβούλιο μπορεί να εκδίδει, μετά από πρόταση της Επιτροπής, προσωρινά μέτρα υπέρ του εν λόγω κράτους μέλους ή των εν λόγω κρατών μελών. Το Συμβούλιο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

3.3.1 Ρήτρα αμοιβαιότητας

Όπως και στα λοιπά διεθνή κείμενα περί προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έτσι και στις Συνθήκες που ρυθμίζουν το νομικό καθεστώς και την κοινή πολιτική που διαμορφώνεται για το άσυλο δεν εισάγεται ο παράγοντας της αμοιβαιότητας στην απόλαυση του δικαιώματος παροχής διεθνούς προστασίας (Παραράς, 2013). Τα δικαιώματα του ανθρώπου αναγνωρίζονται ανεξάρτητα από την ιδιότητα του προσώπου που τα απολαμβάνει, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη λοιπές παράμετροι που αφορούν το πρόσωπο του αιτούντος, απαντώντας μονάχα στην αξία της ανθρώπινης υπόστασης. Για το λόγο αυτό άλλωστε οι άνθρωποι που αφίχθησαν στην Ευρώπη από τη Συρία, αναζητώντας καταφύγιο, δεν εξετάστηκαν για το χαρακτήρα ή την προσωπικότητά τους, αλλά μόνο για τον τόπο προέλευσής τους, προκειμένου να εξεταστεί αν αυτός συνιστά ασφαλές μέρος για τους ίδιους⁸³. Θα πρέπει να κατανοήσουμε επομένως και να αντιληφθούμε εγκαίρως πως ο όρος του πρόσφυγα δεν πρέπει να συνδέεται ή και να συγχέεται απαραίτητα με τον όρο του καλοκάγαθου ανθρώπου. Ο πρόσφυγας, ο οποίος βρίσκεται σε ευάλωτη θέση, έχοντας εγκαταλείψει την πατρογονική του εστία, αντιμετωπίζεται ως άνθρωπος που βρίσκεται σε ανάγκη και για το λόγο αυτό του παρέχεται ασφαλές καταφύγιο. Η επισήμανση αυτή έχει ιδιαίτερη αξία για τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή πολιτεία θα κληθεί να ενσωματώσει τον προσφυγικό πληθυσμό στο εσωτερικό της.

3.4 Προσφυγικός πληθυσμός και δίκαιη κατανομή των βαρών

Σύμφωνα με τα δεδομένα που παραθέτει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για το 2020, στο εσωτερικό της Ε.Ε. ζουν 2.657.199 αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, ενώ είναι καταγεγραμμένοι και 471.630 αιτούντες άσυλο⁸⁴. Κάνοντας λόγο για το συνολικό

⁸³Εξαίρεση φυσικά εισάγεται από την ίδια τη Σύμβαση της Γενεύης και αφορά πρόσωπα που έχουν τελέσει εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου ή κατά της ανθρωπότητας, έχουν καταδικαστεί ή είναι ένοχοι για τρομοκρατία, όπως επίσης αν έχουν καταδικαστεί για σοβαρά κακουργήματα εκτός της χώρας ασύλου.

Άρθρο 1 – Σύμβαση της Γενεύης 1951

ΣΤ. Αι διατάξεις της Συμβάσεως ταύτης δεν εφαρμόζονται επί προσώπων δια τα οποία υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύει τις ότι : α) έχουν διαπράξει εγκλήματα κατά της ειρήνης, έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας εν τη εννοία των διεθνών συμφωνιών αίτινες συνήφθησαν επί σκοπώ αντιμετώπισεως των αδικημάτων τούτων.- β) έχουν διαπράξει σοβαρόν αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου ευρισκόμενα εκτός της χώρας της εισδοχής πριν ή γίνουν ταύτα δεκτά ως πρόσφυγες υπό της χώρας ταύτης.- γ) είναι ένοχα ενεργειών αντιθέτων προς τους σκοπούς και τας αρχάς των Ηνωμένων Εθνών.

⁸⁴ «Η Ευρώπη και το προσφυγικό. Αιτήσεις ασύλου» (2021)
https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2020

αριθμό προσφύγων που βρίσκονται αυτή τη στιγμή στην Ε.Ε. θα πρέπει να έχουμε υπόψη και το συνολικό πληθυσμό αυτής, ο οποίος ανέρχεται σε 447.319.916⁸⁵ ανθρώπους. Αξίζει επομένως να σημειώσουμε πως το ποσοστό προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ένωση αυτή τη στιγμή υπολογίζεται σε 0,699% του συνολικού πληθυσμού της.

Θεμέλιο της διαχείρισης του προσφυγικού φαινομένου, ανεξάρτητα από το μέγεθός του, είναι – ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι – το άρθρο 80 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο κάνει λόγο για την αρχή της αλληλεγγύης, αλλά και της δίκαιης κατανομής των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών⁸⁶. Πρόκειται για το λεγόμενο *burden sharing* (διαμοιρασμός των βαρών με δίκαιο τρόπο), το οποίο εδράζεται στις αρχές της συνεργασίας και της συλλογικής δράσης των κρατών μελών στο πλαίσιο της Ένωσης, στηριζόμενο στην αρχή της αλληλεγγύης, αλλά και στην υποχρέωση της αμοιβαίας υποστήριξης των κρατών. Σκοπός είναι να μην επωμίζεται κάποιο από τα κράτη δυσανάλογο φορτίο, αλλά αυτό να επιμερίζεται και να διαμοιράζεται ανάλογα με τις δυνάμεις του καθενός (Τσεβρένης 2016:139). Η αλματώδης αύξηση από το 2014 και έπειτα των προσφυγικών αλλά και μεταναστευτικών κυμάτων στο εσωτερικό της Ένωσης έπληξε σημαντικά αυτές τις προβλέψεις, οι οποίες στην πράξη δεν υλοποιήθηκαν. Αντιθέτως, φανερώθηκε το πρόσωπο μίας Ένωσης πολλών ταχυτήτων και διαφορετικών βλέψεων, εντός της οποίας τα κράτη έθεσαν ως προμετωπίδα το εθνικό έναντι του ενωσιακού συμφέροντος, αναθέτοντας ως επί το πλείστον τη διαχείριση του ζητήματος των μαζικών αφίξεων στις χώρες πρώτης υποδοχής στις συνοριακές ζώνες.

Οι πιο επιφυλακτικές χώρες της Ένωσης χρησιμοποίησαν την κατάρρευση των εξωτερικών συνόρων στο Ανατολικό Αιγαίο το καλοκαίρι του 2015 προκειμένου να ενεργοποιήσουν τις ρήτρες περί αναστολής της ελεύθερης κυκλοφορίας και εγκατάστασης στο εσωτερικό της Ένωσης, επαναφέροντας ουσιαστικά τους ελέγχους

⁸⁵ Μεταξύ αυτών 23 εκατομμύρια ήταν πολίτες τρίτων χωρών, ενώ περίπου 37 εκατομμύρια γεννήθηκαν εκτός Ε.Ε.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στατιστικές για τη μετανάστευση στην Ευρώπη https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_el

⁸⁶ «Οι πολιτικές της Ένωσης που προβλέπονται στο παρόν κεφάλαιο και η εφαρμογή τους διέπονται από την αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών, μεταξύ άλλων και στο οικονομικό επίπεδο. Όποτε απαιτείται, οι πράξεις της Ένωσης που θεσπίζονται βάσει του παρόντος κεφαλαίου περιέχουν κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της εν λόγω αρχής».

στα σύνορα (Χριστόπουλος, 2020:145). Η αναστολή λειτουργίας της ζώνης Σένγκεν, ενώ ξεκίνησε ως κάτι προσωρινό, φαίνεται να λαμβάνει μόνιμο χαρακτήρα διατηρώντας την ισχύ της μέχρι και σήμερα για πολλά κράτη μέλη. Χαρακτηριστική περίπτωση μονομερούς χάραξης εθνικής πολιτικής και μη συμμόρφωσης με την αρχή της δίκαιης κατανομής των βαρών στο εσωτερικό της Ένωσης είναι τα κράτη που αποτελούν την ομάδα Βίσεγκραντ (Τσεχία, Πολωνία, Ουγγαρία, Σλοβακία), τα οποία κατά τη διάρκεια της κορύφωσης της προσφυγικής κρίσης σφράγισαν τα σύνορά τους και γνωστοποίησαν την απόφασή τους να μην ανοίξουν τις πύλες τους για άλλους πρόσφυγες. Έτσι, τη στιγμή που η Ελλάδα μέχρι και σήμερα καταγράφει 103.136 αναγνωρισμένους πρόσφυγες εντός των συνόρων της, οι οποίοι συμπληρώνονται από επιπλέον 40.560 αιτούντες άσυλο⁸⁷, η Ουγγαρία με την ίδια δυναμική πληθυσμού συγκεντρώνει 5.898 πρόσφυγες και 115 αιτήματα ασύλου⁸⁸, εκ των οποίων ελάχιστα αφορούν πρόσφυγες από μουσουλμανικές χώρες. Δύο κράτη λοιπόν μέλη της ίδιας Ένωσης, με παραπλήσιο πληθυσμό καλούνται να διαχειριστούν εντελώς διαφορετικές καταστάσεις, όντας όμως φορείς μιας θεωρητικά κοινής στρατηγικής. Παράλληλα, έχουμε και το αντιπαράδειγμα της Γερμανίας, μίας εκ των ισχυρότερων οικονομικά χωρών της Ένωσης, καταγράφοντας την παρούσα στιγμή 1.210.636 πρόσφυγες και 121.955 αιτούντες άσυλο στο έδαφός της⁸⁹, αριθμό που αντιστοιχεί στο ήμισυ του προσφυγικού πληθυσμού της Ευρώπης, αναλαμβάνοντας το μέρος της ευθύνης που της αναλογεί⁹⁰.

Η Ευρώπη των 27 έδειξε απρόθυμη και ανήμπορη να προχωρήσει σε δίκαιη κατανομή των ευθυνών. Έτσι, χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Κύπρος, η Μάλτα, οι οποίες λόγω των θαλάσσιων συνόρων τους συνιστούν διαχρονικά χώρο υποδοχής προσφυγικών ρευμάτων, αλλά και βόρειες χώρες όπως η Γερμανία, η Αυστρία, η Σουηδία, η Γαλλία, αναλαμβάνουν σχεδόν το σύνολο των προσφυγικών αφίξεων και της παροχής διεθνούς προστασίας, ενώ οι χώρες της Βαλκανικής οδού ή της Βαλτικής αρνούνται την ανάμειξη τους. Η αδυναμία της Ένωσης να καταδυναστεύσει τις

⁸⁷ «Η Ευρώπη και το προσφυγικό. Αιτήσεις ασύλου», Ελλάδα https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2020-el

⁸⁸ Ουγγαρία https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2020-hu

⁸⁹ Γερμανία, https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2020-de

⁹⁰ Αντιστοίχως η Τουρκία με πληθυσμό παραπλήσιο με αυτό της Γερμανίας καταγράφει 3.579.531 πρόσφυγες.

αντιδράσεις στο εσωτερικό της, υποχωρώντας μπροστά σε καταφανή παραβίαση μιας θεμελιώδους νομικής της αρχής, επιτρέποντας τελικά και σε περισσότερα κράτη να κινηθούν προς την ίδια εθνοκεντρική κατεύθυνση, φανέρωσε την τρωτότητά της. Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν – μεταξύ άλλων – και η Κοινή Δήλωση – Συμφωνία Ε.Ε. – Τουρκίας το 2016 για το προσφυγικό, η οποία επιδίωξε να μεταφέρει το συνολικό βάρος της προσφυγικής διαχείρισης στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η Ευρώπη απομακρύνθηκε επίσημα από την άμεση ενασχόλησή της με το ζήτημα, αρκούμενη στην υιοθέτηση πολιτικών οικονομικής στήριξης προς τις διαχειρίστριες χώρες του προσφυγικού. Από την υπογραφή της συμφωνίας και έπειτα ο επιμερισμός των ευθυνών εναπόκειται αποκλειστικά στην καλή θέληση των ευρωπαϊκών κρατών, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις και όχι σε σταθερή βάση, δέχονται να απαλλάξουν την Ελλάδα από μερικές εκατοντάδες πρόσφυγες της επιλογής τους. Δίχως ωστόσο τη δίκαιη και σταθερή κατανομή των βαρών στο εσωτερικό της ένωσης μία ολοκληρωμένη και κυρίως αποτελεσματική πολιτική είναι δύσκολο, αν όχι απίθανο, να υπάρξει (Τσεβρένης, 2016:140).

3.5 Η τρομοκρατική απειλή πάνω από την Ευρώπη

Οι εξελίξεις που συντελέστηκαν από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και σήμερα διαμόρφωσαν μία νέα πραγματικότητα στον τομέα της προσφυγικής μετακίνησης. Η Ευρώπη από χώρα αποστολής προσφύγων, μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής εκτοπισμένων πληθυσμών. Η οικονομική άνθιση και το στέρεο νομικό πλαίσιο, που καλύπτει το καθεστώς διεθνούς προστασίας στην Ε.Ε., ώθησε ολοένα και περισσότερους ανθρώπους να αναζητήσουν καταφύγιο στη νέα γη της ευημερίας και των ευκαιριών. Η αύξηση ωστόσο του αριθμού των προσφύγων εντός της Ένωσης, άρχισε να αυξάνει και τις προκλήσεις στο εσωτερικό της, με τις τοπικές κοινωνίες να εμφανίζονται μέρα με τη μέρα περισσότερο επιφυλακτικές και απρόθυμες να διαχειριστούν το ζήτημα. Το αρχικά εντυπωσιακό κύμα ανθρωπισμού και αλληλεγγύης των Ευρωπαϊκών χωρών, με το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στη Συρία και την είσοδο χιλιάδων ανθρώπων στα ευρωπαϊκά σύνορα, έδωσε γρήγορα τη θέση του σε μία νέα, σαφώς πιο συντηρητική, προσέγγιση, η οποία υπαγορεύθηκε από την ενεργοποίηση αμυντικών και φοβικών ενστίκτων μεγάλου μέρους της κοινωνίας. Στην αλλαγή στάσης συνέβαλαν δύο σημαντικοί παράγοντες, η ραγδαία αύξηση των εισόδων την περίοδο 2014 - 2016, οι οποίες κορυφώθηκαν και ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο το 2015 λόγω της ουσιαστικής κατάρρευσης των εξωτερικών

συνόρων της Ένωσης⁹¹ και η εμφάνιση για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια της τρομοκρατικής απειλής πάνω από την Ευρώπη.

Η διετία 2015 – 2016 λειτούργησε σαν σοκ, αμφισβητώντας ευθέως το ανθρωπιστικό μοντέλο που ακολούθησε μέχρι τότε η Ε.Ε., ενισχύοντας τις συντηρητικές και ξενοφοβικές φωνές στο εσωτερικό της. Την περίοδο αυτή καταγράφηκαν στην Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας, 18 τρομοκρατικές επιθέσεις, οι οποίες κόστισαν τη ζωή σε 443 ανθρώπους. Η επίθεση στο κέντρο Μπατακλάν στο Παρίσι, στο σατυρικό περιοδικό Charlie Hebdo, στο αεροδρόμιο και το μετρό των Βρυξελλών, στην αγορά του Μονάχου, στους δρόμους της Νίκαιας, στην Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα τραυμάτισαν και στιγμάτισαν τη συλλογική συνείδηση. Η Ευρώπη ήρθε ξαφνικά αντιμέτωπη με τις συνέπειες της τυφλής βίας, περνώντας σε μία περίοδο παρατεταμένης ανασφάλειας και αυστηροποίησης τόσο των προληπτικών μέτρων όσο και της καταστολής. Η πόλη σύμβολο του ευρωπαϊκού αλλά διεθνούς πνεύματος ελευθερίας, το Παρίσι, η φιλελεύθερη και μήτρα του ευρωπαϊκού διαφωτισμού Γαλλία, οχυρώθηκε πίσω από τα αυτόματα όπλα των στρατιωτικών που κατέλαβαν τις ευρωπαϊκές πλατείες. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός σημαδεύτηκε και πληγώθηκε, ο τρόπος ζωής άλλαξε και προσαρμόστηκε στις νέες συνθήκες, σε μία περίοδο που η σύνεση και ο ορθός λόγος παραμερίστηκαν. Ανέτειλε η εποχή των στρατοπέδων και των άκρων, το “whichsideareyouon⁹²”, ήταν πλέον η νέα τάση στην ενωμένη Ευρώπη. Καθώς η συζήτηση για την τρομοκρατία και το δρόμο που η Ε.Ε. οφείλει να ακολουθήσει εξελισσόταν, μία δήλωση προκάλεσε αίσθηση την επομένη της μεγάλης τρομοκρατικής επίθεσης στο Παρίσι. «Φανταστείτε

⁹¹ Το 2014 χρονιά που οι αφίξεις στη Μεσόγειο άρχισαν να αυξάνονται κατεγράφησαν 225.455 άνθρωποι που διέσχισαν τα ευρωπαϊκά σύνορα, το 2015 χρονιά κορύφωσης της προσφυγικής μετακίνησης ο αριθμός τους έφτασε το 1.032.408, ενώ το 2016 παραμένοντας σε υψηλά επίπεδα οι αφίξεις ανήλθαν σε 373.652 άτομα.

“Operational data portal, refugee situations, Mediterranean situation”
http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean?id=83#_ga=2.60471021.1957784913.1629627895-3875585558.1620893571

⁹²Πρόκειται για το διάσημο τραγούδι, τους στίχους του οποίου έγραψε το 1931 η Florence Reece, σύζυγος του συνδικαλιστή ανθρακωρύχου Sam Reece, τη νύχτα της εισβολής των αρχών στο σπίτι τους με σκοπό να τους εκφοβίσουν. Μεταξύ άλλων οι στίχοι καλούν τον εργάτη να διεκδικήσει τα δικαιώματά του. Το τραγούδι άρχισε χρησιμοποιείται έντονα στη μάχη της αμερικανικής κοινωνίας για να ξεπεράσει τις αντιθέσεις της. Το προοδευτικό κομμάτι της κοινωνίας καλούσε τους πολίτες να επιλέξουν μεταξύ του μίσους και του αποκλεισμού, έναντι της δικαιοσύνης, της συμπερίληψης και της δημοκρατίας. Μερικές δεκάδες χρόνια αργότερα η Ευρώπη, με αφορμή το προσφυγικό, έρχεται αντιμέτωπη με τα ίδια ερωτήματα και οι εμπλεκόμενοι φορείς καλούν τους πολίτες να διαλέξουν το στρατόπεδο που προτιμούν. (Maxwell 2018)

μία πόλη σαν το Παρίσι στην οποία η άκρως ασυνήθιστη κατάσταση που επικρατεί σήμερα αποτελεί απλώς μία μόνιμη συνθήκη της καθημερινής ζωής μας επί μήνες, αν όχι χρόνια. Από αυτό προσπαθούμε να ξεφύγουμε» (Zizek, 2015:178-179). Η δραματική αυτή μαρτυρία ανήκει σε άνθρωπο πρόσφυγα που ζει μόνιμα πλέον στη Γαλλία. Την ημέρα που η Ευρώπη θρηνούσε τις δικές της απώλειες, ήταν η στιγμή που μπορούσε να αντιληφθεί το μέγεθος της συμφοράς που γνωρίζουν άνθρωποι σε διάφορα σημεία του κόσμου. Το μόνο βέβαιο είναι πως η επιζητούμενη κατανόηση, η σύσφιξη των σχέσεων και η βοήθεια την οποία συχνά η Ανατολή αναζητά στη Δύση τορπιλίζεται σε κάθε ανάλογο, μεμονωμένο μεν, με μεγάλο αποτύπωμα και συμβολισμό δε, περιστατικό.

3.5.1 Η κατασκευή του εχθρού και το εσωτερικό σχίσμα

Την περίοδο που η ασφάλεια αναβαθμίστηκε και η ελευθερία περιορίστηκε, ο φόβος για το άγνωστο έκανε την εμφάνισή του. Μπολιάστηκε και εμπλουτίστηκε με τα συναισθηματικά φορτισμένα λόγια των δημαγωγών στρέφοντας την κοινή γνώμη προς την κατεύθυνση εύρεσης του νέου εχθρού. Η συλλογιστική ήταν απλή, λαμβάνοντας ταχεία διάδοση. Η Ευρώπη, η οποία εξασφάλιζε στους πολίτες της έναν χώρο «Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης», γνώρισε ξαφνικά μία πρωτοφανή έξαρση τρομοκρατικών επιθέσεων. Η παράμετρος που είχε διαφοροποιηθεί τα τελευταία χρόνια στη ζωή της Ευρώπης μπορούσε να απαντηθεί στην είσοδο χιλιάδων ανθρώπων στο εσωτερικό της. Το συμπέρασμα εξήχθη και η στοχοποίηση δεν άργησε να ακολουθήσει. Στην εξίσωση προστέθηκε το στοιχείο της πολιτισμικής ετερότητας, με την πολιτιστική και θρησκευτική διαφοροποίηση της πλειοψηφίας των προσφύγων να συνιστά επιπλέον καταδικαστικό επιχείρημα. Το σχήμα ήταν έτοιμο και περίμενε κάποιον να το πυροδοτήσει. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις οργανώθηκαν και εκτελέστηκαν από ανθρώπους που ακολουθούν το Ισλάμ, οι πρόσφυγες που εισέρχονται στην Ευρώπη ακολουθούν επίσης το Ισλάμ και επομένως κάθε άνθρωπος που εισέρχεται στην Ε.Ε. αναζητώντας καταφύγιο από τις Μουσουλμανικές χώρες πρέπει να λογίζεται ύποπτος και ως εν δυνάμει τρομοκράτης, δημιουργώντας ένα πολωμένο και ασφυκτικό κλίμα για τους νεοφερμένους.

Η κατασκευή εύκολων και ευάλωτων στόχων συνιστά μία προσφιλή και διαχρονική τακτική, οδηγώντας στην απομάκρυνση από την ουσία του προβλήματος, εξυπηρετώντας όμως εν προκειμένω την αλλαγή στάσης της Ευρώπης απέναντι στο προσφυγικό. Οι αποδιοπομπαίοι τράγοι όμως δε στάθηκαν ικανοί να αποκρύψουν το

βαθύτερο πρόβλημα, με το οποίο καλούνταν η Ε.Ε. να πορευθεί. Οι αστυνομικές έρευνες αποκάλυψαν πως τα περισσότερα και σημαντικότερα τρομοκρατικά χτυπήματα οργανώθηκαν και εκτελέστηκαν από ευρωπαίους πολίτες, πολλοί εκ των οποίων προερχόμενοι από οικογένειες μεταναστών, μετανάστες δηλαδή δεύτερης και τρίτης γενιάς. Ο Ουσάμα Ατάρ, βέλγος υπήκοος, φέρεται να ήταν ο εμπνευστής και επικεφαλής των πολλαπλών τρομοκρατικών χτυπημάτων στη Γαλλία τα οποία το Νοέμβριο του 2016 στοίχισαν τη ζωή σε 130 ανθρώπους. Ο εκ των συνεργατών του Σαλάχ Αμπντεσλάμ, γάλλος υπήκοος μαροκινής καταγωγής, κατηγορείται επίσης για τη συμμετοχή του στα ίδια γεγονότα αλλά και για τις επιθέσεις που έλαβαν χώρα στην πόλη των Βρυξελλών. Και οι δύο μέλη του γαλλο-βελγικού πυρήνα της τρομοκρατικής οργάνωσης «Ισλαμικό Κράτος», κατηγορούνται μαζί με πολλούς ακόμη ευρωπαίους πολίτες για τις επιθέσεις που ταρακούνησαν την Ευρώπη. Η Ευρώπη πλήρωνε ένα παλιό της ατόπημα, την αδράνειά της να εντάξει δυναμικά στο εσωτερικό της το σύνολο των ανθρώπων που ζούσαν εντός των τειχών της.

3.5.2 Η αλλαγή διαχειριστικής πολιτικής

Η διαχείριση των προσφυγικών ρευμάτων μετατοπίστηκε αποφασιστικά, προσεγγίζοντας αμυντικά το ζήτημα της πολιτισμικής ετερότητας (Marshall, 2018:250). Στο δημόσιο λόγο άρχισε να γίνεται αναφορά στον Ευρωπαϊκό τρόπο ζωής, σε αντιπαράβολή με τον τρόπο ζωής των ανθρώπων που ζουν εκτός της Ένωσης. Το 2019 η Ε.Ε. προχώρησε στη δημιουργία θέσης Επιτρόπου, θέση που κατέλαβε μάλιστα ο Έλληνας Μαργαρίτης Σχοινάς, με χαρτοφυλάκιο την «προστασία και προώθηση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής μας». Οι αρμοδιότητες του συγκεκριμένου χαρτοφυλακίου περιστρέφονται γύρω από τις πρωτοβουλίες και τις πολιτικές για το άσυλο, τη μετανάστευση και την ασφάλεια. Το ζήτημα της εισόδου των νέων πληθυσμών στην Ένωση έγινε σύντομα ζήτημα ασφάλειας και δημόσιας τάξης, ενώ οι εισερχόμενοι στην Ένωση άρχισαν να αντιμετωπίζονται ως ύποπτοι τέλεσης παράνομων πράξεων. Τα ανοιχτά κέντρα φιλοξενίας (hotspots) μετατράπηκαν σε κλειστά κέντρα κράτησης⁹³ και η ελληνική πολιτεία, ακολουθώντας την ευρωπαϊκή

⁹³UNHCR Cyprus (2016) «Η Υ.Α. επαναπροσδιορίζει τον ρόλο της στην Ελλάδα καθώς τίθεται σε εφαρμογή η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας» <https://www.unhcr.org/cy/2016/03/22/%CE%B7-%CF%85-%CE%B1-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CF%81%CF%8C%CE%BB%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84/> και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2019) «Μετατροπή των ανοιχτών Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης σε

στροφή, μετέφερε –έστω προσωρινά- το 2019 τις αρμοδιότητες του Υπουργείου Ασύλου και Μετανάστευσης στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, κάνοντας σαφή την επιλογή της κατασταλτικής πολιτικής στο χώρο υποδοχής των νεοεισερχομένων (Χριστόπουλος, 2020:132). Η διαχείριση της ασφάλειας φαίνεται πως εξελίσσεται σε πρωταρχικό σκοπό των κυβερνήσεων (Παππά, 2017:7).

Ακόμη κι αν η Ευρώπη επιχείρησε να δώσει ένα τέλος στις προσφυγικές ροές, ακόμη κι αν από εδώ και στο εξής δε διαβούν τις πύλες της άλλοι πρόσφυγες, εντός των τειχών της Ε.Ε. αυτή τη στιγμή βρίσκονται περισσότεροι από 3 εκατομμύρια άνθρωποι. Δεν πρόκειται φυσικά για έναν απειλητικό αριθμό λαμβάνοντας υπόψη τόσο το πληθυσμιακό μέγεθος της Ευρώπης, όσο και το οικονομικό κεφάλαιο που μπορεί να διαθέσει. Πρόκειται όμως για ένα μέγεθος πληθυσμού το οποίο δε μπορεί να αφεθεί στην τύχη του, διακινδυνεύοντας τις μακροπρόθεσμες συνέπειες. Η πρόσφατη εμπειρία μας δείχνει ότι παιδιά μεταναστών στην Ευρώπη φάνηκαν αρκετά πιο ευάλωτα και εύκολα χειραγωγήσιμα έτσι ώστε να υιοθετήσουν ριζοσπαστικές ιδέες και να στρατολογηθούν για τους σκοπούς ενός θρησκευτικού – πολιτικού πολέμου που πλήττει συνολικά την ανθρωπότητα. Η Ευρώπη δεν έχει την πολυτέλεια να υποπέσει στο ίδιο λάθος - παράλειψη για δεύτερη φορά.

3.6 Πολιτικές ένταξης – το αφομοιωτικό και το πλουραλιστικό μοντέλο

Είναι γεγονός πως οι πληθυσμοί που εισέρχονται στην Ευρώπη κουβαλούν μαζί τους ένα διαφορετικό, ισχυρό πολιτιστικό κεφάλαιο, το οποίο δεν είναι διατεθειμένοι να αποχωριστούν, διαφορετικές πολιτισμικές αναφορές, άγνοια ή και αποστροφή για τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής, για τις συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμά του γεγονός που δύναται να καταστεί εμπόδιο στη διαδικασία εισόδου τους στην κοινωνία. Καθώς η διαδικασία αναγνώρισης καθεστώτος διεθνούς προστασίας δεν περνά, όπως είπαμε, μέσα από τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την προσωπικότητα του αιτούντος, δε μπορεί κανείς να διασφαλίσει πως όλοι οι άνθρωποι που ζητούν καταφύγιο στην Ευρώπη είναι καλοί ή πρόθυμοι να ενταχθούν ομαλά σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο λειτουργίας της κοινωνίας. Μολονότι η ιδιότητα του πρόσφυγα εμφανίζεται θεωρητικά βραχυπρόθεσμη και μπορεί άμεσα να ανατραπεί, ούσα άμεσα εξαρτώμενη από τις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα προέλευσης, σε περιόδους μακροχρόνιων πολεμικών συγκρούσεων ή καταστάσεων δίωξης, η προσφυγική ιδιότητα μπορεί να

κλειστού τύπου κέντρα κράτησης» https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-003977_EL.html

αποκτήσει μόνιμο χαρακτήρα. Ακόμη όμως κι αν μια μέρα εκλείψουν οι λόγοι παροχής διεθνούς προστασίας, το σενάριο της απέλασης απομακρύνεται για τους ανθρώπους που έχουν διαμείνει επί μακρό χρονικό διάστημα και έχουν εμπλακεί στην κοινωνική και οικονομική ζωή του τόπου⁹⁴. Έτσι, η προσωρινότητα πρέπει να γίνεται αντιληπτή πάντοτε με την προοπτική μόνιμης εγκατάστασης και το ζήτημα της διαχείρισης των νεοεισερχόμενων πληθυσμών να εξετάζεται σύμφωνα με τους όρους που θα εξασφαλίσουν την καλύτερη δυνατή συμβίωση στην κοινότητα.

Η διαχείριση αυτών των πληθυσμών μπορεί να αναζητηθεί στις δύο επικρατούσες σχολές κοινωνιολογικής προσέγγισης οι οποίες περιγράφονται με τους όρους αφομοιωτικό και πλουραλιστικό – πολυπολιτισμικό μοντέλο (Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019). Από τη μία, το αφομοιωτικό μοντέλο αναφέρεται στη στόχευση και την εξυπηρέτηση μιας κοινωνίας μονοπολιτισμικής, χωρίς παρεκκλίσεις. Η φιλοσοφία που ακολουθεί δεν επιτρέπει την ύπαρξη της διαφορετικότητας και ανομοιογενών στοιχείων εντός της κοινωνίας. Απώτερος στόχος είναι η πολιτισμική ομογενοποίηση και η πλήρης αφομοίωση και υιοθέτηση όλων των συνθετικών στοιχείων της κοινωνίας από το νέο πληθυσμό που εισέρχεται, ο οποίος οφείλει να απαρνηθεί την προηγούμενη ταυτότητα του και να υιοθετήσει αυτή του νέου τόπου διαμονής του (Παπαδοπούλου, 2011). Από την άλλη πλευρά, το πολυπολιτισμικό μοντέλο είναι αυτό που ενθαρρύνει τη διατήρηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών αναφορών, την ανάμειξη και τη συνύπαρξή τους με το υφιστάμενο πλαίσιο. «Το μοντέλο αυτό αναγνωρίζει ότι στην κοινωνία υπάρχουν ομάδες με διαφορετική προέλευση και άρα ο μόνος τρόπος συνύπαρξής τους είναι η αποδοχή της διαφορετικότητας. Επομένως, η κρατική εξουσία πρέπει να παραμένει ουδέτερη και δίκαιη και να εξασφαλίζει ότι κάθε ομάδα διαθέτει το δικαίωμα να αναπτύξει το δικό της πολιτισμικό χαρακτήρα» (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019).

⁹⁴ «Η απόφαση απέλασης πρέπει να ληφθεί μόνον εφόσον οι αρχές του κράτους υποδοχής είναι πεπεισμένες, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις διαθέσιμες κατάλληλες πληροφορίες, ότι η ενδεχόμενη επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής και/ή της ιδιωτικής ζωής του υπό απέλαση αλλοδαπού είναι ανάλογη του επιδιωκόμενου νόμιμου σκοπού. Η παρούσα παράγραφος αποσκοπεί στην προστασία του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του απειλούμενου με απέλαση και / ή του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής όταν έχει δημιουργήσει οικογένεια στη χώρα υποδοχής».

«Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση αλλοδαπών» <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4be3b4b92>

Τις σχολές αυτές μπορούμε να τις συναντήσουμε στην πράξη, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την περίπτωση της Γερμανίας. Τα τελευταία χρόνια διαμορφώθηκαν στη Γερμανία δύο όροι προκειμένου να ανταποκριθούν στις δύο αντικρουόμενες σχολές και περιγράφουν εξαιρετικά την κατεύθυνση που ακολουθεί η καθεμιά. Πιο συγκεκριμένα, η γερμανική σχολή εισήγαγε τους όρους *Leitkultur* και *Parallelgesellschaft* (Τσεβρένης, 2016:144). Η μεν πρώτη μεταφράζεται ως καθοδηγητικός πολιτισμός και αναφέρεται στην υιοθέτηση τεχνικών που οδηγούν στην εξάλειψη κάθε διαφορετικού πολιτισμικού στοιχείο εντός της κοινωνίας προκειμένου να επικρατήσει ο κυρίαρχος (οδηγός) πολιτισμός. Η δεύτερη αποδίδεται ως τρόπος διαμόρφωσης της κοινωνικής ζωής σε μορφή παράλληλων κοινωνιών, μέσα στις οποίες οι άνθρωποι διατηρούν τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Η καθοδηγητική κοινωνία φαίνεται πως προέκυψε ως απάντηση στην άνοδο της απήχησης των παράλληλων κοινωνιών, οι οποίες λόγω της ανεκτικότητας και του φιλελεύθερου πνεύματός τους, αμφισβητούν την κυριαρχία της παραδοσιακά θεμελιωμένης αντίληψης περί κουλτούρας και πολιτισμού.

Η ίδια η Ευρώπη, μέσω της ίδρυσης ενός πολύμορφου σχηματισμού, όπως αυτός της Ε.Ε., με έντονα τα χαρακτηριστικά της ετερότητας στο εσωτερικό της, φαίνεται πως έχει ξεπεράσει το μοντέλο της μονοπολιτισμικής κοινωνίας. Η αλλοιωμένη και πλουραλιστική μορφή του κόσμου σήμερα δεν μας επιτρέπει να επιστρέψουμε στη μεταπολεμική Ευρώπη του 50 όπου οι Εβραίοι επιζήσαντες του πολέμου απαρνούσαν την ταυτότητά τους προκειμένου να οικοδομήσουν μία νέα ζωή απαλλαγμένη από όσα κουβαλούσε ο προσδιορισμός που τους ακολουθούσε (Arendt, 2015:22). Το σύστημα των παράλληλων κοινωνιών από την άλλη ενέχει τον κίνδυνο δημιουργίας μίας κοινωνίας που θα περικλείει πολλές μικροκοινότητες στο εσωτερικό της, οι οποίες όμως δε θα συναντώνται και δε θα συνδιαλέγονται. Αυτές οι μικροκοινότητες μάλιστα και ελλείψει άλλων αναφορών, είναι πιθανό να αναπτύξουν μία ιδιαίτερη συνθήκη προσομοιάζοντας στα χαρακτηριστικά της κλειστής μονοπολιτισμικής κοινωνίας. Προκειμένου να αποφευχθεί αυτό το ενδεχόμενο, ενδεχόμενο όμως που έχει ήδη καταστεί πραγματικότητα στις περισσότερες περιοχές της Ευρώπης (βλ συνοικίες Αράβων, Ασιατών, Αφρικανών, αλλά και Εβραίων, Μουσουλμάνων κ.ο.κ), η απάντηση βρίσκεται στην προώθηση και στην υποβοήθηση της επικοινωνίας μεταξύ αυτών των ανθρώπων. Η δημιουργία κοινωνιών που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα στο εσωτερικό της ίδιας όμως κοινωνίας αποτελεί τον εφιάλτη του αύριο. Και

σε αυτόν τον εφιάλτη η ασφάλεια και η ελευθερία έχουν μόνο να χάσουν και ενδεχομένως να χάσουν τα πάντα» (Φουντεδάκη, 2010:28).

Οι διαφορετικοί πολιτισμοί έχουν ανάγκη να έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και να αντιπαρατίθενται στην καθημερινή ζωή. Μέσα από αυτή την πρακτική μεγάλες πόλεις έχουν επιτύχει το σεβασμό και την ειρηνική συνύπαρξη. Δεν είναι μυστικό άλλωστε πως αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη, και πριν ακόμη από το ξέσπασμα της προσφυγικής κρίσης, πολλές πόλεις αριθμούσαν σημαντικό ποσοστό ευρωπαίων Μουσουλμάνων⁹⁵, χωρίς να αντιμετωπίζουν πρόβλημα κοινωνικής συνοχής. Η Στοκχόλμη σήμερα εμφανίζει μία εικόνα στην οποία το 20% περίπου των κατοίκων της είναι Μουσουλμάνοι, όπως και το 13% του Άμστερνταμ, το 15% των Βρυξελλών ή το 12% της Κολωνίας (Marshall, 2018:256). Αν σε αυτές τις περιοχές επιχειρούνταν να εφαρμοστεί το μοντέλο της μονοπολιτισμικότητας, τότε σίγουρα τα αποτελέσματα της διαίρεσης θα ήταν πολύ ανησυχητικά. Η απάντηση και ο δρόμος της μελλοντικής κοινωνίας περνά μέσα την αμοιβαιότητα, απαραίτητη για την ένταξη και την πρακτική εναρμόνιση των διαφορετικών πολιτισμών, όχι όμως μέσα από την επιβολή αυτών. Προηγουμένως, απαιτείται να εμψύσουμε το σεβασμό προς το διαφορετικό και να ενισχύσουμε την επικοινωνία με αυτό. Σε μία εποχή που η Ευρώπη οικοδομεί και σφυρηλατεί τη δική της ταυτότητα, οφείλει να ξεπεράσει την κρίση αξιών που βιώνει δυναμικά και όχι φοβικά, προσηλωμένη στις καταστατικές αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της αλληλεγγύης (Τσεβρένης, 2016:156).

3.6.1 Η Ελλάδα αντιμέτωπη με τον πλουραλισμό

Προς την ίδια κατεύθυνση οφείλουν να κινηθούν και μεμονωμένα τα κράτη μέλη ακολουθώντας το γενικό θεσμοθετημένο πλαίσιο, καθώς οποιαδήποτε μη συλλογική και συντονισμένη προσπάθεια είναι πολύ πιθανότερο να αποτύχει. Η περίπτωση της Ελλάδας είναι ιδιαίτερη, καθώς παρά τον κεντρικό ρόλο που αυτή διαδραματίζει ιστορικά ως σταυροδρόμι ετερόκλητων πληθυσμιακών μετακινήσεων (Χριστόπουλος, 2020:46) και υποδοχής νέων πληθυσμών, εμφανίζει ταυτόχρονα μία σταθερά επιφυλακτική στάση ως προς τον πολιτισμικό πλουραλισμό και την ετερότητα. Η παραδοξότητα αυτή έχει τις ρίζες της στον τρόπο με τον οποίο δομείται η ελληνική ταυτότητα και τον ιστορικό μύθο που τη συνοδεύει. Προσδεμένη στις έννοιες της

⁹⁵ Αναφέρονται οι Μουσουλμάνοι, καθώς παρά το γεγονός πως η Ε.Ε. εξασφαλίζει για όλους τους πολίτες την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, δεν παύει να είναι μία Ένωση στην οποία κυριαρχεί η Χριστιανική θρησκεία.

εθνικής – φυλετικής καταγωγής, αλλά και της ορθόδοξης πίστης, η Ελλάδα παρουσιάζεται ανασφαλής απέναντι σε οτιδήποτε αμφισβητεί την ομοιογένεια στο δημόσιο βίο (Τσεβρένης, 2016:192). Οι μεταναστευτικές και προσφυγικές μετακινήσεις των τελευταίων χρόνων έχουν θέσει το ελληνικό μοντέλο της μονοπολιτισμικότητας σε διακινδύνευση, με την απάντηση να έρχεται μέσω της δυναμικής επιστροφής των υπέρμαχων της φυλετικής ταυτότητας. Ο εθνικός προστατευτισμός και η απόρριψη της ετερότητας εκφράζεται κυρίως μέσω ξενοφοβικών και μισαλλόδοξων πολιτικών και κοινωνικών σχηματισμών, των οποίων η συντηρητική ατζέντα περιλαμβάνει την ενίσχυση της πολιτικής των κλειστών συνόρων, την παύση χορήγησης ιθαγένειας σε αλλοδαπούς και την απόρριψη της προοπτικής της απορρόφησης των εθνών κρατών από την ευρωπαϊκή συνομοσπονδία. Για πολλούς ακόμη ανθρώπους στην Ελλάδα η διαφορετικότητα εκλαμβάνεται με όρους εχθρότητας και απειλής.

Στην πραγματικότητα, το αφήγημα φαίνεται να αγνοεί την ιστορική πορεία της Ελλάδας, η οποία, είτε με τη σύγχρονη κρατική της μορφή, είτε με την εθνική της υπόσταση, διαπλάθεται, μετασχηματίζεται, εμπλουτίζεται και ενδυναμώνει την ταυτότητά της μέσα από αυτή τη συνεχή αλληλεπίδραση και τη σύνδεση με διαφορετικούς λαούς και πολιτισμούς, μέσω συγκλίσεων και αλλοιώσεων. Η ελληνική ταυτότητα εξελίσσεται αναμειγμένη με νέα στοιχεία, νοθευμένη από τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα που της προσδίδει η γεωγραφική της θέση και πορεύεται προς το μέλλον. Κάθε Έλληνας φέρει μέσα του έναν πλούτο από διαφορετικές εθνικές, εθνοτικές, συνειδησιακές και κοινωνικές ταυτότητες (Τσεβρένης, 2016:194). Τις σκέψεις αυτές επιβεβαιώνει και ο Παπαρρηγόπουλος, ο οποίος αντιλαμβάνεται τις ευεργετικές συνέπειες της πρόσμιξης των διαφορετικών πολιτισμών και ταυτοτήτων για την ιστορία του ελληνικού έθνους. «Πολλοί μεταξύ ημών θεωρούσι την επιμιξίαν ως δυστύχημα μέγα, επιθυμούσι να αποδειχθή ιστορικώς ανύπαρκτος (πράγμα αδύνατον) και στοχάζονται παν άλλον ιστορικό σύστημα ανάξιον της ελληνικής φιλοτιμίας. (...) Τα μάλιστα μεγαλουργήσαντα των εθνών υπήρξαν προϊόν τοιαύτης και έτι πλείονος επιμιξίας. (...) Μη μας τaráττη άρα η επιμιξία του νεώτερου ελληνικού έθνους μετά πολλών ξένων» (Δημαράς, 1986:151,153). Ο εθνικός μας ιστορικός αναγνωρίζοντας τη συμβολή της πολυσυλλεκτικότητας στη διαμόρφωση της ελληνικής ταυτότητας, επιβεβαιώνει με την επιστημονική του ματιά αυτό που ήδη η ιστορία και η εμπειρία μας εξιστορεί, ότι η Ελλάδα υπήρξε ιστορικά τόπος

πολυπολιτισμικός, τόπος προορισμού για τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Αυτό που διαφοροποιούνταν συχνά ήταν η αντιμετώπιση και η υποδοχή που έλαχαν οι νεοεισερχόμενοι ανά ιστορικές περιόδους.

Ειδικώς στην περίπτωση της Ελλάδας, με τη δική της ιστορική πορεία και τους τρόπους προέλευσης των σημερινών ελλήνων πολιτών ο αυτοχθονισμός μπορεί να λαμβάνεται υπόψη μονάχα ως μυθιδεολογία (Detienne, 2005). Για του λόγου το αληθές μπορούμε να θυμηθούμε και τα λόγια του Ελευθέριου Βενιζέλου στην κρητική Βουλή το 1906: «Η μεγέθυνσις του ελληνικού Βασιλείου δεν δύναται να επέλθῃ χωρὶς ἡ μεγεθυνθύσασα Ελλάς νὰ περιλάβῃ στοιχεῖα αλλογενή ἢ αλλόθρησκα. Ο ξενικός δε λόγω του αλλοθρήσκου πληθυσμός, ο οποίος πιθανότατον εἶνε νὰ περιληφθῇ εἰς τὰ ὅρια τῆς αὐξηθῆσης Ελλάδος, θὰ εἶνε μουσουλμανικός. Ἡ Ελλάς λοιπὸν ὁποῖαν τὴν εὐχόμεθα καὶ ὁποῖαν βασίμως τῆς προσδοκῶμεν εἶνε προωρισμένη νὰ καταστή ἡμέραν τινὰ καὶ μουσουλμανικὴ δύναμις» (Χριστόπουλος, 2020:66), ενώ ως Πρωθυπουργός στο Συνέδριο Ειρήνης του Παρισιού το 1919 σημείωνε «το θρήσκευμα, η φυλή, η γλώσσα δεν δύνανται να θεωρηθούν ως βέβαιαι ενδείξεις εθνικότητας. Ο μοναδικός αλάνθαστος παράγων είναι η εθνική συνείδησις, δηλαδή η εσκεμμένη θέλησις των ατόμων ὅπως καθορίσουν τὴν τύχη των καὶ αποφασίσουν εἰς ποῖαν εθνικῆς οἰκογένειαν ἐπιθυμοῦν νὰ ἀνήκουν» (Χριστόπουλος, 2020:67). Ἦδη ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰῶνα ἡ Ελλάδα κατανοώντας τὴ γεωγραφικὴ καὶ γεωπολιτικὴ τῆς θέση ἀπάλλαξε τὸν εαυτὸ τῆς ἀπὸ τὸ μύθευμα τῆς εθνικῆς καθαρότητας. Τὸ ελληνικὸ κράτος ἄλλωστε μεγεθύνθηκε καὶ ἔλαβε τὴ σημερινή του μορφή προχωρώντας αλλοιούμενο. Τὸ σχῆμα που σήμερα λαμβάνεται ἀπὸ μεγάλο τμήμα τῆς κοινωνίας ὡς α-νόητο, δηλαδή Ἕλληνας μὴ Χριστιανὸς Ορθόδοξος, εἶχε στὴν πράξη ξεπεραστεί ἤδη ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα.

Τελικά, ἡ συνεχῆς ἐπὶ κληση μίας ἀόριστης καὶ ἀκαθόριστης ομοιογένειας, ἡ ὁποία θὰ πρέπει ἀπλῶς νὰ συμβαδίζει με τὸ επικρατοῦν πλαίσιο τῆς κάθε εποχῆς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα εργαλεῖο ἀποκλεισμοῦ καὶ διακρίσεων (Τσεβρένης, 2016:194). Εἶναι ἀκριβῶς αὕτη ἡ συνθήκη που ἡ Ευρώπη καλεῖται σήμερα νὰ ἀποφύγει. «Ο ἄνθρωπος εἶναι ἓνα κοινωνικὸ ζῶο καὶ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι εὐκόλη γιὰ αὐτὸν ὅταν κόβονται οἱ κοινωνικοὶ δεσμοί. Τα ἠθικὰ πρότυπα τηροῦνται πιο εὐκόλα μέσα στὴ δομὴ τῆς κοινωνίας. Πολὺ λίγα άτομα ἔχουν τὸ σθένος νὰ διατηρήσουν τὴν ἀκεραιότητά τους ἀν ἡ κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ νομικὴ τους θέση εἶναι ἐντελῶς συγκεκριμένη» (Arendt, 2015:25-26). Ἦταν ὁ Durkheim ὁ ὁποῖος ἐνέτασσε τὴν ἀποσύνδεση ἀπὸ τὴ συλλογικὴ συνείδηση

και την απορρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων ως βασικό σύμπτωμα της ανομίας και της καλλιεργούμενης ανασφάλειας στο εσωτερικό της κοινωνίας (Παπαθεοδώρου, 2005:40). Η σημερινή εικόνα της κοινωνίας που αντιμετωπίζει τους πρόσφυγες με σημαντικά μειωμένη αξία, αγνοεί τα θεμελιώδη δικαιώματά τους και αδυνατεί ή αδιαφορεί να ικανοποιήσει τις βασικές τους ανάγκες, πέρα από ανακόλουθη με το ανθρωπιστικό πλαίσιο προστασίας που έχει θεσπιστεί, μπορεί να εξελιχθεί και σε μία πολύ επικίνδυνη συνθήκη για το μέλλον της Ευρωπαϊκής κοινότητας. Η διαδικασία της ένταξης ενός ανθρώπου στο εσωτερικό μίας νέας κοινωνίας συνιστά ένα από τα δυσκολότερα εγχειρήματα, περνά μέσα από διαφορετικά στάδια απαιτώντας χρόνο, συντονισμό αλλά και προσήλωση, είναι όμως και μία διαδικασία που δεν πρέπει τα κράτη να αποφεύγουν. Ειδάλλως, όσο οι πρόσφυγες θα εξακολουθούν να διαβιούν σε ανασφαλές εξω-κοινωνικό περιβάλλον, τόσο μεγαλύτερος θα είναι και ο δείκτης ανασφάλειας στην κοινωνία (Περράκης, 2014:14). Η ευημερία κάθε μέλους της κοινωνίας συνιστά προϋπόθεση και της ευημερίας του συνόλου.

3.7 Γήρανση του πληθυσμού και εργατικό δυναμικό

Και ενώ η ομαλή ένταξη των νέων πληθυσμών στο εσωτερικό της Ευρώπης ελαχιστοποιεί τον κίνδυνο του αποκλεισμού (Τσεβρένης, 2016:176), με τις δυσμενείς συνέπειες που αυτός επιφέρει, ταυτόχρονα συνιστά και μία δομική αναγκαιότητα για την τροφοδότηση της ευρωπαϊκής οικονομίας. Η ανάγκη αξιοποίησης των ανθρώπων που εισέρχονται στην Ευρώπη γίνεται ακόμη πιο επιτακτική λαμβάνοντας υπόψη τα δημογραφικά στοιχεία και τις εκτιμήσεις για το μέλλον της Γηραιάς Ηπείρου. Σύμφωνα με την έκθεση του Παγκοσμίου Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για το 2019 αναφορικά με την προοπτική του παγκόσμιου πληθυσμού, η Ευρώπη, η οποία είναι ήδη πρωτοπόρος σε ποσοστό ατόμων άνω των 65 ετών με 18% αναμένεται μέχρι το 2030 να εμφανίσει ποσοστό 22,1% στον ίδιο δείκτη, 26,1% το 2050 και 29,3% το 2100 (UN, 2019:24). Ο χαμηλός, αλλά σταθερός αριθμός των γεννήσεων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, 1,7 ανά γυναίκα (UN, 2019:29) σε συνδυασμό με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής των ανθρώπων -σήμερα 78,7, το 2050 83,2% -(UN, 2019:35)- γεννά νέες προκλήσεις στο κοινωνικό και στο οικονομικό πεδίο. Δηλωτικό της κατάστασης είναι το γεγονός πως αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη για κάθε συνταξιούχο αντιστοιχούν κατά μέσο όρο 3 εργαζόμενοι, την ώρα που στην ανατολική Ασία το ίδιο ποσοστό είναι 5 προς 1 και στην Αφρική 11 προς 1. Με το πέρασμα των χρόνων μάλιστα η αναλογία αυτή αναμένεται να επιδεινωθεί καθώς σε πολλές ευρωπαϊκές

χώρες ο δείκτης μπορεί να πέσει και κάτω από το 2, λιγότεροι δηλαδή από 2 εργαζόμενοι για κάθε άτομο άνω των 65 (UN 2019:26). Η απειλή κατάρρευσης του ασφαλιστικού συστήματος αλλά και κατ' επέκταση του συνολικού οικονομικού οικοδομήματος της Ένωσης φέρει την Ε.Ε. ενώπιον σημαντικών αποφάσεων. Η στροφή προς τις χώρες που διαθέτουν ακόμη πλεόνασμα εργατικού δυναμικού μπορεί να λειτουργήσει ως πρώτη βαλβίδα αποσυμπίεσης.

Παρά τις αντίθετες εκτιμήσεις για τον κίνδυνο της αντικατάστασης της ανθρώπινης εργασίας στη σύγχρονη εποχή, κάτι τέτοιο δε φαίνεται να επιβεβαιώνεται στο άμεσο μέλλον. Αντιθέτως, η καθημερινή πρακτική εμπειρία επιβεβαιώνει πως η εργατική δύναμη είναι αυτή που τροφοδοτεί το παρόν οικονομικό σύστημα, χωρίς την οποία δε μπορεί να λειτουργήσει (Λύτρας, 2020:9-11). Υπολογίζεται ότι η Ε.Ε. μέχρι το 2050 θα χρειαστεί περίπου 56 εκατομμύρια εργαζόμενων μη ευρωπαίων πολιτών, προκειμένου να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της⁹⁶. Η διαπίστωση αυτή ανοίγει το δρόμο στη χρήση της μετανάστευσης ως προωθητικής οικονομικής δύναμης. Τα τελευταία χρόνια το παράδειγμα των σκανδιναβικών χωρών, οι οποίες μειώνουν τον αντίκτυπο των δυσμενών δημογραφικών εξελίξεων μέσω της μετανάστευσης, αποτελεί οδηγό για την Ευρώπη (Τσεβρένης, 2016:177). Η κατάσταση ωστόσο εμφανίζεται πιο σύνθετη στον οικονομικό τομέα. Η πλειοψηφία των ανθρώπων που ζητούν καταφύγιο στην Ευρώπη, εμφανίζονται χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και εξειδίκευσης, λόγω των συνθηκών που επικρατούν στις χώρες προέλευσης. Στο παρελθόν αυτό δε φάνηκε να συνιστά πρόβλημα καθώς πολλοί μετανάστες ήσαν πρόθυμοι να αναλάβουν δουλειές χαμηλής ή και μηδενικής εξειδίκευσης, διεκπεραιωτικές, χειρονακτικές, τις οποίες οι γηγενείς πληθυσμοί περιφρονούσαν και απέφευγαν, καλύπτοντας με τον τρόπο αυτό ένα κενό στην αγορά εργασίας⁹⁷. Στη

⁹⁶Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008) «Δημογραφικό το έλλειμμα της Ευρώπης» <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080204FCS20431+0+DOC+XML+V0//EL>

⁹⁷Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020) «Στατιστικές για τη μετανάστευση στην Ευρώπη» https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/statistics-migration-europe_el

Τομέας	Συνολική απασχόληση πολιτών τρίτων χωρών	Συνολική απασχόληση πολιτών ΕΕ
Καθαριστές και βοηθοί	11,9 %	3,1 %

σημερινή όμως εποχή η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη, παρόλο που αυξάνει τις θέσεις εργασίας (Λύτρας, 2020:14), έχει άμεσο αντίκτυπο στον τομέα των αποκαλούμενων παραδοσιακών μορφών εργασίας. Οι θέσεις εργασίας στον κλάδο των παραδοσιακών επαγγελμάτων βαίνουν συνεχώς μειούμενες, μέσω της συνεχούς αντικατάστασης των εργατών από σύγχρονα μηχανήματα υψηλής ακρίβειας. Το αποτέλεσμα είναι μία μεγάλη ομάδα ανειδίκευτων εργατών, ανάμεσά τους και η μεγάλη πλειοψηφία των εισερχόμενων πληθυσμών στην Ένωση, να μένουν εκτός της αγοράς εργασίας, καταφεύγοντας σε μορφές αδήλωτης εργασίας ή και σε παράνομες δραστηριότητες. Το κενό μπορεί να καλυφθεί μέσα από τη λήψη θετικών μέτρων από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προωθώντας ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το νέο και απαραίτητο εργατικό δυναμικό που αναζητά η Ευρώπη για να συνεχίσει απρόσκοπτα την οικονομική της πορεία βρίσκεται στις πύλες εισόδου της, απαιτώντας ωστόσο την κατάλληλη διαχείριση.

3.8 Ο Καπιταλισμός σε θέση οδηγού των εξελίξεων και η μετα - αποικιοκρατία

Υπό αυτές τις συνθήκες το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα φαίνεται πως εξελίσσεται σε καθοδηγητή των διεθνών εξελίξεων, καθώς είναι αυτό που στο τέλος της ημέρας ρυθμίζει, ανάλογα με τις ανάγκες του, τη διεθνή κινητικότητα. Η παρούσα οπτική ωστόσο φλερτάρει με ένα νέο μετα-αποικιακό μοντέλο σκέψης, το οποίο αντιμετωπίζει τον υπόλοιπο κόσμο και κυρίως τις αναπτυσσόμενες χώρες (πρώην

Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών	9,0 %	4,2 %
Απασχολούμενοι στην παροχή ατομικής φροντίδας	5,1 %	2,9 %
Εργάτες οικοδομών	5,8 %	3,6 %
Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων, κατασκευών, μεταποίησης και μεταφορών	5,6 %	2,4 %
Βοηθοί παρασκευής φαγητών	2,7 %	0,5 %
Ανειδίκευτοι εργάτες στον τομέα της γεωργίας και της αλιείας	2,6 %	0,6 %

αποικίες) ως μήτρα παροχής εργατών στη Δυτική μητρόπολη - εργατών μάλιστα με χαμηλές ή και μηδενικές απαιτήσεις (Gerbeau, 2017). Η Ευρώπη έχοντας στραμμένο το βλέμμα της προς το μέλλον και την εξασφάλιση μιας λύσης βιώσιμης ανάπτυξης οφείλει παράλληλα να κοιτά και προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η παροχή καταφυγίου στους πρόσφυγες συνιστά μία διεθνή υποχρέωση που υπαγορεύεται από τα διεθνή κείμενα και η Ε.Ε. οφείλει να πράττει τα δέοντα, η αποψίλωση του ανθρώπινου δυναμικού όμως των χωρών που βρίσκονται σε πολεμική σύγκρουση ή στα όρια της οικονομικής εξαθλίωσης, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα οικονομικά της συμφέροντα, δε μπορεί να συνιστά στόχευση της αειφόρου ανάπτυξης και της οικονομικής της ευημερίας. Η Ένωση οφείλει να δρα λελογισμένα και ορθολογικά, αντιλαμβανόμενη τη σημασία της ανάπτυξης και της προόδου όχι μόνο της εσωτερικής της οικονομίας, αλλά και αυτή των υπόλοιπων χωρών. Σε διαφορετική περίπτωση, ο φαύλος κύκλος της ανθρώπινης μετακίνησης θα διαιωνίζεται δημιουργώντας μεγαλύτερα και πιο σοβαρά προβλήματα στην Ευρώπη. Η συνεχής αφαίμαξη του εργατικού δυναμικού – και μάλιστα του πιο ταλαντούχου - χωρών που προσπαθούν να ορθοποδήσουν θέτει σημαντικά προσκόμματα στην επίλυση των διεθνών ζητημάτων, πολλά εκ των οποίων πυροδοτούν τις ανθρώπινες μεταναστεύσεις και σίγουρα συντηρούν και αναπαράγουν έναν κόσμο πολλών και διαφορετικών ταχυτήτων και εντεινόμενων κοινωνικών ανισοτήτων. Αναζητείται η δίκαιη ισορροπία έτσι ώστε να αρχίσει να απομακρύνεται το δίπολο ενός κόσμου προνομιούχων και ενός κόσμου ο οποίος αποτελείται από ανθρώπους που επιζητούν τη μετακίνηση προς τη γη των προνομίων. Το ερώτημα είναι αν το παρόν σύστημα είναι σε θέση να πετύχει τη ζητούμενη ισορροπία.

3.9 Η επιστροφή

Η επιστροφή των προσφύγων από τον τόπο που βρήκαν καταφύγιο στις πατρίδες τους ολοκληρώνει τον κύκλο της μετακίνησης. Το σχήμα ωστόσο περνά από διαφορετικά στάδια μέχρι να οδηγηθεί στην πλήρωσή του, η οποία δεν είναι ποτέ βέβαιη. Τόσο η Ε.Ε., όσο και οι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με τη διεθνή κινητικότητα επισημαίνουν την ανάγκη επιστροφής των ανθρώπων στις εστίες τους, μέσω της διαμεσολάβησης για τον τερματισμό των πολεμικών συγκρούσεων και την αποκατάσταση της ειρήνης. Η πολιτική, αλλά και νομική έννοια των επιστροφών έχει διφυή χαρακτήρα και διακρίνεται σε εθελοντική και υποχρεωτική (Τσεβρένης, 2016:95). Η υποχρεωτική ή αλλιώς εξαναγκασμένη επιστροφή αφορά τις περιπτώσεις

ανθρώπων που δεν έχουν νομιμοποιητικό λόγο να βρίσκονται σε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε επειδή η άδεια παραμονής τους δεν ανανεώθηκε, είτε γιατί αυτή δεν χορηγήθηκε ποτέ. Στο πρόσωπό αυτών των ατόμων έχει εκδοθεί απόφαση απέλασης η οποία διενεργείται με ευθύνη του απελαθέντος. Στην αντίπερα όχθη η εκούσια ή εθελοντική επιστροφή προωθείται για άτομα τα οποία δεν μπορούν –για τους λόγους που προαναφέρθηκαν- ή δεν επιθυμούν να παραμείνουν στη χώρα υποδοχής αναζητώντας την επιστροφή στη χώρα καταγωγής τους. Η Ε.Ε. επιχειρώντας να καταστήσει το τρέχον πρόγραμμα εθελοντικών επιστροφών δελεαστικό, εξασφαλίζει την κάλυψη του οικονομικού κόστους της επιστροφής των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα, παρέχοντας παράλληλα στήριξη, οικονομική και υλική για την ομαλή επανεγκατάσταση (Τσεβρένης, 2016:96). Το βάρος το οποίο η Ε.Ε. έχει ρίξει στα προγράμματα εθελοντικών επιστροφών φανερώνει και το πλαίσιο της πολιτικής προς το οποίο έχει επιλέξει να κινηθεί. Η υιοθέτηση θετικών ευεργετικών μέτρων που αφορούν την εκπαίδευση, την υποστήριξη και ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στη χώρα επιστροφής και η επιθυμία διαμόρφωσης ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης φανερώνουν το δρόμο που οφείλει να ακολουθήσει τόσο η Ένωση, όσο και ο υπόλοιπος οικονομικά ισχυρά κόσμος προς τις παραδοσιακές χώρες αποστολής μεταναστών. Η πολιτική των επιστροφών δε θα έχει κανένα νόημα αν δεν συνδυαστεί με μία θετική ατζέντα προώθησης αλλαγών και διαμόρφωσης καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.

Η περίπτωση των Συρίων προσφύγων ωστόσο είναι διαφορετική και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοια. Η παράμετρος της επιστροφής δε θα έπρεπε να συνιστά επιλογή ενόσω συνεχίζονται οι εμφύλιες συγκρούσεις και μαίνεται ο γενικευμένος πόλεμος στην περιοχή. Οι πολίτες με καταγωγή από τη Συρία, που βρίσκονται εντός Ε.Ε. αλλά και στην Τουρκία, προστατεύονται από τα διεθνή κείμενα για όσο χρόνο διαρκεί ο λόγος που δεν τους επιτρέπει να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «στη Συρία τα αντίπαλα μέρη συνεχίζουν να επιδεικνύουν έλλειψη σεβασμού προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου. Τη στιγμή που η Συριακή κυβέρνηση μαζί με τους συμμάχους της έχει επανακτήσει σημαντικό μέρος της εδαφικής της κυριαρχίας, χρησιμοποιώντας τακτικές που παραβιάζουν το δίκαιο του πολέμου, οι περιοχές που βρίσκονται ήδη υπό τον έλεγχό της εμφανίζουν πολύ υψηλό επίπεδο κατάχρησης εξουσίας. Οι υπηρεσίες ασφαλείας συλλαμβάνουν με αυθαίρετο τρόπο

και βασανίζουν εκατοντάδες ανθρώπους, ενώ εκατομμύρια ζουν υπό το φόβο της πείνας εξαιτίας της κυβερνητικής εκτροπής της βοήθειας και της αποτυχίας για δίκαιη αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Στο Ιντλίπ, την τελευταία περιοχή που ελέγχεται από αντικυβερνητικούς, ο Συρορωσικός στρατός συνιστά απειλή για πάνω από 3 εκατομμύρια αμάχων πολιτών που παγιδεύτηκαν εκεί, ενώ ταυτόχρονα η κυρίαρχη αντικυβερνητική ένοπλη ομάδα περιορίζει τις ελευθερίες τους»⁹⁸. Ενώ λοιπόν ο πόλεμος φαίνεται να βαίνει προς τελική εκτόνωση – χωρίς όμως αυτό να έχει ακόμη συμβεί – με την ανάκτηση της εδαφικής κυριαρχίας από πλευράς συριακής κυβέρνησης, η γενικευμένη ανθρωπιστική κρίση συνιστά το αποτέλεσμα της πολύχρονης εμφυλιοπολεμικής σύγκρουσης. Παράλληλα, πληθαίνουν οι καταγγελίες για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για παράνομη κράτηση ανθρώπων, για χρήση βασανιστηρίων και απαγορευμένων όπλων, για παραβίαση του δικαίου του πολέμου από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές οι οποίες πλήττουν τον άμαχο πληθυσμό που έχει παραμείνει στη Συρία. Αυτά σε συνδυασμό με το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας και υπό την απειλή της πείνας, με την εμφάνιση της πανδημίας του Covid 19 να δυσχεραίνει έτι περαιτέρω την διαμορφωμένη κατάσταση (HRW, 2021).

Όπως έχει ήδη επισημανθεί στην προηγούμενη ανάλυση ο πρόσφυγας απολαμβάνει προστασία για όσο διάστημα διαρκεί ο λόγος για τον οποίο του αποδίδεται η συγκεκριμένη ιδιότητα. Η επικρατούσα κατάσταση στη Συρία υπαγορεύει την παροχή διεθνούς προστασίας στους υπηκόους Συρίας μέχρις ότου λήξουν οι πολεμικές συρράξεις, αποκατασταθεί η ειρήνη στην περιοχή και η κυβέρνηση δεχτεί να αμνηστεύσει κάθε πολίτη που έφυγε, ανεξάρτητα με την πλευρά που έλαβε στον εμφύλιο ή την πολιτική του επιλογή. Μέχρι τότε, οι χώρες που έχουν αναλάβει την προστασία των προσφύγων υποχρεούνται να μην τους επιστρέφουν στη Συρία, τηρώντας την θεμελιώδη αρχή της μη επαναπροώθησής τους σε χώρα που θα κινδυνεύσει η ζωή τους, η σωματική τους ακεραιότητα, η ελευθερία ή η αξιοπρέπειά τους. Την αρχή αυτή ωστόσο ήρθε να ανατρέψει στο ευρωπαϊκό έδαφος η Δανία, η οποία από το τέλος του 2020 σταμάτησε να ανανεώνει τις άδειες διαμονής που παρείχε στους Σύριους πρόσφυγες στο έδαφός της και κυρίως σε όσους προέρχονταν από την πόλη της Δαμασκού και την ευρύτερη περιφέρεια (The Guardian, 2021). Την απόφαση αυτή έλαβε η Κυβέρνηση της Δανίας αξιοποιώντας μία πρόσφατη έκθεση

⁹⁸Human Rights Watch, “Syria” <https://www.hrw.org/middle-east/n-africa/syria>

του Δανέζικου Συμβουλίου για τους πρόσφυγες που αφορούσε την κατάσταση που επικρατεί στη Συρία και έκανε λόγο για «σημαντική βελτίωση των συνθηκών σε ορισμένα σημεία της χώρας» (DRC, 2019). Η μη ανανέωση των αδειών παραμονής των Συρίων προσφύγων και η αναγνώριση της πρωτεύουσας της Συρίας ως ασφαλούς, άνοιξαν το δρόμο για τις πρώτες επιστροφές Συρίων υπηκόων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που ξεσήκωσε αντιδράσεις τόσο από την πλευρά της Ύπατης Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και τους φορείς προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (BBC, 2021), όσο και από την κοινωνία των πολιτών (Amnesty International, 2021). Παράλληλα και καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου σταθερά αμφισβητούμενη είναι η στάση που κρατά η Τουρκία σε σχέση με τους Σύριους πρόσφυγες στο έδαφός της. «Η Τουρκία σύμφωνα με αναφορές του HRW συνεχίζει να έχει υπό κράτηση και να απελαύνει με συνοπτικές διαδικασίες Σύριους πίσω στη Βόρεια Συρία παραβιάζοντας τις υποχρεώσεις της κάτω από το διεθνές δίκαιο» (HRW, 2021). Η Τουρκία μπορεί ως προς αυτό το ζήτημα να ενεργεί μόνη της αδιαφορώντας για τις συνέπειες ή τις τυχόν κυρώσεις, οι πράξεις της ωστόσο βαραίνουν και την Ευρώπη η οποία εξακολουθεί να συνεργάζεται μαζί της.

Η τύχη των προσφύγων βαίνει συνεχώς επί τα χείρω τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό της Ένωσης. Η Ευρώπη αντιμετωπίζοντας τους πρόσφυγες περισσότερο σαν βάρος παρά σαν ευκαιρία διεύρυνσης φαίνεται πως αναζητά την πρώτη ευκαιρία προκειμένου να απαλλαγεί από αυτούς, ακόμη και όταν μιλάμε για περιπτώσεις ανθρώπων με πολυετή εγκατάσταση και πλήρη ένταξη στην ευρωπαϊκή κοινωνία, όπως για παράδειγμα συμβαίνει επί χρόνια στη Δανία⁹⁹. Η επιλογή της Δανίας φαίνεται πως θα χαράζει το δρόμο και για άλλα ευρωπαϊκά κράτη προκειμένου να κινηθούν προς την ίδια κατεύθυνση. Η περίοδος που ακολούθησε μετά την Κοινή Δήλωση ανάμεσα σε Ε.Ε. και Τουρκία σημαδεύτηκε από αυτή την αλλαγή στάσης της Ένωσης, η οποία μπροστά και στην αύξηση της έντασης και τον πλουραλισμό των μεταναστεύσεων επέλεξε τη συντηρητική – επιφυλακτική οδό. Ο πρόσφυγας, ο οποίος απέκτησε στη συνείδηση της Ευρώπης αυξημένη αξία, εκπροσωπώντας έναν άνθρωπο τον οποίο η Ευρώπη έχει εκτός από νομική και ηθική

⁹⁹ “Danish authorities notified Sara's family in February that she, her parents and younger siblings could no longer stay. "All my life is here. How can I go back to Syria now?" says the 19-year-old, who speaks fluent Danish and is due to sit her final high-school exams next month. She dreams of becoming an architect, but after six years in Denmark her future in Denmark is now in doubt. They are among more than 200 Syrian nationals who have had their residency withdrawn on the grounds that Damascus and the surrounding region are now considered safe”(BBC 2021).

υποχρέωση να του παράσχει βοήθεια, διαφοροποιήθηκε και ξεχωρίστηκε από το μετανάστη του οποίου η τύχη άρχισε να γίνεται αδιάφορη (Χριστόπουλος, 2020:34-35). Ο φόβος όμως τελικά, ορισμένα γεγονότα που μεσολάβησαν και κυρίως η άνοδος αντιδραστικών και ξενοφοβικών ρευμάτων στην Ευρώπη οδήγησαν στην απόφαση να περιοριστεί ή να σταματήσει να διευρύνεται η πολυπολιτισμική παλέτα στο εσωτερικό της Ένωσης. «Οι συντηρητικές δυνάμεις της Ευρώπης επιζητούν διαρκώς να ενδυναμώσουν την εθνική ταυτότητα κόντρα στις εσωτερικές και εξωτερικές απειλές, καθώς για αυτές προέχουν η προστασία του έθνους, το οποίο αποτελεί απαραίτητο συνεκτικό στοιχείο της κοινωνίας που πηγάζει από την τάξη, την κοινή ιστορία και παράδοση ενός τόπου. Η εσωτερική απειλή και ο πρωταρχικός κίνδυνος είναι η ανάπτυξη της πολυπολιτισμικότητας η οποία διαρρηγνύει την ενιαία πολιτική κοινότητα και υποδαυλίζει τις εθνοτικές συγκρούσεις» (Heywood, 2007:193-194). Την εποχή που η πολιτισμική ετερότητα άρχισε και πάλι να σχηματοποιείται με τη μορφή της απειλής και του κινδύνου, η επιστροφή κατέστη μονόδρομος για τους πληθυσμούς που πήραν το δρόμο της φυγής, αναζητώντας στην Ευρώπη μια νέα πατρίδα και ένα καλύτερο μέλλον. Με την Ευρώπη από την πλευρά της να χάνει μία σπουδαία ευκαιρία και μία σημαντική μάχη στο εσωτερικό της. Οι αντιδραστικές δυνάμεις επικράτησαν.

Επίλογος - Ο παγκόσμιος εμφύλιος πόλεμος και η νέα κοινωνία

«Ο εμφύλιος πόλεμος έχει σταδιακά εξελιχθεί στην πλέον διαδεδομένη, πιο καταστροφική και περισσότερο χαρακτηριστική μορφή οργανωμένης ανθρώπινης βίας. Οι εμφύλιοι είναι πόλεμοι παρατεταμένοι, εκτοπίζουν ολόκληρους πληθυσμούς, αναζωπυρώνονται εύκολα και αφήνουν πολύ βαθιά τραύματα στα άτομα και τους λαούς» (Armitage, 2020). Η προσφυγική κρίση των ημερών μας, με την εμφάνιση των Συρίων προσφύγων στο κατώφλι της ευρωπαϊκής κοινότητας, μας υπενθυμίζει τη βανανυσότητα του πολέμου, αλλά και τις διαστάσεις που αυτός λαμβάνει στο πλαίσιο της νεωτερικής καπιταλιστικής κοινωνίας. Η άρση των συνοριακών εμποδίων για την διάδοση και επέκταση του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος δίνει σταδιακά την εντύπωση πως βαδίζουμε προς έναν ενοποιημένο κόσμο. Ορισμένοι μάλιστα μελετητές, που ασχολούνται με τη γενεαλογία των πολέμων, υποστηρίζουν πως κάθε πόλεμος πλέον πρέπει να λογίζεται εμφύλιος.

Κι ενώ η επιφυλακτικότητά μας σε σχέση με την υπόθεση εργασίας πρέπει να καταγραφεί, καθώς δεν υπάρχουν ενδείξεις πως ο κόσμος έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό ολοκλήρωσης, η ενεργή ανάμειξη ξένων παραγόντων στον συριακό εμφύλιο, και πολύ περισσότερο, τα μαζικά ρεύματα προσφύγων που κινήθηκαν προς το δυτικό κόσμο, οδηγούν τη σκέψη μας προς την αποδοχή της προηγηθείσας διαπίστωσης, έστω και υπό προϋποθέσεις. Σε μια εποχή που κάθε εξωτερικό πρόβλημα έχει την τάση να εσωτερικεύεται και αντίστοιχα κάθε εσωτερικό να διεθνοποιείται (Βενιζέλος, 2005:38), η Ευρώπη κλήθηκε να αναλάβει το έργο της ένταξης ανθρώπων με διαφορετικές ιστορικές και πολιτισμικές αναφορές στο εσωτερικό της. Πρόκειται για ένα εγχείρημα που ενέχει πάντοτε τον κίνδυνο μεταφοράς του εκρηκτικού εμφυλιοπολεμικού μείγματος, μέσω της ενεργοποίησης νέων πεδίων σύγκρουσης, στο εσωτερικό της δυτικής κοινωνίας. Καθώς οι συνέπειες της σύγκρουσης βιώνονται σε διεθνές επίπεδο, η αποφυγή ενός δυσοίωνου σεναρίου περνά μέσα από τους όρους που θα μας οδηγήσουν στην νέα μορφή κοινωνικής συμβίωσης, εξασφαλίζοντας την εύρυθμη λειτουργία, τη συνεργασία και την ειρηνική συνύπαρξη.

Τα πρώτα δείγματα ωστόσο που λαμβάνουμε δείχνουν ανησυχητικά καθώς η γέννηση μίας νέας μετα- αποικιακής αντίληψης φαίνεται πως παραμερίζει την ανάγκη του διαπολιτισμικού διαλόγου και της υπέρβασης των πολιτισμικών αντιφάσεων, για χάρη της επικράτησης ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού προτύπου. Θέτοντας εκ

προοιμίου τη δυτική σκέψη σε θέση οδηγού, κατευθυνόμαστε σε ένα μοντέλο παγκόσμιας κοινωνίας, η οποία όμως θέλει να επιβληθεί με δυτικούς όρους και κανόνες. Ο συλλογισμός, ο οποίος διαχωρίζει τον κόσμο ανάμεσα στον «δυτικό ορθολογισμό» και την «ανατολίτικη βαρβαρότητα», έρχεται να νομιμοποιήσει στη συλλογική συνείδηση την απελευθέρωση της «οπισθοδρομικής Ανατολής» από την «πρωτοπόρα Δύση», επαναφέροντας το διαχρονικό ερώτημα αν ακόμη και για τον ιερότερο σκοπό νομιμοποιείται η επέμβαση μία έξωθεν δύναμης επιβάλλοντας ένα νέο πλαίσιο λειτουργίας. Στο ερώτημα αυτό θα πρέπει λαμβάνοντας υπόψη τόσο το πραγματιστικό, όσο και το ηθικό σκέλος να απαντήσουμε αρνητικά. Από ηθικής άποψης, και εφόσον ακόμη και σήμερα υφίστανται τα έθνη – κράτη, κανένας εξωτερικός παράγοντας δε μπορεί να επεμβαίνει χωρίς προηγουμένως κάτι τέτοιο να ζητηθεί, για να ανατρέψει μία υπάρχουσα κοινωνική δομή, χωρίς αυτό να νοηθεί ως εχθρική – πολεμική ενέργεια. Από πραγματιστικής – ορθολογικής άποψης και λαμβάνοντας υπόψη τα ιστορικά δεδομένα πρέπει να καταστεί σαφές πως οι κοινωνικές αλλαγές δεν επέρχονται αν προηγουμένως δεν διέλθουν μέσα από το στάδιο της ωρίμανσης και της αποδοχής. Ο ρόλος της απόφασης και της δράσης ανατίθεται στην εκάστοτε κοινωνική πλειοψηφία ή αντίστοιχα στην εσωτερική επαναστατική μειοψηφία. Άλλωστε, η όποια αλλαγή επέρχεται πρέπει να βρίσκει σημαντικό και ισχυρό κομμάτι της κοινωνίας σύμφωνο προκειμένου να την υπερασπιστεί όταν αυτή τεθεί ξανά υπό αμφισβήτηση. Οι εποχές που οι μεγάλες δυνάμεις έπαιζαν το ρόλο του εποπτεύοντος και διασφάλιζαν την ομαλή μετάβαση έχουν παρέλθει. Σε κάθε περίπτωση, οι εξωτερικές επεμβάσεις έχουν αποδείξει πως όχι μόνο δεν προωθούν την πρόοδο, αλλά αντιθέτως ενεργοποιούν τα αμυντικά αντανάκλαστικά των εκπροσώπων της παραδοσιακής κοινωνίας, ωθώντας τους στη ριζοσπαστικοποίηση και την αποστροφή κάθε ιδέας που παρουσιάζεται από την αντίπερα όχθη ως εκσυγχρονιστική.

Αυτά πρέπει να είχε υπόψη του ο Huntington όταν υποστήριξε μέσα από το έργο του «Σύγκρουση των πολιτισμών και ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης» τη μετατόπιση των συγκρούσεων στο εσωτερικό των κοινωνιών αποκλειστικά στο πεδίο του πολιτισμικού εποικοδομήματος (Ψήμματος, 2016). Η ανταγωνιστική αυτή θεώρηση μας μεταφέρει σε μία νέα αρένα μελλοντικών κοινωνικών αναταράξεων στις οποίες θα κυριαρχούν τα πολιτισμικά στοιχεία, οι κοινωνικές πρακτικές που αναφέρονται σε ήθη – έθιμα, κυρίως όμως οι διαφορές που παράγονται δυνάμει των θρησκευτικών

πεποιθήσεων. Η πρόβλεψη αντιμάχεται τη μαρξιστική αντίληψη μεταφέροντας το πεδίο της σύγκρουσης από την κοινωνική τάξη σε αυτό του πολιτισμικού κεφαλαίου (clash of civilizations). Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η αλλαγή παραδείγματος που σηματοδότησε η επίθεση της 11/9/2001 στους δίδυμους πύργους της Νέας Υόρκης αναμένεται να κορυφωθεί τα επόμενα χρόνια, έως ότου οδηγηθεί σε τελική εκτόνωση μέσω της επικράτησης ενός πολιτισμικού μοντέλου κοινωνικής οργάνωσης. Οι αναφορές του Huntington πέρα από δυσοίωνες, αφορμώνται και από μία συντηρητική σχολή σκέψης η οποία δεν θεωρεί εφικτό το εγχείρημα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας, παραβλέποντας ωστόσο στοιχειώδη δομικά στοιχεία του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Οι ασυμφιλίωτες σχέσεις μεταξύ ενός Χριστιανού και ενός Μουσουλμάνου που περιγράφει η μελέτη μάλλον διαψεύδονται στην πράξη –σε αντίθεση με τις ταξικές διαφορές που ακόμη και σήμερα συντηρούνται- όταν διαμεσολαβείται το οικονομικό συμφέρον. Στην πραγματικότητα, η οικονομική διάρθρωση του κόσμου είναι αυτή που παραμένει κυρίαρχη και ρυθμιστής των εξελίξεων. Οι συνεργασίες των οικονομικά ισχυρότερων ανθρώπων του κόσμου, ανεξαρτήτως θρησκείας ή εθνικής καταβολής επιβεβαιώνουν αυτή τη διαπίστωση.

Διαφορετική ωστόσο εμφανίζεται η κατάσταση μεταξύ των λιγότερο προνομιούχων και οικονομικά ασθενέστερων τμημάτων της κοινωνίας. Η μαρξιστική θεωρία δεν μπορεί να φτάσει –προς ώρα- σε τελική πραγμάτωση καθώς οι άνθρωποι που συναπαρτίζουν τις κατώτερες τάξεις δεν εμφανίζουν την ενότητα και τη σύμπλευση που εμφανίζουν οι κυρίαρχοι καπιταλιστές. Προς αυτό το τμήμα της κοινωνίας οφείλουμε να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας, καθώς σε αυτό το τμήμα ελλοχεύει ο κίνδυνος της σύγκρουσης ανάμεσα σε ανθρώπους διαφορετικών πολιτισμικών καταβολών. Είναι άλλωστε σύνηθες στο πεδίο της μετακίνησης η ομάδα που απειλείται πιο άμεσα από την είσοδο νέου εργατικού δυναμικού στο εσωτερικό της κοινωνίας να εμφανίζεται περισσότερο διστακτική και αντιδραστική απέναντι στις εξελίξεις (Χριστόπουλος, 2020:53). Ο κίνδυνος ενός «bellum omnium contra omnes, μία κατάσταση δηλαδή πολέμου των πάντων εναντίον των πάντων ή μιας διαρκούς απειλής πολέμου σε έναν αγώνα μέχρι τελικής πτώσης», είναι πάντοτε ορατός (Μαυρίδης, 2015:81). Ενθυμούμενοι το κοινωνικό συμβόλαιο των πολιτών του Hobbes για τη φύση του ανθρώπου και την υπαγωγή τους στο πλαίσιο της οργανωμένης πολιτείας, παραπέμπουμε στο διαβόητο *homo homini lupus*. Ο άνθρωπος για τον άνθρωπο είναι λύκος που επιδίδεται σε ένα συνεχή πόλεμο

επιβίωσης και κυριαρχίας. Αυτό ακριβώς προσπαθεί να αποφύγει ο σύγχρονος άνθρωπος των νεωτερικών κοινωνιών. Η απειλή του θανάτου είναι αυτή που τον οδηγεί να υποτάξει τη φυσική του κατάσταση και να την υποβάλει σε ένα καθεστώς, όπου η ελευθερία του περιορίζεται, αλλά αυξάνεται η ασφάλεια, την πολιτεία (Μαυρίδης, 2015:80). Η ασφάλεια αυτή είναι που απειλείται όταν παρεμβαίνουν παράγοντες που δύνανται να διαταράξουν την κοινωνική συνοχή. Η είσοδος νέων πληθυσμών και η διαχείρισή τους στο πλαίσιο του διαφορετικού πολιτισμικού κεφαλαίου είναι που θα κρίνει και την τελική κατεύθυνση του κόσμου, στη συμβίωση ή την επιστροφή στη φυσική κατάσταση, τη σύγκρουση και την αλληλοεξόντωση.

Ο Φουκουγιάμα με το έργο του «Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος», καθώς και οι συνεχιστές της σκέψης του προχώρησαν, ήδη πριν τρεις δεκαετίες, σε μία πρόβλεψη σχετικά με την εξάλειψη των δομικών συγκρούσεων στον κατοπινή ιστορία της ανθρωπότητας (Ψήμματος, 2016). Μεταξύ άλλων, διέβλεπαν στη φιλελεύθερη καπιταλιστική δημοκρατία την ολοκλήρωση του παγκόσμιου πολιτειακού και οικονομικού μοντέλου και επομένως το τέλος της ιστορικής εξέλιξης. Ο κόσμος πλέον εμφανίζεται έτοιμος να προχωρήσει στην πλήρη ενοποίηση υπό τους όρους του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και του δυτικού μοντέλου διακυβέρνησης. Προσπερνώντας το γεγονός πως αυτή η άποψη έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη μαρξιστική αντίληψη, η οποία μεταφράζει τις κοινωνικές συγκρούσεις ως δομικές αναγκαιότητες του καπιταλισμού, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να σημειώσουμε πως οι κοινωνικές αναταράξεις δε δείχνουν να οδηγούνται προς μία κατεύθυνση τελικής εκτόνωσης και συμφιλίωσης. Η υπόθεση εργασίας ωστόσο των υπέρμαχων του τέλους της ιστορίας είναι πολύ πρόωρο να κριθεί ακόμη. Αυτό που μπορεί ωστόσο να σημειωθεί είναι πως τόσο η φιλελεύθερη δημοκρατία, όσο και το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής είναι προϊόντα του δυτικού πολιτισμού και όχι ένα αναπόφευκτο στοιχείο της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού (Γιαλκέτσης 2019). Στη συζήτηση που αναπτύσσεται γύρω από το μέλλον της διεθνούς κοινότητας και την παγκόσμια ολοκλήρωση κυριαρχεί η οπτική του δυτικού ορθολογισμού (Under Western Eyes), με τον κόσμο να χωρίζεται σε δύο στρατόπεδα, στους υπέρμαχους της παγκοσμιοποίησης, υπό δυτικούς πάντα όρους, οι οποίοι απολαμβάνουν τον τίτλο των εκσυγχρονιστών και τους πληθυσμούς που αντιστέκονται, για διαφορετικούς λόγους, απέναντι σε αυτό το μοντέλο, οι οποίοι τιτλοφορούνται σαν παραδοσιακοί ή οπισθοδρομικοί (Zizek 2016:105).

Είναι πράγματι δύσκολο να αντιληφθούμε έναν διεθνοποιημένο κόσμο ο οποίος θα λειτουργεί υπό όρους Δημοκρατίας και φιλελεύθερων αξιών, όταν στο εσωτερικό αυτού υπάρχουν εκατοντάδες εκατομμύρια που αγνοούν, όχι απλά τη σημασία, αλλά και την ίδια τη ύπαρξη αυτών των εννοιών. Και πώς να μην τις αγνοούν άλλωστε όταν ακόμη και σήμερα η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μολονότι θεωρητικά οικουμενική, στην πράξη καλύπτει κυρίως τους πολίτες του αναπτυγμένου κόσμου. Η οικουμενικότητα μετατρέπεται σε εντοπιότητα με τη διαμεσολάβηση των λειτουργιών αποκλεισμού της σύγχρονης δυτικής κοινωνίας, της εθνικότητας και της ιδιοκτησίας (Μαυρίδης, 2015:139). Τα δεδομένα συγκλίνουν προς το συμπέρασμα πως είμαστε μάλλον αρκετά μακριά από μία συνθήκη που θα μας επιτρέψει να προοιωνίσουμε το τέλος της ιστορίας, τη μορφή που αυτή θα λάβει, καθώς και το τέλος των συγκρούσεων. Η εξέλιξη του κόσμου δεν είναι ούτε λογική, ούτε ευθύγραμμη και για αυτό δε μπορεί να προβλεφθεί.

Οι βαθύτερες διαιρέσεις και συγκρούσεις έρχονται ως αποτέλεσμα μίας διαδικασίας ανορθολογικής και βεβιασμένης παγκοσμιοποίησης, η οποία παραβιάζει τις αρχές της προσωπικής και συλλογικής αυτονομίας. Η εξέλιξη αυτή δεν επιτρέπει όμως στους διαφορετικούς πολιτισμούς να έρθουν πρώτα σε επαφή, έτσι ώστε να καλλιεργηθούν και να ωριμάσουν οι συνθήκες για τη σταδιακή παγκοσμιότητα, όχι υπό συγκεκριμένους και προκαθορισμένους όρους, αλλά από αυτούς που θα επιλέξουν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Όσο δεν υφίσταται κοινή αποδοχή, εμπειρία και κατανόηση των όρων της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των δικαιωμάτων, της έννοιας του πολίτη, δε θα μπορεί να στηθεί και ένα οικουμενικά αποδεκτό σύστημα κανόνων και αξιών (Μαυρίδης, 2015:142). Ακόμη κι αν είμαστε πεπεισμένοι πως πρόκειται πράγματι για την κορυφαία –μέχρι στιγμής– μορφή κοινωνικής οργάνωσης και για αυτό το λόγο έχουμε κάθε δικαίωμα να την προστατεύσουμε, δεν έχουμε καμία νομιμοποίηση να προχωρήσουμε σε καθολική επιβολή αυτού του προτύπου διεθνώς.

Η μαζική είσοδος των Συρίων προσφύγων στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια έθεσε υπό αμφισβήτηση αυτό ακριβώς το μοντέλο και η προστασία των ευρωπαϊκών αξιών και του δυτικού τρόπου ζωής ανήχθη ως ύψιστη προτεραιότητα. Ακόμη και αν η «απειλή» δεν ήταν ποτέ πραγματική, ούτε ισχυρή, ώστε να πυροδοτήσει ουσιώδεις κοινωνικές αναταράξεις, τα αμυντικά ένστικτα μερίδας των ευρωπαίων πολιτών ενεργοποιήθηκαν. Οι εξελίξεις επιβεβαίωσαν για άλλη μία φορά πως η καπιταλιστική ολοκλήρωση που επιχειρείται δε δρα παράλληλα και στο κοινωνικό και πολιτισμικό

πεδίο. Η απουσία επικοινωνίας και σύγκλισης των πολιτισμών φανερώνεται κατά την είσοδο ανθρώπων με διαφορετικές πολιτισμικές αναφορές στην Ευρώπη. Η δυτική κοινωνία η οποία ενεπλάκη τόσο στην πρόκληση των συνθηκών της προσφυγικής κρίσης, όσο και στην αντιμετώπιση των προσφυγικών ρευμάτων όταν αυτά έφτασαν στις πύλες της καλείται τώρα να δώσει την απάντηση για τη μελλοντική διαχείριση αυτών των πληθυσμών. Οι επιλογές της εκτείνονται από το ερμητικό κλείσιμο των πυλών εισόδου της Δύσης στους αλλογενείς πληθυσμούς έως τη διαιώνιση του φαινομένου της ανθρώπινης μετακίνησης χωρίς περιορισμούς και όρια. Η κατεύθυνση προς την απομόνωση θα έχει ως συνέπεια τη σταδιακή κατάρρευση της εσωτερικής λειτουργίας, τόσο εξαιτίας των δημογραφικών δεδομένων, όσο και λόγω των δομικών χαρακτηριστικών της οικονομίας της, η οποία στηρίζεται στην πρόσβαση φθηνού εργατικού δυναμικού χαμηλών απαιτήσεων και στην εξωστρέφεια. Από την άλλη, μία πιθανή όξυνση της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης και συνέχισή της επ' αόριστον θα θέσει σημαντικά ζητήματα μεταφέροντας τις παθογένειες των αναπτυσσόμενων χωρών στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών. Το μόνο βέβαιο είναι πως όσο καλή διάθεση και να έχει η Δύση είναι αδύνατο να δεχθεί στο εσωτερικό της το σύνολο των πληθυσμών που βρίσκονται εγκλωβισμένοι στις χώρες καταγωγής τους. Αναζητείται επομένως βιώσιμη λύση που να ανταποκρίνεται στο ανθρωπιστικό πλαίσιο λειτουργίας και παράλληλα να μη διαταράσσει ανεπανόρθωτα την ισορροπία που έχει οικοδομηθεί εντός των δυτικών κοινωνιών. Αυτή η λύση θα επέλθει, όχι με τις ατελέσφορες, αλλά και αντίθετες στις διεθνείς συνθήκες πολιτικές των κλειστών συνόρων, αλλά μέσω της μείωσης του χάσματος που υφίσταται μεταξύ των δύο κόσμων, αναπτυγμένου και αναπτυσσόμενου. Σε διαφορετική περίπτωση ο κόσμος θα συνεχίσει να βιώνει έναν ατέρμονο κύκλο μετακινήσεων και εντεινόμενης ασφυξίας και οι μετακινούμενοι πληθυσμοί θα αναζητούν αιωνίως τη δική τους «Ευρώπη».

Οδηγός αυτής της προσπάθειας είναι η οικοδόμηση ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης στις παραδοσιακές χώρες αποστολής. Τα θεμέλια της ιδανικής πολιτείας, η Δημοκρατία, η Ελευθερία, η Ασφάλεια (Μανωλεδάκης, 2004:9) θα βρίσκονται πάντοτε έωλα όσο δε συνοδεύονται από το απαραίτητο συστατικό της ισότητας. Η ανισότητα είναι αυτή που τελικά προωθεί την ανασφάλεια και τροφοδοτεί την ανθρώπινη μετακίνηση. Σε ένα κόσμο πολλών ταχυτήτων είναι μάταιο να πιστεύουμε πως θα μπορούσαμε να δώσουμε λύση στο φαινόμενο της εξαναγκασμένης φυγής.

Ζητούμενο δεν αποτελεί το κλείσιμο και η περιχαράκωση του κόσμου μας, αλλά η οικοδόμηση ενός κόσμου που οι άνθρωποι θα έχουν τη δυνατότητα να τον διασχίζουν από άκρη σε άκρη, όχι όμως υπό το βάρος της ανάγκης και την απειλή της επιβίωσης. Είναι βέβαιο πως «μπορούμε να επιστρέψουμε στα θηρία, αν όμως θέλουμε να παραμείνουμε άνθρωποι υπάρχει μόνο ένας δρόμος, ο δρόμος που οδηγεί στην ανοικτή κοινωνία» (Μαυρίδης, 2015:351). Υπάρχει όμως και ο άλλος δρόμος της απομάκρυνσης από τον ανθρωπισμό, ο οποίος οδηγεί στην εποχή της βαρβαρότητας (Μανωλεδάκης, 2004:26). Το κρίσιμο ερώτημα ωστόσο στο οποίο οφείλουμε να απαντήσουμε είναι αν το παρόν οικονομικό σύστημα μπορεί εκτός από τους όρους της ελεύθερης κυκλοφορίας να προσφέρει και τις προϋποθέσεις της πραγματικά ανοικτής κοινωνίας, μέσω της προώθησης της ισότητας, της ελευθερίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ασφάλειας, σε παγκόσμιο και όχι απλά σε τοπικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

- Βενιζέλος, Ε. (2005). Η σχέση δημοκρατίας, κράτους δικαίου και ασφάλειας ως πρόβλημα κυριαρχίας και άρα πολιτικής. Στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ.Ι. & Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.), *Ασφάλεια και Δικαιώματα στην Κοινωνία της Διακινδύνευσης*. Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα.
- Δημαράς, Κ. Θ. 1. (1986). Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος: η εποχή του, η ζωή του, το έργο του. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κρεμμυδάς, Β. (2020). *Η μεγάλη Ιδέα*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω.
- Μανωλεδάκης, Ι. (2005). *Δημοκρατία – Ελευθερία – Ασφάλεια. Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Μαυρίδης, Σ. (2015). *Το δίλημμα ελευθερία ή ασφάλεια στην ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής και η περιστολή δικαιωμάτων και ελευθεριών*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μωϋσίδης, Α., & Παπαδοπούλου, Δ. (2011). *Η Κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες* (1η εκδ.). Αθήνα: Κριτική.
- Παπαθεοδώρου, Θ. (2005). *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παππά, Α. (2017). Η κατάσταση του προσφυγικού- μεταναστευτικού ζητήματος. Η περίπτωση του ευρωπαϊκού νότου με έμφαση στην ελληνική πραγματικότητα, Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία. Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Πελαγίδης, Σ. (2003). *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930). Ο πόνος και η δόξα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη.
- Περράκης, Σ. & Τσόλκα, Ο. (2014). *Ανθρώπινη ασφάλεια Δίκαιο και πολιτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.
- Σαγκριώτης, Γ. (2007). Φιλοσοφικές προϋποθέσεις μιας κριτικής πολιτικής θεωρίας. Ο απολυταρχικός φιλελευθερισμός του Hobbes. Διδακτορική διατριβή. Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Σαρμάς, Ι. (2018). *Η δίκαιη ισορροπία: Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Τα μεγάλα θέματα της νομολογίας* (τ. 3). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Σισιλιάνος, Λ., & Ακτύπης, Σ. (2017). Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ερμηνεία κατ' άρθρο : δικαιώματα - παραδεκτό - δίκαιη ικανοποίηση - εκτέλεση (2η έκδοση ενημερωμένη & εμπλουτισμένη.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τσεβρένης, Β. (2020). *Η Ευρώπη και η Ελλάδα ενώπιον του προσφυγικού προβλήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία.

- Τσόλκα, Ο., Φουντεδάκη, Π. & Χάνος, Α. (2010). *Ελευθερίες – Δικαιώματα και Ασφάλεια στην Ε.Ε.*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χριστόπουλος, Δ. (2020). *Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα, θα είχε λύση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Χρυσόγονος, Κ. (2006). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Arendt, H., Agamben, G. & Traverso, E. (2015). *Εμείς οι πρόσφυγες*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Armitage, D. (2015). *Εμφύλιοι πόλεμοι, μία ιστορία στο πεδίο των ιδεών*. Σειρά: Ο κοινός λόγος 4. Κρήτη: Εκδόσεις ΠΕΚ (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης).
- Carty, V. (2018). *Social Movements and New Technology* (1st Ed.). London: Routledge.
- Chaitani, Y. (2006). *Post-colonial Syria and Lebanon: the decline of Arab nationalism and the triumph of the state*. London: I. B. Tauris.
- Clark, B. (2007). *Δυο φορές ξένος. Οι μαζικές απελάσεις που διαμόρφωσαν την σύγχρονη Ελλάδα και Τουρκία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.
- Cleveland, W. (2009). *A history of the Modern Middle East* (4th Ed.). Westview Press.
- Conrad, J. (2008). *Under Western Eyes*. Εκδόσεις Oxford University Press.
- Detienne, M. (2005). *Ποιοι είναι αυτόχθονες; Από τον καθαρόαιμο αρχαίο Αθηναίο, στον ριζωμένο στη του Γάλλο*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Fukuyama, F. (1993). *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Heywood, A. (2007). *Πολιτικές ιδεολογίες*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Horton, G. (2016). *Η μάστιγα της Ασίας. 1922 Η Μικρασιατική καταστροφή*. Αθήνα: εκδόσεις Μίνωας.
- Huntington, S. P. (2001). *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης* (4η έκδ.). Αθήνα: Terzo Books.
- Kepel, G. (2020). *Έξοδος από το χάος. Κρίση στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος.
- Marshall, T. (2019). *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόπτρα.
- Milton, G. (2008). *Χαμένος παράδεισος: Σμύρνη 1922 : η καταστροφή της μητρόπολης του μικρασιατικού Ελληνισμού*. Αθήνα: Μίνωας.
- Rogan, E. (2019). *Οι Άραβες. Μια ιστορία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Whittaker, D. J. (2005). *Asylum Seekers and Refugees in the Contemporary World*. London: Routledge.
- Zizek, S. (2016). *Η νέα πάλη των τάξεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ηλεκτρονικές Πηγές - Αρθρογραφία

- Αγτζίδης, Β. (2016). Μικρασιάτες πρόσφυγες του 1922 στη Συρία. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.kathimerini.gr/society/856163/mikrasiates-prosfyges-toy-1922-sti-syria/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Αγγελίδης, Δ., Κοκκινάκη, Φ., Κουνάλακη, Ξ., Μαραγκίδου, Μ., Παπαγιαννάκης, Λ., Σακελλαρίου, Α. & Χαραμής, Π. (2020). Σύνορα και Κορωνοϊός: Προσφυγική πολιτική και δημόσιος λόγος την εποχή της διπλής κρίσης στην Ελλάδα, *Fridrich Ebert Stiftung*. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/athen/17366.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.
- Αλεξανδρής, Α. (2020). Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.kathimerini.gr/society/1061945/i-yPOCHREOTIKI-antallagi-plithysmon/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Αναστασίου, Μ. (2018). Ο εκδημοκρατισμός στη Μέση Ανατολή. Διδακτορική διατριβή. Σχολή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τέχνης, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21846/1/AnastasiouMariaPhD2018.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.
- Γιαλέτσης, Θ. (2019). Επιστροφή στο τέλος της ιστορίας. *Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/221240_epistrofi-sto-telos-tis-istorias, Ανακτήθηκε 2021.
- Κοφίνης, Σ. (2019). Η έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας στο προσφυγικό δίκαιο. Εισήγηση στην Ε.Σ.Δ.Ι. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/kofini_2019.pdf, Ανακτήθηκε 2021.
- Λιθοξόου, Δ. (2007). Η εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία 1912-1924, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.lithoksou.net/2020/11/prosfiges-makedonia.html>, Ανακτήθηκε 2021.
- Λιμπιτσιούνη, Α. (2008). Το πλέγμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία. Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου 1955-1964. Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία. Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/113326/files/LIBITSIOUNI.pdf>
- Λύτρας, Α.Ν. (2021). Κριτικά Δοκίμια, Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία, Τόμος ΙΙΙ_1, Η Κοινωνική Πόλωση και η Απασχόληση σε Παγκόσμια Κλίμακα (2006-2018) σε Επιλεγμένες Χώρες, *The Social Polarization and the Distribution of Employment*,

- Worldwide (2006-2018), in Selected Countries, Πάντειον Πανεπιστήμιο. Αθήνα, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: file:///C:/Users/xenia/Desktop/AN_Lytras_Social%20Polarization%20and%20Employment_2006_2018.pdf Ανακτήθηκε 2021.
- Παπαδημούλης, Δ., Κόκκαλης, Π. & Γεωργούλης, Α. (2019). Ερώτηση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με Θέμα: Μετατροπή των ανοιχτών Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης σε κλειστού τύπου κέντρα κράτησης. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-003977_EL.html, Ανακτήθηκε 2021.
- Παραράς, Π. (2013). Το Ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης». Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.constitutionalism.gr/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Σακκάς, Ι. (2015). Ιστορία της Μεσογείου: Μέσοι και Νεότεροι Χρόνοι. Ενότητα 9: Η Συρία – Ο Λίβανος, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: [4D6963726F736F667420576F7264202D20C9F3F4EFF1DFE120F4E7F220CCE5F3EFE3E5DFEFF52039](https://www.aegean.gr/4D6963726F736F667420576F7264202D20C9F3F4EFF1DFE120F4E7F220CCE5F3EFE3E5DFEFF52039) (aegean.gr), Ανακτήθηκε 2021.
- Τάκης, Α. (2015). Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης, HEINRICH-BÖLL-STIFTUNG. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://gr.boell.org/el/2015/12/04/prosfygiko-2015-hroniko-mias-proanaggeltheisas-krisis>, Ανακτήθηκε 2021.
- Τσάτσος, Δ.(2020). Οι όροι κράτος και πολιτεία, SyntagmaWatch.gr, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/oi-oroi-kratos-kai-politeia/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Τσιτσελίκης, Κ. (2012). Το μεταναστευτικό ως μεταβλητή γεωμετρία δικαιωμάτων και αποκλεισμών. Ανακοίνωση σε συνέδριο της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας 22.04.2012, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2013/07/%CE%A4%CF%83%CE%B9%CF%84%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C.pdf, Ανακτήθηκε 2021.
- Χονταλί, Ν. & Παπαδημητρίου, Γ. (2021). Γυρίστε στη Συρία, λέει η Δανία στους πρόσφυγες, Deutsche Welle, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.dw.com/el/%CE%B3%CF%85%CF%81%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%83%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B1%CE>

[E%BB%CE%AD%CE%B5%CE%B9%CE%B7%CE%B4%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%8](https://www.eurobarometer.europa.eu/en/questionnaire/57202136) /a-57202136, Ανακτήθηκε 2021.

Χουντής, Ν. (2011). Ερώτηση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με Θέμα: Καθεστώς πρόσφυγα στην Τουρκία, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/H-7-2011-000125_EL.html?redirect, Ανακτήθηκε 2021.

Ψήμιας, Θ. (2016). Το «τέλος της ιστορίας» και η «σύγκρουση των πολιτισμών», *Εφημερίδα των Συντακτών*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/59251_telos-tis-istorias-kai-i-syglykroysi-ton-politismou, Ανακτήθηκε 2021.

Alami, M. (2020). Lebanon's fate appears to be irreversibly tied to Syria, *Atlantic Council* Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/lebanons-fate-appears-to-be-irreversibly-tied-to-syria/>, Ανακτήθηκε 2021.

Balibar, E. (2015). Borderland Europe and the challenge of migration, *Open Democracy*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/borderland-europe-and-challenge-of-migration/>, Ανακτήθηκε 2021.

Balibar, E. (2009). Europe as borderland, *Environment and Planning D: Society and Space*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.thomaslove.net/files/europhobic_exoticism/Balibar_Etienne_Europe_as_Borderland.pdf, Ανακτήθηκε 2021.

Brepoels, F. (2011). Ερώτηση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με Θέμα: Απόφαση του ΕΔΑΔ στην υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-7-2011-001222_EL.html, Ανακτήθηκε 2021.

Gerbeau, Y. (2017). Mass migration across the World – System's History, *E- International Relations*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.e-ir.info/2017/08/01/mass-migrations-across-the-world-systems-history/>, Ανακτήθηκε 2021.

Fotiadis, A. (2015). The EU's Emerging Immigration Policy: New Tragedy, Grief, Then More Militarization, *University of Oxford Faculty of Law*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.law.ox.ac.uk/researchsubjectgroups/centrecriminology/centreborderscriminologies/blog/2015/04/eu%E2%80%99s-emerging>, Ανακτήθηκε 2021.

- Jansen, M. (2008). Syria to establish ties with Lebanon, *The Irish Times*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.irishtimes.com/news/syria-to-establish-ties-with-lebanon-1.895954>, Ανακτήθηκε 2021.
- Kadi, S. (2021). Poverty surges amid Lebanon's self-inflicted crisis, *The Arab Weekly*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://thearabweekly.com/poverty-surges-amid-lebanons-self-inflicted-crisis>, Ανακτήθηκε 2021.
- Karasapan, O. & Shah, S. (2021). Why Syrian refugees in Lebanon are a crisis within a crisis, *Brookings*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/04/15/why-syrian-refugees-in-lebanon-are-a-crisis-within-a-crisis/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Maxwell, T. (2018). A History of American Protest Music: Which Side Are You On?, *Longreads*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://longreads.com/2018/08/29/history-of-american-protest-music-which-side-are-you-on/>, Ανακτήθηκε 2021.
- McKernan, B., Swash, R. & Kelly, A. (2021). Denmark could face legal action over attempts to return Syrian refugees, *The Guardian*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.theguardian.com/global-development/2021/jul/29/denmark-faces-legal-action-over-attempts-to-return-syrian-refugees>, Ανακτήθηκε 2021.
- Murray, A. (2021). Denmark asylum: The Syrian refugees no longer welcome to stay, *BBC News*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.bbc.com/news/world-europe-57156835>, Ανακτήθηκε 2021.
- Laurens, H. (2002). *Le mandat français sur la Syrie et le Liban*. Presses de l'Ifpo, Institut français d'études arabes de Damas, Open Edition Books, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://books.openedition.org/ifpo/3204?lang=en>, Ανακτήθηκε 2021.
- Chahal, N. (2012). Lebanon and Syria Separation without estrangement?, σελ. 71 επ., Άρθρο στο περιοδικό: Picard, E. & Ramsbotham, A. (2012). Reconciliation, reform and resilience, Positive peace for Lebanon, Accord Issue 24, *Conciliation Resources*, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.academia.edu/1987158/Civil_Mobilization_and_Peace_in_Lebanon_in_Elisabeth_Picard_Alexander_Ramsbotham_Reconciliation_reform_and_resilience_Positive_Peace_for_Lebanon_Accord_Publications_Issue_24_London_July_2012, Ανακτήθηκε 2021.
- Young, W., Stebbins, D., Frederick, B. & Al-Shahery, O. Spillover from the Conflict in Syria An Assessment of the Factors that Aid and Impede the Spread of Violence, RAND Corporation, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR600/RR609/RAND_RR609.pdf, Ανακτήθηκε 2021.

Στατιστικά στοιχεία – Εκθέσεις – Κείμενα Διεθνών Οργανισμών

Διεθνής Αμνηστία, (2017), Συμφωνία Ε.Ε. – Τουρκίας για τους πρόσφυγες: Απαγορευτικό το τίμημα σε βάρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για να επεκταθεί οπουδήποτε αλλού, Δελτίο Τύπου της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.gr/news/press/article/20676/symfonia-ee-toyrkias-gia-toys-prosfyges-apagoreytiko-timima-tis-se-varos>, Ανακτήθηκε 2021.

Διεθνής Αμνηστία, (2017), 7 ερωτήσεις και απαντήσεις για τη συμφωνία Ε.Ε. – Τουρκίας, Άρθρο της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.gr/blog/20694/7-erotiseis-kai-apantiseis-gia-ti-symfonia-ee-toyrkias>, Ανακτήθηκε 2021.

Διεθνής Αμνηστία, (2016), Μη ασφαλές καταφύγιο, Οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες στερούνται αποτελεσματικής προστασίας στην Τουρκία, Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/toyrkia_mi_asfales_katafygio_ekthesi_2016.pdf, Ανακτήθηκε 2021.

Διεθνής Αμνηστία, (2011), Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων προασπίζει τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο, Κοινή Δημόσια Δήλωση του Κέντρου AIRE και της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/6752/eyropaiko-dikastirio-anthropinon-dikaiomaton-proaspizei-ta-dikaiomata-ton>, Ανακτήθηκε 2021.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, (2016), Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ - Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν. 4375/2016, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://nchr.gr/images/pdf/EKTHESI_PROSFYGIKO.pdf, Ανακτήθηκε 2021.

Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2009), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή, ανά υπηκοότητα από αστυνομικές και λιμενικές αρχές, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.astynomia.gr/images/stories/2010/300110meta30.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.

Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2009), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή, από αστυνομικές και λιμενικές αρχές, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.astynomia.gr/images/stories/2010/300110meta2.pdf>, Ανακτήθηκε 2021

Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2008), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή, ανά υπηκοότητα από αστυνομικές και λιμενικές αρχές, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/011009meta3.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.

- Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2007), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή, ανά υπηκοότητα από αστυνομικές και λιμενικές αρχές, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/021009meta3.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.
- Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2006), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή, ανά υπηκοότητα από αστυνομικές και λιμενικές αρχές, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.astynomia.gr/images/stories/STATS/021009meta1.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.
- Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) Διεύθυνση Αλλοδαπών, (2007 – 2008), Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών από αστυνομικές και λιμενικές αρχές προερχόμενων από Τουρκία, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.astynomia.gr/images/stories/2009/DIAFOR09/110609_syllhpseis_lathrometanastwn_apo_Toutkia_xersaia_thalassia%20.pdf, Ανακτήθηκε 2021.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), (1928), Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.edemography.gr/ElstatPublications/censuses/docs/eDemography_Metadata_Censuses_Doc_000061_gr.pdf, Ανακτήθηκε 2021.
- Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, (2002), Κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση αλλοδαπών, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4be3b4b92>, Ανακτήθηκε 2021.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Στατιστικές για τη μετανάστευση στην Ευρώπη, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_el, Ανακτήθηκε 2021.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2021), Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης: γενικές πτυχές, Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/150/an-area-of-freedom-security-and-justice-general-aspects>, Ανακτήθηκε 2021.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2008), Δημογραφικό το έλλειμμα της Ευρώπης: ζητούνται παιδιά!, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+IMPRESS+20080204FCS20431+0+DOC+XML+V0//EL>, Ανακτήθηκε 2021.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Στατιστικά στοιχεία Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2010 – 2020), Η Ευρώπη και το προσφυγικό, Αιτήσεις ασύλου, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcomingeurope/index_el.html#filter=2020, Ανακτήθηκε 2021.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (2016), Δήλωση Ε.Ε. – Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016, Δελτίο Τύπου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, Ανακτήθηκε 2021.

Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), (2019), Πρακτικός οδηγός της EASO: Αναγνώριση προσώπων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/EASO-Practical-Guide-for-international-protection_EL.pdf, Ανακτήθηκε 2021.

Ο χάρτης της φρίκης: 18 τρομοκρατικές επιθέσεις σε 2 χρόνια στην Ευρώπη, 443 νεκροί, (2016), [iefimerida](http://iefimerida.gr), Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.iefimerida.gr/news/280442/o-hartis-tis-frikis-18-tromokratikes-epitheseis-se-2-hronia-stin-eyropi-443-nekroi>, Ανακτήθηκε 2021.

Ολοκληρώθηκε ο φράχτης στον Έβρο, (2012), Η Καθημερινή, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.kathimerini.gr/society/22730/oloklirothikeofrachtisstonevro/>, Ανακτήθηκε 2021.

ΣτΕ Ολομ. 2348/2017: Ασφαλής τρίτη χώρα η Τουρκία για αιτούντα άσυλο από τη Συρία – Ανάλυση, (2017), [LAWSPOT](http://lawspot.gr), Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/ste-olom-2348-2017-asfalis-triti-hora-i-toyrkia-gia-aitoynta-asylo-apo-ti-syria-analysi>, Ανακτήθηκε 2021.

Τα Σεπτεμβριανά (1955), Το πογκρόμ που εξαπέλυσε ο τουρκικός όχλος, υπό την καθοδήγηση της κυβέρνησης Μεντερές, εναντίον της πολυπληθούς και ευημερούσας ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης στις 6 & 7 Σεπτεμβρίου 1955, Σαν Σήμερα, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.sansimera.gr/articles/169>, Ανακτήθηκε 2021.

Ύπατη Αρμοστεία, UNCHR, Cyprus, (2016), Η Υ.Α. επαναπροσδιορίζει τον ρόλο της στην Ελλάδα καθώς τίθεται σε εφαρμογή η συμφωνία ΕΕ - Τουρκίας, Διαθέσιμο στην διαδικτυακότοπο: <https://www.unhcr.org/cy/2016/03/22/%CE%B7%CF%85%CE%B1%CE%B5%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CE%BD%CF%81%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84/>, Ανακτήθηκε 2021.

Ύπατη Αρμοστεία, UNHCR Greece, Σύμβαση της Γενεύης του 1951: Ερωτήσεις και Απαντήσεις, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.

Ύπατη Αρμοστεία, UNHCR Greece, Μαθαίνουμε για τους πρόσφυγες, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.unhcr.org/gr/teaching_about_refugees, Ανακτήθηκε 2021.

- Υπατη Αρμοστεία, UNCHR Greece, (2020), Στατιστική στοιχεία της Υπατης Αρμοστείας για τους πρόσφυγες, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unhcr.org/gr/%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC>, Ανακτήθηκε 2021.
- Υπουργείο Εξωτερικών, (2018), Η Ελληνική Μειονότητα και τα Ιδρύματα της στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/elleniki-meionotita-kai-idrimata.html>, Ανακτήθηκε 2021.
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, (2019), Έκθεση Δημόσιας Διαβούλευσης, Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, Κεφ 1.4.1 – Μοντέλα ένταξης, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=795>, Ανακτήθηκε 2021.
- Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ), Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης 2006 - 2020, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=50610&Itemid=1240&lang, Ανακτήθηκε 2021.
- Amnesty International, (2021), Denmark: “Syria is not safe” nationwide demonstrations against return of Syrian refugees, Άρθρο της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/05/denmark-syria-is-not-safe-nationwide-demonstrations-against-return-of-syrian-refugees/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Amnesty International, (2016), Turkey: Illegal mass returns of Syrian refugees expose fatal flaws in EU-Turkey deal, Άρθρο της Διεθνούς Αμνηστίας, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2016/04/turkey-illegal-mass-returns-of-syrian-refugees-expose-fatal-flaws-in-eu-turkey-deal/>, Ανακτήθηκε 2021.
- Danish Refugee Council (DRC), (2019), Syria: Security Situation in Damascus, Province and Issues Regarding Return to Syria, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://drc.ngo/media/2mqpdxij/syrien_ffm_rapport_2019_final_31012019.pdf, Ανακτήθηκε 2021.
- ESCWA, (2020), Poverty in Lebanon: Solidarity is vital to address the impact of multiple overlapping shocks, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/covid-19-beirut-explosion-rising-poverty-en.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.
- European Commission, (2015), EU-Turkey joint action plan, Δελτίο τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_15_5860, Ανακτήθηκε 2021.

Human Rights Watch, (2021), Syria, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.hrw.org/middle-east/n-africa/syria>, Ανακτήθηκε 2021.

Human Rights Watch, (2021), World Report 2021. Syria Events of 2020, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/syria>, Ανακτήθηκε 2021.

Human Rights Watch, (2021), They killed us from the inside, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.hrw.org/report/2021/08/03/they-killed-us-inside/investigation-august-4-beirut-blast>, Ανακτήθηκε 2021.

The Freedom Fund, (2016), Struggling to survive: Slavery and exploitation of Syrian refugees in Lebanon, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://d1r4g0yjjcc7lx.cloudfront.net/uploads/Lebanon-Report-FINAL-8April16.pdf>, Ανακτήθηκε 2021.

UN, (2019), Population Divivision: World Population Prospects 2019, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>, Ανάκτηση 2021.

UNHCR, (2021) Syria emergency, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>, Ανακτήθηκε 2021.

UNHCR, (2021), Operational data portal, Refugee Situations, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://data.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.186206177.956417502.1625672659387558558.1620893571, Ανακτήθηκε 2021.

UNHCR, (2021), Operational data portal, Refugee Situations, Mediterranean Situation, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>, Ανάκτηση 2021.

UNHCR, Refugee data finder, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=E1Y3kf>, Ανακτήθηκε 2021.

UNHCR, Global focus, Lebanon, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://reporting.unhcr.org/lebanon>, Ανακτήθηκε 2021.

The World Bank IBRD – IDA, (2021), Lebanon's Economic Update — April 2021, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.worldbank.org/en/country/lebanon/publication/economic-update-april-2021>, Ανακτήθηκε 2021.

Νομολογία

Ε.Δ.Δ.Α. Απόφαση της 21^{ης} Ιανουαρίου 2010 επί της υπ' αριθμ. 30696/09 Προσφυγής, Υπόθεση M.S.S. Κατά Βελγίου και Ελλάδας, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4fb219ab2>.

ΟλΣτΕ 2347/2017, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο:
https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/alldfiles/%CE%9F%CE%9B%20%CE%A3%CE%A4%CE%95%202347_2017%20D.%CE%9C..pdf

Νομοθεσία – Διεθνείς Συμβάσεις

UN, (1989), Treaty of Brotherhood, Cooperation and Coordination between the Syrian Arab Republic and the Lebanese Republic, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/LBSY_910522_TreatyBrotherhoodCooperationCoordination.pdf

Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων (Σύμβαση της Γενεύης), Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

Συνθήκη της Λοζάννης - Σύμβασις περί ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών (1923), Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο:
https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82/%CE%A3%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%82_%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%AF_%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B3%CE%AE%CF%82_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CF%80%CE%BB%CE%B7%CE%B8%CF%85%CF%83%CE%BC%CF%8E%CE%BD

Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT>

Συνθήκη της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.1.5.pdf

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, (Ε.Σ.Δ.Α.), Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χ.Θ.Δ. της Ε.Ε.), Διαθέσιμος στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf

Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=IT>

ΦΕΚ Α'45/2020 – 02.03.2020 Π.Ν.Π. περί Αναστολής της υποβολής αιτήσεων χορήγηση ασύλου, Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://lawnet.gr/law-news/fek-a45-2020-anastoli-tis-ypovolis-etiseo/>